

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
 OTTO PICK
 ŠÉFREDAKTOR
 ZDENĚK ZBOŘIL
 ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
 ROBERT SCHUSTER
 ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
 MILENA ŠTREJČKOVÁ
 SEKRETÁŘKA REDAKCE
 IRENA KREJČOVÁ
 GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
 GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
 AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
 DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

LADISLAV CABADA, MILOŠ CALDA,
 ADAM ČERNÝ, PETR DOSTÁL,
 MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
 JOSEF FUČÍK, RADEK KHOL,
 MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
 KRISTINA LARISCHOVÁ, PETR LEBEDA,
 PAVEL MÁŠA, ALOIZ NEUSTADT,
 KAREL PEZL, OTTO PICK,
 MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
 RICHARD SEEMANN, JIŘÍ SCHNEIDER,
 IVO ŠLOŠARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
 KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
 FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
 TOMÁŠ VESELÝ

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281434, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

Světozor	2
Sport a mezinárodní politika / -zz-	3
SPORT A POLITIKA	
SVĚT HER A POLITIKY / Zdeněk Zbořil	4
SPORT JAKO NÁHRAŽKA VÁLKY? / Filip Tesař	6
PENÍZE A SPORT / Jiří Novotný	8
FOTBAL JAKO SOUČÁST POLITICKÉHO BOJE. ANARCHISMUS A FOTBAL / Carlos Fernández, Linda Sokačová	11
VZTAHY A PROBLÉMY	
VOLBY V KANADĚ: POSLEDNÍ ŠANCE PRO MARTINA / Magdalena Rosová	12
SPORY O VODY SYRSKO-PALESTINSKÉ OBLASTI A O VODY NILU / Tomáš Raděj	15
ZEMĚMI SVĚTA	
ISLAND: OSIŘELÝ PILÍŘ TRANSATLANTICKÉ VAZBY? / Vratislav Košťál	18
SINGAPUR: ROLE AUTORITATIVNÍHO REŽIMU VE VÝVOJI ZEMĚ / Tereza Němečková	23
VOLNÁ TRIBUNA	
PŘEKROČÍ SPOJENÉ STÁTY VE VZTAHU K OSN SVŮJ STÍN? / Miroslav Tůma	25
FRANCOUZSKÁ INSPIRACE. MOŽNOSTI A LIMITY / Jan Eichler	27
JAKÝ SOUD PRO SADDÁMA HUSAJNA? / Lubomír Majerčík	29
RECENZE	
INSPIRUJÍCÍ PUBLIKACE / Alexandr Ort	32
PARADOX AMERICKÉ MOCI / Martin Kubeček	33
INDIÁNSKÉ POVSTÁNÍ V MEXICKÉM CHIAPASU / Miroslav Mareš	34
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	35

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Konec izolacionismu v čínské zahraniční politice ► Indická ekonomika: po váhavém startu impozantní nástup ► Změny na slovenské politické scéně a jejich vliv na česko-slovenské vztahy ► Reaganova zahraniční politika ► Mezinárodní a regionální kontext ruské vojenské doktríny ► Charta OSN a její možné změny ► Příběh nekonečného referenda na Západní Saharě

1. – Nizozemsko převzalo od Irska na půl roku předsednictví Evropské unie. Haag hodlá v nadcházejícím období uzavřít přístupová jednání s Bulharskem a Rumunskem a na konci roku dosáhnout rozhodnutí o tom, zda začít rozhovory s Tureckem.

1. – proti bývalému iráckému prezidentovi Saddámu Husajnovi bylo vzneseno sedm hlavních obvinění: invaze do Kuvajtu v roce 1990, zločiny při brutálním potlačení kurdského a šíitského povstání v březnu 1991, likvidační operace Anfal proti Kurdům na severu Iráku v roce 1988, užití chemických zbraní při bombardování kurdského městečka Halabđa v březnu 1988, popravu politických aktivistů v uplynulých 30 letech, zabití pěti až osmi tisíc obyvatel domovské oblasti vůdce Demokratické strany Kurdistánu Masúda Barzáního v roce 1983, popravu duchovních hodnostářů v roce 1974.

1. – americko-evropská sonda Casini-Huygens byla úspěšně navedena na oběžnou dráhu kolem Saturnu.

1. – Spojené státy zvýšily odměnu vypsanou na dopadení islamistického teroristy jordánského původu Abú Músy Zarkáviho z dosavadních deseti na 25 milionů dolarů.

2. – jordánský král Abdalláh II. přislíbil, že jeho země jako první z arabských států vyšle do Iráku vojenskou jednotku, požádá-li ho o to prozatímní irácká vláda.

2. – chemická expertiza potvrdila, že hlavice, které našli v Iráku polští vojáci, obsahují bojový plyn cyklosarin. Náboje pocházejí z let 1980–1988.

3. – do čela rakouských Svobodných byla zvolena Ursula Haubnerová (58), sestra bývalého stranického předáka Jörga Haidera. Je považována za umírněnou političku.

4. – odstupující rakouský prezident Thomas Klestil byl kvůli zástavě srdce převezen do nemocnice. Zemřel 7. července.

6. – demokratický uchazeč o funkci amerického prezidenta John Kerry oznámil, že si jako kandidáta na viceprezidenta vybral svého hlavního soka z demokratických primárek, senátora Johna Edwardse.

6. – podle zprávy Programu OSN pro boj proti viru HIV a nemoci AIDS se loni virem HIV nakazilo pět milionů lidí, což je více než kdykoli předtím. Krize se prohlubuje zejména v Africe, Asii a ve východní Evropě. Koncem minulého roku žilo s virem HIV 38 milionů lidí, z toho 25 milionů v Africe. Na AIDS zemřely loni tři miliony lidí.

7. – irácký premiér Ajád Alávi podepsal nový zákon o bezpečnosti, který zaručuje prozatímní vládě širší pravomoci pro boj proti povstalcům.

7. – americký ministr energetiky Spencer Abraham informoval, že USA vyvezly v červnu při tajné operaci z Iráku necelé dvě tuny uranu a vysoce radioaktivní materiál, který mohl posloužit při výrobě tzv. špičkové bomby.

8. – se ujal funkce nový rakouský prezident, sociálnědemokratický politik Heinz Fischer (65).

8. – stockholmský odvolací soud rozhodl, že vrah švédské ministryně zahraničí Anny Lindhové Mijailo Mijailovič není psychicky zdravý a bude umístěn do psychiatrické léčebny. Zrušil tak předchozí rozsudek, podle něhož byl Mijailovič odsouzen k doživotnímu vězení.

9. – Komise pro zpravodajské služby amerického Senátu dospěla ve zveřejněné zprávě ke konstatování, že závěry CIA o údajných iráckých zbraních hromadného ničení byly mylné. Zpravodajci v klíčových případech špatně vyhodnotili informace, jimiž administrativa George W. Bushe následně obhajovalo nutnost útoku na Irák. Bílý dům podle zprávy nenuťil tajnou službu interpretovat fakta ve prospěch vojenského zásahu v Iráku.

9. – Mezinárodní soudní dvůr v Haagu rozhodl, že bariéra, kterou Izrael odděluje své území od území Palestinců, je nelegální. Soud zároveň vyzval RB OSN a VS OSN, aby vůči Izraeli podnikly kroky, které povedou k zastavení výstavby plotu. Rozhodnutí haagského soudu však není právně závazné. Premiér Ariel Šaron nařídil 11. července pokračovat ve výstavbě zdi.

9. – horní komora německého parlamentu schválila nový přistěhovalecký zákon, který má od 1. ledna 2005 usnadnit příliv zahraničních specialistů do země.

10. – iráčtí únosci vyhlásili, že zabijí Filipínce Angela de la Cruze, pokud 50 filipínských vojáků neodejde z Iráku s měsíčním předstihem 20. července. Filipínská vláda ultimátum nejdříve odmítla, později přijala.

10. – v centru Moskvy byl zavražděn Paul Klebnikov (41), šéfredaktor ruského vydání magazínu Forbes, který se soustřeďoval na psaní o finanční a podnikatelské elitě.

12. – izraelský premiér Ariel Šaron a vůdce opoziční Strany práce Šimon Peres se dohodli, že zahájí formální jednání o vytvoření koaliční vlády. Jejím hlavním úkolem by mělo být urychlené stahování izraelských osadníků z pásma Gazy.

12. – funkce litevského prezidenta se ujal Valdas Adamkus, který byl zvolen v červnu.

12. – ministři zahraničí Evropské unie se shodli, že Ústava EU bude podepsána na nejvyšší úrovni 29. října v Římě.

13. – Spojené státy odepřely Uzbekistánu pomoc ve výši 18 milionů dolarů jako sankci za porušování lidských práv. Taškent vězni tisíce aktivistů hlavně náboženské opozice, a jsou doloženy i případy mučení a smrti vězňů.

14. – zpráva britské komise vedené lordem Robinem Butlerem konstatovala, že britské výzvědné služby se dopustily před válkou v Iráku významných chyb, nicméně ministerský předseda Tony Blair a jeho vláda se nesnažily vědomě dezinformovat veřejnost.

16. – bylo oznámeno, že Čína zahájila vojenské cvičení, které simuluje invazi na Tchaj-wan. Podle bývalého generálního tajemníka KS Číny Ťiang Ce-mina má být tchajwanská otázka vyřešena do roku 2020.

17. – ozbrojenci ze skupiny Brigády mučedníků od al-Aksá uspořádali v Gaze demonstraci proti jmenování Músy Arafata, bratrance Jásira Arafata, novým šéfem palestinské bezpečnostní služby. Palestinský premiér Ahmad Kurája podal v reakci na vyhrocenou situaci v pásmu Gazy a poměry v bezpečnostních složkách demisi, kterou odmítl Jásir Arafat přijmout.

17. – dosavadní starosta Lisabonu Pedro Santana Lopes se ujal funkce portugalského premiéra. Do rukou prezidenta složilo 19 ministrů jeho vlády. Šéfem diplomacie je profesionální diplomat António Monteiro.

18. – izraelský premiér Ariel Šaron vyzval francouzské židy k okamžitému přestěhování do Izraele. Francouzský prezident Jacques Chirac vzkázal Šaronovi před jeho návštěvou ve Francii, že není v zemi vítán.

19. – filipínský vojenský kontingent navzdory protestům Spojených států definitivně opustil Irák.

19. – Jásir Arafat ustoupil pokračujícím nepokojům v pásmu Gazy a odvolal svého bratrance Músu Arafata z funkce velitele bezpečnostní služby. Na post se vrátil bývalý velitel Abd ar-Razzak Madžajda.

20. – novým předsedou Evropského parlamentu byl zvolen španělský socialista Josep Borrell Fontelles. V polovině funkčního období ho vystřídá kandidát Evropské lidové strany.

21. – tisk přinesl informaci, že irácký premiér Ajád Alávi údajně vlastnoručně střílí uvězněné teroristy, a že část Iráčanů to schvaluje.

22. – byla zveřejněna zpráva Amnesty International upozorňující na to, že provládni milice v súdánské provincii Dárfúr hromadně znásilňují černošské ženy. Představitelé černošských povstaleckých skupin odešli 19. července z mírových jednání v Addis Abebě, protože vládní delegace údajně odmítla splnit jejich základní požadavky.

22. – Evropský parlament potvrdil José Manuela Barrosa šéfem Evropské komise.

23. – bylo oznámeno, že bývalý irácký prezident Saddám Husajn zažaloval Spojené státy u Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku kvůli porušení Ženevské konvence o nakládání se zajatci a Evropské konvence lidských práv. Předmětem žaloby je zejména údajné bránění v Saddámově obhajobě.

26. – Evropská unie pohrozila súdánské době drží skupiny iráckých ozbrojenců jako rukojmí nejméně 12 cizinců, od jejichž vlád či firem požadují přerušeni jakékoli spolupráce s iráckou vládou či ukončení aktivit na území Iráku.

26. – ruský prezident Vladimir Putin prohlásil při zahájení ukrajinskoruského podnikatelského summitu, že se chce zasadit o užší hospodářskou spolupráci Ruska s Ukrajinou. Obvinil západní agenty, že se údajně pokoušejí překazit vytvoření jednotného ukrajinko-ruského ekonomického prostoru.

27. – bylo oznámeno, že v současné době drží skupiny iráckých ozbrojenců jako rukojmí nejméně 12 cizinců, od jejichž vlád či firem požadují přerušeni jakékoli spolupráce s iráckou vládou či ukončení aktivit na území Iráku.

27. – palestinský premiér Ahmad Kurája odvolal svou demisi ze 17. července.

28. – mezinárodní humanitární organizace Lékaři bez hranic oznámila, že z bezpečnostních důvodů končí svou misi v Afghánistánu. Jen při červnovém teroristickém útoku přišla organizace o pět pracovníků.

29. – saúdkoarabská vláda navrhla na schůzce s iráckým premiérem Ajádem Alávim a americkým ministrem zahraničí Colinem Powelllem, že by se ke koaličním jednotkám v Iráku mohl přidat i kontingent složený z vojáků arabských a muslimských států.

29. – Spojené státy se snažily přesvědčit členy RB OSN ke schválení rezoluce, která by donutila súdánskou vládu, aby zastavila řádění milic v provincii Dárfúr. Na nátlak arabských zemí bylo z návrhu rezoluce vypuštěno slovo sankce.

29. – sjezd americké Demokratické strany nominoval Johna Kerryho jako kandidáta do listopadových prezidentských voleb.

Sport a mezinárodní politika

Je to až sentimentální zabývat se seriózně sportem (nebo koneckonců jakoukoli jinou zábavou) a jeho vztahem k mezinárodní politice. A to ještě navíc v roce, kdy bychom měli vzpomenout stodvacátého výročí tragické smrti Miroslava Tyrše, jehož jméno je dnes asi méně populární než jména mnoha našich současníků, kteří se, podobně jako kdysi on, předvádějí na jevištích i sportovních bitevních polích.

Miroslav Tyrš nebyl jen tvůrcem tělocvičné soustavy a jejího názvosloví, které dodnes používáme, a zakladatelem Sokola. Byl také profesorem dějin umění na Pražské universitě, estetikem, historikem a po svém si vykládal duchovní odkaz antiky a renesance. Zejména ve své práci *Náš úkol, směr a cíl* (1871) spojoval své *snahy a tužby* politické s tělovýchovnými, což je stále ještě výstižnější programové a klíčové epiteton než z anglického slova sport odvozené výrazy postrádající emotivnost individuálního zaujetí a porozumění.

Tyrš ovšem také pracoval a vzdělával politicky ve prospěch národní emancipace a jedno z jeho hesel *Kupředu, kupředu, zpátky ni krok!*, bylo po roce 1948 zneužito jako každodenní rozhlasová znělka jen nepatrně aktualizovaná, prý Františkem Halasem, na *Kupředu, levá, zpátky ni krok!*

To, že komunisté využívali jakékoli tělovýchovné a sportovní činnosti k propagaci svých politických plánů, je dnes sice posměšně anebo kriticky připomínáno, ale už ne tak dobře se ví, že jeden ze zakladatelů ruského a sovětského bolševismu, kromě dost obtížného výletu do polských Tater, jezdil po Ženevě na kole a v roce 1912 prý bruslil u Bulhara s Jaroslavem Seifertem. To byla doba, kdy Josef Rössler-Ořovský organizoval první lehkotatletické a lyžařské závody, přivázel do Čech brusle a rychlobrusle, učil – dokonce i dívky – veslovat a jachtařit, až se stal prvním tajemníkem Českého (později Československého) olympijského výboru. A také kdy vznikaly první mezinárodní sportovní federace, např. gymnastů (1881), bruslařů a veslařů (1892), motocyklistů (1904), letců (1905), jachtařů (1907), ledních hokejistů (1908) nebo tenistů či šermířů (1913).

Jestliže Tyrš a jeho němečtí současníci se zabývali sportem proto, aby v jejich *zdravých tělech byl zdravý duch*, následující generace posunula svůj zájem více do roviny společenské a politické, a ti další už téměř výlučně do roviny politické a ekonomické.

Dnes se může zdát schválností postavit vedle sebe sportovní nadšence z přelomu 19. a 20. století s jejich ideály a sportem pěstěnými těly a dnešní funkcionáře různých sportovních organizací zavalitých postav a s tvářemi připomínajícími spíše album zločineckých typů Cesara Lombrosa. Nechce se popularizovat a s Tyršovými ideály srovnávat nikdy nepotrestané sportovní šibalství a šejdířství Diega Maradony, který se nejen snažil dostat míč do soupeřovy branky rukama nohama, ale donedávna vyrážel i na cesty za politiky a státníky (doufejme, že ne proto, aby jim prodal trochu kokainu).

Tajemné a netransparentní sportovní nadnárodní organizace žijí dnes v jakémsi příměří s politiky a s představiteli jiných nadnárodních organizací nebo korporací. Můžeme si jen domýšlet, že když je možné koupit nebo angažovat fotbalistu, hokejistu, košíkaře za stamiliony a dát jim jako plat desítky milionů, lze také,

a za mnohem menší peníze, koupit politika nebo političku, a pokud se k tomu zcela náhodou nepřilepe nějaký zapomnětlivý novinář, nikdo se to nedoví. A tak je docela dobře možné, že sice s úzkostí a obavami z možného zneužití volíme své reprezentanty do různých parlamentů, průběh voleb sledujeme téměř pod drobnohledem, ale o tom, kdo je v jaké sportovní organizaci, jak dlouho v ní pracuje, jak ji financuje a jak tyto finance rozpočítává atd., se dovídáme jen s obtížemi a fakta, která jsou nám předkládána k věření, většinou nemůžeme ověřovat.

Jen pro zajímavost, jeden z organizátorů a spoluvůrců úspěchů sovětského hokeje Slava Koleskov, pozdější předseda fotbalového svazu a konečně zástupce předsedy FIFA, přežil ve své zemi Brežněva, Andropova, Černěnka, Gorbačova, Jelcina a dá-li mu bůh zdraví, přežije i Putina. Nebo bude jeho nástupcem rychle populární Roman Abramovič, který zatím koupil jen FC Chelsea, a nikoli Real Madrid, jak se obával španělský parlament?

Sport a sportovní dění jsou samozřejmě s politikou spojeny už svou společenskostí odedávna. Huizingův *Homo ludens* to dokládá dokonce na historických příkladech. My si můžeme všimnout, že Nixonově pingpongové diplomacii předcházely už dávno rytířské turnaje a souboje, které někdy nahradily skutečné boje a války a jako mírnější forma válečné diplomacie byly často velmi úspěšné. Plesy a bály, lovy, hra v polo, tenis, a dnes tedy i kopaná, zbavily v Evropě i ve světě (snad jen s výjimkou císařské Číny) politiku různých formalit a umožnily popovídat si mimo diplomatický protokol už leckomu. Dodnes se státníci a politici rádi ukazují v prostředí sportovního dění a neobratně zacházejí se sportovním náčiním nebo okázale předvádějí sportovní oděvy a výstroj, aby symbolicky naznačili, že mohou jednat i bez formalit a že mají pochopení pro skrytou funkci sportovního dění.

Protože v tomto roce nevzpomínáme jen Tyršova úmrtí, ale i zapomenutí jeho ideálů, a máme stále ještě na mysli mistrovství Evropy v kopané, které probudilo nacionalistické *běsy* k povykování a poskakování i na veřejných prostranstvích, a jsme právě svědky rozprodeje ideálů barona Pierra de Coubertin v současném Řecku, chtěli jsme v tomto čísle Mezinárodní politiky napsat o tom, zda sport, sportovní dění nebo tělovýchova, když už jsou důležitým odvětvím národního hospodářství, nejsou také významným odvětvím mezinárodní politiky, a zda nejsou dokonce větším vyjednávacím prostorem než mnohé mezinárodní organizace.

Formální rozšíření Evropské unie potvrdilo to, co už je skutečností nejméně deset let, že totiž nejsnáze se administrativní bariéry překonávají pomocí zdrojů a instrumentů, které mají k dispozici právě sport a tělovýchova. Fotbaloví hooligans, propojení internetem a touhou po kraválech, jsou si dnes většími přáteli než současní členové Evropského parlamentu. Sázkari a sázkové kanceláře, další z komerčních odvětví inspirovaných sportem, jsou si na celém světě bližší než státní autority, a někteří nebo některé z nich to dávají hlasitě najevo i předsedům vlád. Nákupčí výsledků nebo zakázaných podpůrných prostředků se pohybují po celém světě, jako kdyby právě oni byli motorem globalizace. Problémy přerozdělování, zdaňování, regulace a deregulace, úsilí o vytváření volných zón komerce či šedivosti nebo přímo černoty jsou v souvislostech se sportovním děním a s mezinárodní politikou stále těsněji spojovány. A to opomíjíme audiovizuální a virtuální prezentaci sportu, její vliv na politické dění obohacené emocemi natolik, že to vede k přerušování diplomatických styků, fotbalovým válkám, teroristickým útokům a odvetám za ně.

Bill Clinton jednou řekl, že baseball není jen sport, ale že je to americký národní mýtus, styl života a forma dorozumění. Totéž bychom mohli říci v Čechách o hokeji, v Itálii nebo Británii o kopané a v Koreji o taek-wondu. Možná, že bychom mohli společně s bývalým americkým prezidentem také říci, že sport není jen sport, ale že je to mýtus moderního člověka, styl jeho života a doufejme, že i modus dorozumění.

zboril@iir.cz

--z-

Svět her a politiky

S málo skrývanou ironií vůči českým fotbalovým rozhodčím komentoval Jaroslav Plesl ve svém ekonomickém diáři článek Business Weeku, jehož autor požadoval tvrdší pravidla pro dohled nad fungováním nějakého týmu, snad právě toho, který si koupil čukotský ropný magnát Roman Abramovič. Prý se zde píše o tom, že Evropská unie je zřejmě jediná instituce, která může zasáhnout, aby italské a španělské kluby nevyužívaly národních daňových úlev a skrytých dotací, protože o tom jsou přesvědčeni manažeři (u nás stále ještě lanafi nebo bafuňáři) francouzských a německých fotbalových klubů. Český autor tohoto komentáře pak dodává, že ...čeští fotbaloví rozhodčí by si proto měli dát pozor, aby jim po rozšíření EU místo české policie brzy nezačal šlapat na paty nějaký ten evropský fotbalový komisař.¹⁾

ZDENĚK ZBOŘIL

Oba komentátoři, anglický i český, asi pod vlivem dojmů z nedávného evropského mistrovství v kopané, upozornili, že sport by mohl nějakým způsobem patřit do agendy Evropské komise a vlastně celé Evropské unie, alespoň v rozsahu pozornosti, kterou mu věnují národní vlády členských zemí. Jejich upozornění jde dokonce i za hranice v letošním létě trochu populárnější kopané. Možná, že právě v této době zahájené olympijské soutěžení bude někomu stát za to, aby se zamyslel, jak to vlastně s tou autonomností hry a zábavy je a jak vzdálené či blízké jsou sportovní dění věcem politickým.

Že je sport politickou záležitostí prvořadého významu, nás přesvědčují běhající premiéři, umění tenisu předstírající prezidenti (vzpomeňme na Edvarda Beneše a jeho rituálního rivala švédského krále Gustava V.) a do elegance jízdy na sjezdovkách zamilovaného Václava Klause. Američtí prezidenti se odjakživa ukazovali jako nadhazovači nebo alespoň na chvíli podrželi před kameramany baseballovou pálku, Jörg Haider se nechává vidět ve skalách, Vladimira Putina známe v kimonu a Mao Ce-tung se ještě v pozdním věku odvážně vrhl do vod řeky, aby miliardě Číňanů a celému světu předvedl, jak je zdatný plavec.

Zajímavé je, že i v nedávno skončeném Tour de France si nikdo nedovolí, ačkoli závodníci jsou polepeni nápisy Škoda, Telecom, US Postal, Brioche La Boulangere, potlačit při vyhlášení výsledků národní identitu a symboliku Armstronga, Bassa, Ullricha, Totschniga, Virenqua, ačkoli výslovnost některých těchto jmen se vzpírá tradiční francouzské *prononciation*.

Hry sportovní, stejně jako hry politické (ve francouzštině se dodnes v encyklopedických příručkách hovoří o *science politi-*

que jako o vědě, která se zabývá *jeu politique*) jsou si v mnohem podobné, a někdy dokonce dávají vzniknout společenským a kulturním aktivitám, o kterých lze říci, že tvoří dvě strany stejné mince.

Typickým příkladem, kterým lze toto tvrzení doložit, je mohutná vlna fotbalového násilí, která dorazila z britských ostrovů přes Brusel, kde se střetli příznivci FC Liverpool a Juventus Turín (dnes zaměstnavatelů Šmicera, Baroše a Nedvěda) a tomuto utkání padlo za oběť v *bitvě s Angličany* třicet devět Italů. Zde, poprvé v moderní době, neopomněli příznivci obou klubů prezentovat svou politickou a národní identitu, a pomohli zpolitizovat a vytvořit hnutí vzdalující se sportovním ideálům, nebo dokonce zábavné revnivosti, jak ji popisoval Karel Poláček. Postupně se z nich stali příznivci násilí a obdivovatelé ideologií, které již v minulosti osvědčily svůj násilný charakter. Ukázali, že mezi zeleným trávníkem a agorou dnes existuje ještě meziprostor, kterým je tribuna sportovního stadionu, na které se setkávají občané (z nichž někteří ještě nenabylí plných občanských práv) různých zemí, identifikují se prostřednictvím naučených rituálů a státních symbolů (většinou vlajek svých zemí) a navazují buď přátelské, nebo nepřátelské vztahy, někdy i v duchu historicko-politických tradic svých zemí.

To, že se staly tribuny také bojišti, na nichž se jedná a válčí podle jiných pravidel než na hřišti, ale podobných jako v politice, způsobilo, že v posledních několika letech vznikly také různé nadnárodní nevládní organizace, které se integrovaly rychlejším tempem, než bylo to, které nasadila Evropská unie při svém rozšiřování do střední a východní Evropy. Díky tomu víme, že existují *hooligans* (které už Nikita S. Chruščov hezky přejmenoval na chu-

ligány) a další *fans*, *ultras*, *rowdies*, nebo třeba *roligans*. Anglická terminologie ukazuje na původ tohoto novodobého fenoménu, který je stejně jako vznik většiny moderních sportů spojen se zemí Britského společenství.

Jejich nadnárodní organizace, podivuhodně pervertovaná ideologie, spojující nejrůznější prvky rasismu, nenávisť vůči cizincům, a dokonce i německého nacionálního socialismu a antisemitismu, a další aktivity, které jsou často v rozporu se zákony většiny evropských zemí, jsou ovšem také v mnoha zemích problémem politickým a v Evropě se liší pouze tím, jakou vážnost jim národní vlády nebo jiné represivní orgány státní moci přikládají.

Pro ilustraci uvádíme jen několik názvů českých fanklubů, které jsou charakteristické: *Red Pirates Sparta*, *Red Alert*, *Rudý úder*, *Apple Comando*, *Chahar Boys*, *Johnny Kentus Gang*, ale také neonacisticky orientované *Ultras Brno*, *NS Commando 88*, *Bersekr* aj.²⁾ Podobně jako jejich vrstevníci, kteří navíc obdivovali zpolitizované hnutí Skinheads, a proto se projevovali inteligenci tohoto hnutí přiměřeným způsobem. Například v osmdesáté osmé minutě fotbalového utkání skandovali 88!, což je pro toto hnutí typický kryptogram *Heil Hitler!* Typické je i provokativní hajlování, okázalé zveřejňování *Sieg Rune*, výsostného znaku německých SS aj., a tyto symboly a rituály doprovázejí veřejná vystoupení (před i za branami sportovních stadionů) mladých lidí – obvykle ve věku od 15 do 25 let – od poloviny osmdesátých let 20. století doposud. Většinou jsou však vnímány, dokonce i politickými orgány ČR, jako ideologie prosté provokace, ale obvykle se zapomíná, že sportovní utkání a jejich sledování vyvolává nejrůznější pozitivní i negativní emoce a vzhledem k povaze davu na stadionech lze hovořit o charakteristických tendencích k sociální mobilizaci.

Kdo si umí ještě dnes připomenout, že výbuch násilí v Budapešti začal v roce 1956 po prohře fotbalového klubu maďarského ministerstva vnitra a po pochodu fotbalových arivistů k bytu trenéra Ihározse, kde byli, snad omylem, lynčování důstojníci Státní bezpečnosti, kteří měli smůlu, že byli jeho sousedy. Mobilizační síly tělovýchovných slavností si všimaly všechny autoritářské, ale i demokratické politické režimy a slety, spartakiády, turnerské slavnosti a okázalé *sound and light show* dodnes zahajující olympijské hry (naposledy nedávno v Athénách), mistrovství světa v Sazka aréně v Praze nebo kterékoli aréně severoamerické hokejové nebo basketbalové ligy, jsou typickým příkladem takové sociální mobilizace s nejasnou motivací, kromě motivace ekonomické.

(Koneckonců i kdysi rozhodnutí Adolfa Hitlera v letech 1933–1934, když musel volit mezi Karlem H. Frankem a Konrá-

dem Henleinem, kdo bude nejhodnější jako nástroj potřebný k rozbití Československa, bylo učiněno proto, že Henleinovy sportovní aktivity zaručovaly spíše masovou než ideologickou orientaci.)

Sportovní dění má s politikou na první pohled mnoho společného. Nejde jen o jejich vnější sociální a kulturní podobnost. Je pro ně charakteristické používání symbolů a rituálů. Symbolem se obvykle označují věci neznámé, které se jeho prostřednictvím přibližují porozumění jednotlivce stejně jako skupiny. A rituál, opakování určitých úkonů, má vlastně podobnou funkci – skrze obřadnost se zbavit vášní a strachu a skrze hru, ať již je jakkoli dramatická, pochopit sebe samotného. Aristoteles tomu říká *katarze* a z toho lze usoudit, že nejde o věci nové.

Kulturní antropologie tvrdí, že existují *rituály pojmenovávající*, které doprovázejí přechod od osoby mimo společenství k členovi, členství ve společenství, nebo *rituály iniciační*, které doprovázejí přechod od jednoho statusu (třeba dospívání) k druhému. Rozhodně však rituály vytvářejí zvláštní nebo nové vazby mezi jednotlivými členy skupiny a takový rituál členové společenství podstupují většinou společně. Rituál může dokonce obsahovat převrácení od normálního k nenormálnímu a může také znamenat předávání určitých dovedností, zkušeností a vědomostí. Jednotlivec je po ukončení rituálu a nabytí nového statusu uváděn do společnosti. Rituály tedy *...vyjadřují identitu kolektivně nebo individuálně a mohou ...vyřešit nebo alespoň uvolnit sociální napětí, konflikt a podpořit společenskou soudržnost a solidaritu.*³⁾

Podobně i symboly se od sebe liší podle motivace a nejsou libovolné, protože se vztahují k přirozeným nebo emočním významům. Podle kulturní antropologie také existuje něco jako společenský duch, pocit společenství, solidarity a vzájemnosti vznikající a přístupný prostřednictvím určité symbolické struktury. Podle Victora Turnera *...svět zvládáme prostřednictvím znaků a...sami sebe řídíme pomocí symbolů.*⁴⁾

Od symbolů a rituálů není daleko k teatralizaci politiky a sportu, a i díky tomu oba tyto starodávne obory lidské činnosti úspěšně kohabituji. Konečně je také zajímavé, jak se sport a sportovní dění podílelo na kulturní a kulturně-politické resocializaci na místech, která byla předmětem nebo i obětí politické a ekonomické expanze nebo evropské kolonizace. Kontinuita tohoto vývoje přináší novou periodizaci kolonizace a dekolonizace a snad by stálo za zamyslení, kde všude a proč se ujal fotbal, košíková, baseball, kriket, polo, pozemní hokej, tenis, a kde a proč nezaujaly gorodky, americký fotbal, souboje toreadorů atp. Mapa světa a mapa sportovních dění na celém světě vykazují nesporně nejen kulturní, ale i politické souvislosti a stojí za to si to také někdy připomenout.⁵⁾

Když však jde o sport, politiku a peníze, o právní či dokonce mezinárodněprávní vztahy, pak lze ve vztazích sportu a politiky pozorovat neobvyklý chlad, distanc a zvláštní nemluvnost.

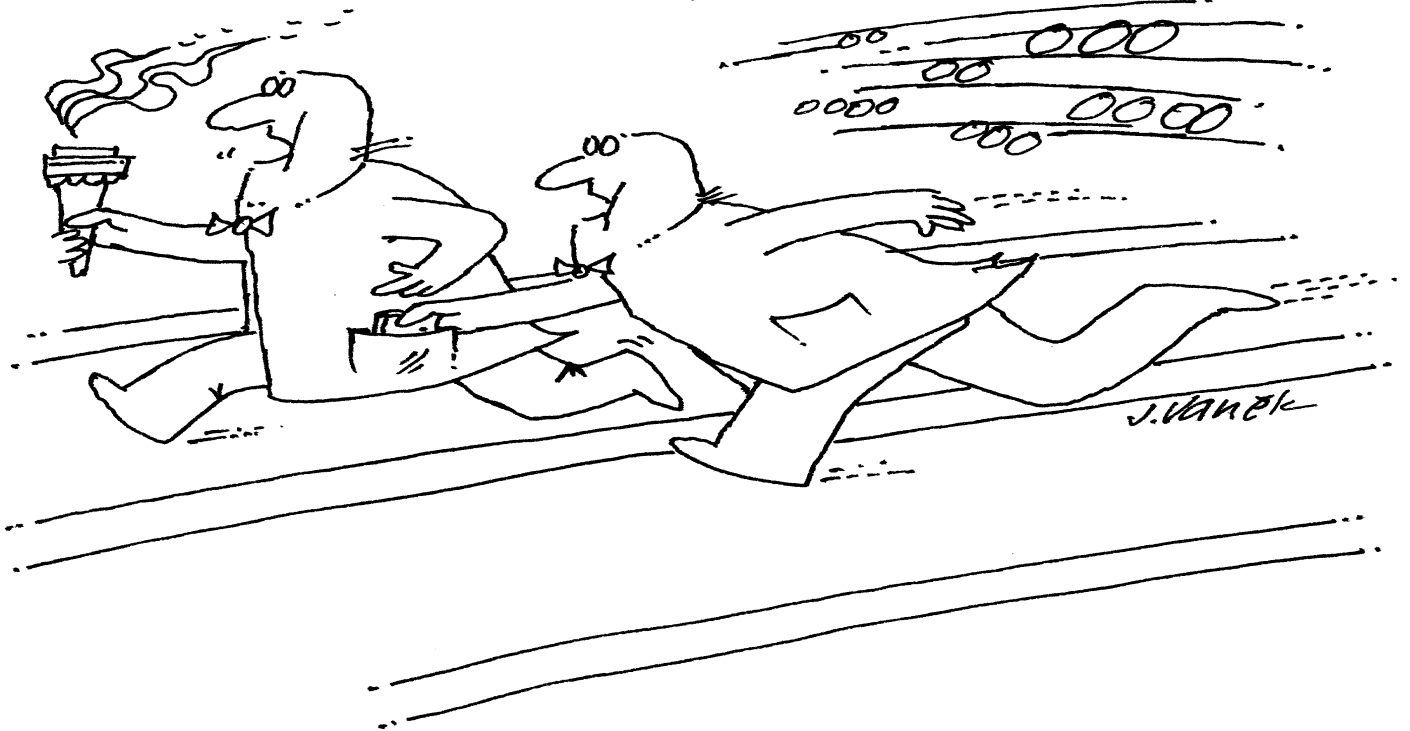
Se vzpomínkou na důležitou smlouvu, kterou dějepis zná jako *konkordát wormský* (1122), je spojen *boj o investuru* mezi papežem a císařem Říše římské. Jeho hlavním ustanovením byla dohoda, že církvi

zůstane právo obsazovat církevní úřady a císař bude jen potvrzovat držení pozemkového majetku a přijímat od církevních hodnostářů lenní přísahu. Souvisel s tím také spor o trestání církevních osob světskou mocí a obecně i problému velikosti objemu politické a ekonomické moci, který by měl nebo mohl být v držení církve.

Tato paralela s obdobnou situací, kterou zde nazýváme vztahem sportu a politiky, není tak násilná, jak by se mohlo na první pohled zdát. Sportovní organizace a federace jsou dnes z hlediska práva právníky osobami, podléhají národní legislativě, ale od okamžiku, kdy *acquis communautaire* má sílu nadřazenosti a aplikační přednosti před právem národním, dostávají se stanovy a podle nich provozované aktivity těchto organizací do nového právního prostředí.

Autoři studií o mezinárodních organizacích opatrně obcházejí problematický vztah sportu a politiky a obvykle jen v souvislostech se skandály na mezinárodní úrovni se dovídáme o rozsáhlejších studiích politiky a sportovního dění. Takovým skandálem ovšem není Beckhamův nakopnutý kotník, i když zlomená noha už se také dostala před národní soud, ale spíše nedovolené užívání různých podpůrných prostředků a léků, které jsou na druhé straně prostřednictvím agresivní reklamy umístované na globálním trhu. Ale mnohem závažnější je distribuce finančních prostředků protékajících sítí sportovních organizací a federací, která je většinou neprůhledná, nekontrolovatelná a většinou nepochopitelná.

Jestliže jsou mezinárodní organizace institucionalizovanou formou meziná-

rodních vztahů, pak také sportovní organizace institucionalizují vztahy mezi sportovními organizacemi. Podle nezbytných charakteristik mají společné rysy: organizační strukturu a relativně neměnné stanovy, právní subjektivitu a pravidelně vykonávají nějakou činnost. Tyto mezinárodní sportovní organizace jsou organizacemi nevládními a z celkového počtu několika tisíc mezinárodních nevládních organizací jich je jen několik desítek. Z hlediska mezinárodní politiky je však možné porovnávat funkci, prestiž a všeobecnou známost Mezinárodního olympijského výboru (MOV) nebo Mezinárodní fotbalové federace (FIFA) s různými agenturami a organizacemi OSN zcela bez obav.

Avšak přes všechny tyto lákavé paralely svět her a svět politiky, natož pak svět sportovních her a mezinárodní politiky jsou odlišné. Herní modely jsou abstraktní, a pokud je to možné, zbavené nahodilosti. Ty naopak politické dění předpokládá i obsahuje a ačkoli se na první pohled nezdá, že je sportovní svět racionálnější, musí se řídit určitými pravidly, jejichž porušení je pak zásadním ohrožením principu hry nebo brání účastníkům (aktivním i pasivním) hrát si nebo hrát pro někoho. Také kooperace a konkurence nejsou přímo a nezprostředkovaně přenosné ze světa sportu do světa politiky, ačkoli si stoupenci anarchismu myslí pravý opak.⁶⁾ Kooperace a konkurence se totiž nedají modelovat, protože musejí reagovat na nedefinovanou politickou skutečnost, a pokud si myslíme, že je mezinárodní politika více nebo méně institucionalizovanou formou vyjednávání, pak hra nebo sportovní hra se stává zajímavou až tehdy, kdy dochází k jejímu spojení nebo propojení s politikou, ale tím i k popření typu sportovního soutěžení ve prospěch politického.

Tam, na této hraně, dochází ke skutečnému střetu kultur nebo civilizací a zdá se, že ani ta nejmodernější společnost se nemůže zbavit podezření, že vůči této válce uvnitř jinak než náboženskostí vymezených kulturních okruhů není imunní.

zboril@iir.cz

¹⁾ Plesl, Jaroslav: Kde si kupují a budou kupovat spodky Britové, LN 17. 7. 2004, s. 6.

²⁾ Mareš, Miroslav: Pravicový extremismus a radikalismus v ČR, Brno: Barrister & Principal 2003, s. 434–435, kde autor uvádí další charakteristické názvy těchto skupin.

³⁾ Merryll Wyn Davies, Piero: Kulturní antropologie, Praha: Portál 2002, s. 122–123.

⁴⁾ Tamtéž, cit. d., s. 128.

⁵⁾ Sportovní topografii nebo geografii nenajdeme ani v detailním Le Monde diplomatique: Atlas der Globalisierung, Paříž 2003 (německé vydání u taz Verlags- und Vertriebs GmbH).

⁶⁾ Viz Carlos Fernández, Linda Sokačová: Fotbal jako součást politického boje. Anarchismus a fotbal, in Mezinárodní politika 8/2004, s. 10–12.

Sport jako náhražka války?

FILIP TESAŘ

Spojení sportu a politiky se může leckomu zdát rysem typickým pro moderní dobu. Nic však není vzdálenějšího pravdě. Samotné slovo „sport“ pochází ze starofrancouzského „desport“, které označovalo zábavu spojenou s pohybem, ale tento na pohled politicky zcela neutrální kořen by neměl klamat.

Svého času bývalo zvykem začínat knihu úvodem: „...již staří Řekové“. Pak se stalo známkou vkusu tak nezačínat. Neodpustím si však poznámku, že již staří Řekové spojovali sport a politiku, a to nikoli jen v době olympiád. Sportovní hry byly spojeny s klidem zbraní – jak během různých výročních her včetně olympijských, tak individuálně: ne náhodou panuje klid zbraní i před Trójou, když Achilles pořádá pohřební hry za padlého Patrokla.

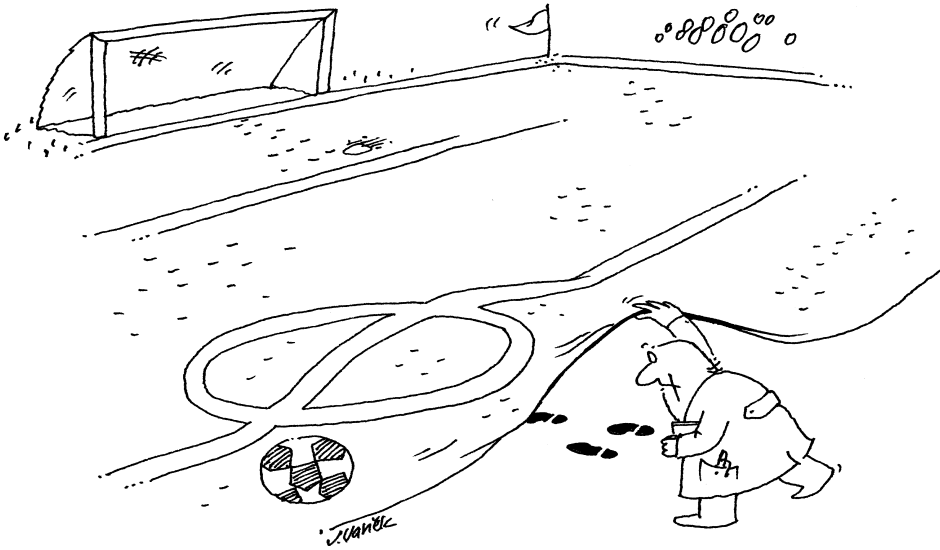
Bližší studium role sportu u starých Řeků naznačuje, že sport se pravděpodobně vyvinul jako náhražka kolektivní agresivity, ventíl, umožňující soupeření bez zabíjení. Sport by podle toho byl společenským regulativem, který pomáhá uvolňovat agresivitu a udržuje tak vnitrodruhovou agresi na nízké úrovni (k něčemu podobnému slouží ostatně zápasy byků, psů, kohoutů nebo ovčků, které jsou v širším smyslu rovněž zahrnovány pod pojem „sport“). Sport je tedy regulativem s podobnou funkcí, jako je třeba krevní msta, která má udržovat zabíjení na nízké úrovni a bránit tak propuknutí širšího konfliktu mezi dvěma společenstvími. U Indiánů z východu dnešní Kanady a USA byl prý lakros, hra, která se hrávala za účasti až stovek hráčů jako prostředek k řešení mezikmenových sporů namísto bojových střetnutí, nazýván „malý bratr války“. Ačkoli to někteří cestovatelé považovali za eufemismus (fauly a napadání soupeřů bylo běžným jevem, zranění a někdy ani mrtví často nechyběli), pravým významem bylo, že lakros byl prostě válkou vedenou beze zbraní. Ritualizované souboje samců různých živočišných druhů, ať už se jedná o naše nejbližší příbuzné – šimpanze, vlky nebo leguány zelené, jsou něčím podobným jako sport: jsou měřením sil a slouží spíše k odvrácení zbytečně nadbytečné agresivity.

Sport v lidské společnosti ovšem zároveň společenskou agresivitu vyjadřuje navenek. V dobře známých kulturách a společnostech koreluje válčení, útočnost a bojové sporty – nebo sport pojmávaný jako boj. Případ nacistického Německa, zbrojení, olympiády v Berlíně roku 1936 a masových tě-

locvičných organizací je notoricky znám. Zbytečně však vnučuje přímou souvislost s moderní dobou a moderními ideologiemi. Spojení mezi sportem a agresivitou společenství můžeme vysledovat nejen nezávisle na místě a čase, ale i mimo tzv. oficiální kulturu. Nepotřebujeme žádnou ideologii k tomu, abychom si toho všimli u subkultur velkoměstských čtvrtí, kde se mimochodem vyvinul moderní organizovaný fotbal. Kdo viděl film Pomáda, jistě si vzpomene na automobilový soubor mezi dvěma partami, který byl vyvrcholením celého děje. Soubor podle předem domluvených pravidel i v takto učesaném podání nahrazoval bitku, a pravidla jsou poměrně drsná.

V předměstských čtvrtích, kde panuje zvýšená agresivita (tyto čtvrti bývají zázemím ultrapravicových stran) a kde se mladí muži sdružují do gangů, se odehrávají sportovní utkání, jako je výše uvedené, často mnohem tvrdší. Pomáhají nicméně řešit spory bez prolévání krve. Ani ohraničení na periférie velkoměst však není přesné – přesnější by bylo takové pojetí sportu spojit s prostředím mladých mužů, kteří touží po vybití agresivity. Společnost je pak může přímo podněcovat k ritualizovaným kolektivním střetnutím, jako to bylo tradičně na savanách západní Afriky. Taková střetnutí agresivitu obracejí mimo vlastní společenství a současně brání konfliktu s celým cizím společenstvím, jsou vlastně náhražkou války.

Válka a společně prožívaná válečná zkušenost ostatně vyvolává podobnou kolektivní soudržnost, hlavně mezi dospívajícími muži, jaká vzniká i v moderních sportovních týmech. Hranice mezi válkou a sportem nebyly v mnoha kulturách v dějinách tak ostré, jako se zdají být ostré pro nás dnes. Ritualizované rytířské souboje velitelů nebo delegovaných bojovníků, které mohly nahradit válečné střetnutí evropského středověku nebo v jiných kulturách, kde bylo válčení výsadou svobodných jízdních bojovníků (od starověké Číny přes středověkou Evropu až k raně novověké západní Africe), můžeme vnímat jako sport i jako

válčení.¹⁾ Prvním známým českým sportovcem by podle legendy byl sv. Václav, který údajně před bitvou vyzval na souboj zlického knížete; ačkoli jde o legendu, není důvod této historice nevěřit, jen její zdůvodňování křesťanským přesvědčením je liché. Počátky takového jednání sahají pravděpodobně do dávnověku a udrželo se do počátků novověku: ještě španělský císař Karel V. vyzýval podvkrát na souboj francouzského krále Františka I., což mělo být prostředkem k vyřešení sporných otázek mezi oběma zeměmi podle pravidla „vítěz bere vše“, a nešlo o poslední případ.

Dokonce celé bitvy se mohly odehrávat jako sportovní utkání, založené na rovnosti účastníků – což předpokládá jejich vzájemné uznání – a soustavě přesných pravidel. To platí jak pro Kresčák, kde se však tradičních pravidel držela už jen francouzská strana, tak pro boje préríjních Indiánů, kde nebylo hlavním cílem nepřítele zabít, nýbrž dokázat vlastní statečnost (například tím, že se nepřítele jen dotknete: tím ukazujete, že jste schopni ho zabít). Protože smyslem boje nebylo zabíjení, nýbrž vítězství, bývaly zavrhovány například střelné zbraně, které byly v Evropě opakovaně dávány do klatby papeži. Příznačné je široké využití palných zbraní husity, tedy vojsky, která stála společensky mimo, a tedy i „mimo pravidla“. Palné zbraně nakonec ve snaze vyrovnat převahu soupeře všeobecně přijali Evropané a Osmané, v mnohem menší míře Arabové a vyzkoušeli je, nicméně zavrhlí kavalisté súdánských vládců, kteří se tedy ve válčení až do 19. století drželi zásady fair play.

Bylo řečeno, že smyslem utkání je vítězství a vítěz bere vše. Charakter sportu je skutečně hluboce agonální, tradičně mívá rozhodovací a rozsuzovací funkci. Vítězství bylo potvrzením toho, že na vítězně straně stály božské síly, právo nebo osud. Vítěz byl často chápán jako posvěcený a sportovní utkání jako „Boží soud“. I dnes se s hvězdami – přenesený výraz dobře ukazuje, oč výše stojí vítězný sportovec nad obyčejnými smrtelníky – zachází často jinak. Skandování „Hašek je bůh!“ může být směšné,

ale pravdou je, že na ně často nejsou uplatňovány stejné normy jako na ostatní.

Agonální charakter je zvláště výrazný u kolektivních míčových her. Snad je tomu tak proto, že tyto hry bývaly původně náboženským rituálem, v němž míč ztělesňoval slunce a zápas mezi dvěma mužstvy byl obrazem zápasu mezi světlou a temnou silou, létem a zimou, nebem a peklem.²⁾ Míčové hry se proto tradičně hrávaly na jedinou branku, která znamenala vítězství. Ve středověké Mezoamerice byl po utkání slavnostně obětován kapitán poraženého mužstva nebo někdo z diváků jeho strany, v obdobích, kdy byly vedeny dlouhé války, snad i celé mužstvo. Tak jako v Americe spory mezi kmeny nebo městskými státy, rozhodovaly se ve středověké Anglii, Německu či Itálii míčovou hrou spory mezi vesnicemi, zvláště spory o meze. Tak jako u Irokézů se ani těmto primitivním fotbalovým utkáním nevyhýbalo násilí, fauly, případně útoky na rozhodčí nebo příznivce a hvězdy soupeře, přestože po dobu utkání včetně přípravy mělo platit příměří. Mýlil by se tedy ten, kdo by fenomén hooligans spojoval jen s moderní dobou.

Protože ritualizovaným střetnutím vyšších vrstev se stal ritualizovaný souboj, spojily se míčové hry v Evropě s prostředím nižších vrstev. Spojení s politikou se proto zdánlivě ztratilo, ve skutečnosti přesunulo na úroveň „mezivesnické politiky“. Rytířské turnaje a souboje byly sportem, který zasahoval do mezidynastických a mezistátních, tedy mezinárodních vztahů. Co ale zůstalo, byla určitá vazba mezi sportem a příměřím. Přerušování nepřítelství je se sportem neodmyslitelně spojeno, ať už je přerušování několikahodinové, nebo v případě sportovních her a turnajů několikadenní. Spojení s mírem je zřetelně vidět i v dnešní době. Odmítnutí americké účasti na moskevských olympijských hrách v roce 1981 kvůli sovětské invazi do Afghánistánu je jen symbolickým příkladem.

Bylo také řečeno, že společné utkání předpokládá vzájemné uznání. Makedonci a Římané se dlouho nesměli účastnit řeč-

kých olympijských her, protože byli považováni za barbary. Opačným příkladem je účast NDR na olympiádách v roce 1968, ačkoli všeobecně mezinárodně uznán byl tento stát až o pět let později, kdy se stal členem OSN. Olympijské hry a světová mistrovství jsou podle toho vlastně stínovým průvodcem OSN. Černošší medailisté, zvedající na téže olympiádě pěst v gestu Černých panterů, tím zřetelně zasahovali do vnitřní politiky: dávali najevo svou touhu po společenském uznání.

Kromě napodobování války spočívá druhý kořen sportu ve zdokonalování tělesné zdatnosti.³⁾ Ta však byla v minulosti přesně zaměřena na rozvoj konkrétních schopností. Jestliže nekrvavé sportovní boje mezi skupinami mladíků po celém světě byly a jsou ritualizovaným obrazem bitvy, mají i individuální disciplíny podobné kořeny: klasické sportovní disciplíny jsou napodobením bojových, případně lovu nebo pasterveckých dovedností.⁴⁾ I sporty jako kulečník jsou pseudolovem – sleduje se a loví symbolická kořist (koule, zaháněná do pastí otvoru v kulečnickovém stole). Trofeje – poháry a medaile – jsou kořistí, která se nese domů jako vyvrcholení dlouhého boje. Jen některé disciplíny, jako množství nejrozličnějších variant vzpírání a plavání, byly prostou ukázkou síly.⁵⁾ Prakticky všechny starořecké, staročínské nebo starojaponské sporty byly napodobou boje. Vítězové sportovních soutěží doby Ming mohli být přijati jako důstojníci do armády. A kolektivní sporty zas byly nácvikem součinnosti v bitvě, ať už šlo o fotbal, nebo o afghánskou jezdeckou hru buzkaši.

Masový sport nebyl ceněn státem jen ve starověké a středověké Číně. Byl průvodcem formování mnoha moderních evropských národů a sehrál velkou roli v rozvoji nacionalismu. Místo toho, aby kolektivní agresivitu ventiloval, ji proto naopak posiloval. Stačí připomenout, že Konrad Henlein byl původně předsedou sudetoněmecké turnerské jednoty, ale ani čeští Sokolové nebyli prosti nacionalistického příděchu. Masová sportovní sdružení měla ve své době prakticky v celé Evropě význam předvojenského výcviku; posilování zdatnosti národa mělo tentýž účel za dynastie Ming i za spartakiád. Masová cvičení v Československu i v komunistické Číně svůj politický charakter ani neskrývala, měla za úkol pomáhat formovat „socialistický národ“.

Až v současné době jsme svědky vzniku nových disciplín, které se vyvinuly na základě zkušenosti s dlouhodobě existujícími sportovními disciplínami – jako je bungee jumping nebo lyžování mezi muldami. Ale i mnohé zcela novodobé sporty, jako je skateboarding, prošly svou „pravěkou“ fází například na periferiích měst, kde měly vysoce agonální charakter a sloužily k rozdělování zájmových sfér mezi partami a gangy. A třeba biatlon může svůj bojový charakter skrýt jen těžko.

Sport je ukázkou zdatnosti, která je v lidské společnosti velmi sociální, přirozeně ceněna (zdatný jedinec spíše přispěje ku

prospěchu celku). Může to být koneckonců i ukázka duševní zdatnosti jako v šachu nebo bridži, více se však cení zdatnost fyzická. Protože ve sportovních utkáních, pojímaných jako ritualizovaný zápas mezi dvěma společenstvími, vysílá konkrétní společenství svého zástupce, je jen přirozené, že čím více je možné zdatnost vystavit na odív, tím spíše se ze zástupce stane profesionál. Sportovními profesionály byli nejen antičtí řečtí olympionici, kteří měli věru daleko do páně Coubertinových ideálů, ale i Afghánci, hrající dodnes na nízkých konvicích hru buzkaši, v níž míč zastupuje bezhlavé tele. Profesionály se stali i vozatajové v římském cirku, kteří se tradičně dělili na tři družstva – červené, zelené a bílé – ačkoli původně zastupovali v každoročním rituálu obnovy tři stavy: červení válečník, bílí kněžský a zelení zemědělský. Profesionály se záhy stali i řidiči závodních aut, prakticky v téže době, kdy motoristický sport začal být vnímán jako měření sil národů. Nejvyšší kategorie závodních vozů byla až do 60. let chápána jako soutěž národů a vozy jezdily v „národních“ barvách. Posun od soupeření národů k soupeření nejprve národních (výrobci motorů) a poté nadnárodních firem hezky symbolizuje posun vlivu od států k nadnárodním firmám, k němuž došlo v mezinárodních vztazích po druhé světové válce.⁶⁾

Pro antické Řeky byla účast na olympiádě velmi důležitá. Tak důležitá, že dali přednost olympiádě před obranou Thermopyl v době perské invaze. Přestože nás od oné doby dělí jeden a půl tisíce let, ve skutečnosti se nezměnilo tak mnoho. Nad mistrovstvím světa ve fotbale mohou politici ohrožovat nos, ale je to něco, co velká část příslušníků určitého národa prožívá fakticky jako politiku. Sport zkrátka není jen zábavou, je průvodcem dění v lidské společnosti, a tedy i průvodcem politiky. Neměli bychom ho proto brát úplně nevázně.

tesar@iir.cz

¹⁾ Ne náhodou staročeské „vítěz“ znamenalo bojovníka; stejný význam si dodnes udrželo v srbochorvatštině, kde „vitez“ znamená rytíř.

²⁾ Existují i výjimky. Např. pólo, které se jako míčová hra dostalo do Číny a do Anglie, je zjevně perskou variantou původního nomádského sportu, při němž se však nehraje s míčem, ale s mrtvým zvířetem. Golf, rovněž známý z Číny i Anglie, zase nápadně připomíná některé obřady přivolávání deště, při nichž se do jamky zahání malý míček, v původnější formě klas nebo plod – jde původně tedy o obraz sázení či setí.

³⁾ Některé sporty mohou mít ještě jiný kořen. Gladiátorské zápasy, pokud je považujeme za sport, se vyvinuly z pohřebních obřadů spojených s lidskými oběťmi.

⁴⁾ Na některých místech Černé Hory se dodnes udržel tradiční sport – běh do kopce, který může mít vrchol i více než 2000 m n.m. Pastevecké sporty však byly většinou příliš specifické na to, aby se ujal širěji.

⁵⁾ Existovaly však i varianty plaveckých sportů, při nichž bylo úkolem držet soupeře pod vodou.

⁶⁾ Zajímavé je také to, že zapojení amerických jezdců do F1 dost dobře kopíruje zájem USA na dění v Evropě.

Peníze a sport

V poslední čtvrtině dvacátého století se začal sport i v Evropě spojovat s penězi. V Severní Americe tato

JIRÍ NOVOTNÝ

vazba již dávno existovala. Sport je tam spojován především se čtyřmi sportovními odvětvími, ve kterých se hrají profesionální sportovní ligy.¹⁾ Činnost sportovního klubu je vnímána jako byznys. Evropa převážně chápe sport jinak. Obrovské peníze, které se dostávají do sportu, souvisejí se vstupem televize do sportovního prostředí a konečně i s tolerancí Mezinárodního olympijského výboru vůči profesionalismu po odchodu Avery Brundageho z funkce předsedy v roce 1970. Sport je velmi široký jev a profesionální sport stahující a stmelující veřejnost je pouze špičkou ledovce. Zajímáme-li se o peníze ve sportu, musíme jej pojmut v celé jeho šíři, tzn. jako nové odvětví národního hospodářství. Pozornost bude věnována zejména problematice velkých sportovních akcí a profesionálních fotbalových klubů.

Pojem sport

V rámci evropského kulturního vzorce má sport významné místo. Antická řecká kultura stvořila ideál „kalokagathie“, harmonického rozvoje těla a ducha. Sport byl spojován zejména s olympijskými hrami. Evropská kultura je neustále inspirována tímto starořeckým odkazem dokonalosti a krásy.

Fenomén sportu se znovu objevil v evropském kulturním prostředí na konci 18. století v Anglii. Byl zde zdůrazněn především výchovný aspekt využitelný ve školství, později se zdůrazňoval aspekt zdravotní a branný. Ze Saska se sport jako zdravotně zaměřená tělesná cvičení dostal do Čech ve čtyřicátých letech 19. století. Od poloviny 20. století nabyl na významu aspekt ekonomický.

Evropská charta sportu vyhlášená Radou Evropy a podepsaná radou ministrů zahrnuje pod pojem sport „...všechny formy tělesné činnosti, které ať již prostřednictvím organizované činnosti či nikoli si kladou za cíl projevení či zdokonalení tělesné i psychické kondice, rozvoj společenských vztahů nebo dosažení výsledků v soutěžích na všech úrovních.“²⁾ Sport je velmi široký jev a záleží, z jakého hlediska se na něj díváme. I v něm jsou peníze spojeny s ekonomikou, a proto můžeme specifikovat formu národohospodářského odvětví, kde sport je sjednocujícím prvkem všech činností, které se v něm odehrávají. Šíří pojmu lze nejlépe pochopit z klasifikačního schématu sportu,³⁾ kde jsou rozlišeni aktivní a pasivní účastníci. Aktivní se dále dělí na institucionalizované ve školách anebo sportovních klubech. Zde je zohledněno jak výchovné, tak soutěživé hledisko. Soutěže se v klubovém segmentu rozlišují na amatérské a profesionální. Pasivní účastníci, diváci, čtenáři nebo sázkaři, jsou neméně důležití, do systému přispívají penězi.

Počátkem devadesátých let se podíl sportu na tvorbě hrubého národního produktu pohyboval u vyspělých západoevropských

států mezi 1,5–1,7 procenta a trend byl mírně stoupající. Obdobně se podílel na zaměstnanosti s více než 1,5 procenta.⁴⁾ Vše záleží na šíři definice sportu.⁵⁾

Pro pochopení ekonomického významu sportu lze využít i model finančních toků mezi jednotlivými subsystemy odvětví sportu. Byl vytvořen v Německu a pro české podmínky jej bylo nutno aplikovat.⁶⁾ V modelu je respektován princip poptávky a nabídky. Poptávka je odvozena z výdajů celé populace na uspokojování svých sportovních potřeb. Nabídka uspokojuje poptávku subsystemem statků (sportovní náradí, náčiní, oblečení, sportovní zařízení apod.), a především nabídkou služeb v celé řadě subsystemů (např. sportovní akce, činnost tělovýchovných jednot, resp. klubů nebo školní tělesnou výchovou ap.). Není v něm opominuto sportovní sázení a sportovní infrastruktura, včetně působení vlády.

Sport a finanční zdroje

Sport v užším pojetí je typický svým vícezdrojovým financováním. Realizuje se především ve sportovních neziskových organizacích národních a nadnárodních, významná jsou i vládní ministerstva. Nejvýznamnější jsou Mezinárodní olympijský výbor (MOV), mezinárodní sportovní a národní svazy, organizační výbory her a mistrovství a sportovní kluby. Tím, že sportu je přiznán statut veřejného statku ve výchovném procesu, jsou významnými peněžními zdroji i veřejné rozpočty. Rozhodujícím zdrojem jsou rodinné rozpočty a další privátní zdroje. Česká republika se ve struktuře finančních zdrojů díky své stočtyřicetileté sportovní tradici nikterak neodlišuje od ostatních západoevropských států.⁷⁾ K roku 1990 jsme odhadovali výdaje rodinných rozpočtů na cca 14,3 mld. Kčs, což bylo cca 60 procent všech peněz vydávaných tehdy na sportování u nás. Výdaje veřejných rozpočtů nepřesáhly podíl 19 procent. Víceméně všechny vlády v Evropě podporují sport, v České republice se z veřejných rozpočtů

vydává na podporu sportu poměrně vysoká částka. Například v roce 2002 získaly jen neziskové organizace z veřejných rozpočtů 4,4 miliardy Kč. Samotný státní rozpočet poskytl 3 195 mil. Kč, nově vzniklé kraje 356 mil. a obce 851 mil. Kč.⁸⁾ Na podporu sportu a tělovýchovy šlo z této částky 44 procenta. V roce 2003 vydalo MŠMT ČR celkem 1 132 mil. Kč na podporu sportovních občanských sdružení. Při přepočtu na stálé ceny k roku 1985 stále nedosahujeme hodnot výdajů z veřejných rozpočtů z roku 1989.⁹⁾ Výtěžek ve výši 1050 mil. Kč za rok 2003 společnosti SAZKA a. s., která je vlastnictvím sportovních organizací, je také významným zdrojem.¹⁰⁾

Poněkud jiná situace je u vícezdrojového financování vrcholového sportu ve světě.¹¹⁾ Základním prvkem modelu jsou organizátoři velkých sportovních akcí, sportovní federace a částečně vlastníci profesionálních týmů. Mezi nejvýznamnější zdroje patří poplatky za přenosová práva, vstupné od diváků, příjmy od sponzorů, ale i příspěvky z rozpočtů od místních vlád, tzn. od daňových poplatníků. Profesionální sportovci stojí jako samostatný prvek vedle, neboť dostávají peníze za startovné od pořadatelů akce nebo služné od vlastníka týmu, navíc mohou uzavírat sami reklamní smlouvy s firmami.¹²⁾ V současnosti evropské fotbalové kluby začínají tyto aktivity vlastních hráčů omezovat a reklamní smlouvy za ně uzavírají samy svým jménem.

Peníze a megasportovní akce

Co je příčinou toho, že se do této oblasti dostává tolik peněz? Sport je díky televizním přenosům srozumitelný téměř všem obyvatelům naší planety. Pořady patří mezi nejsledovanější. Letní olympijské hry v Sydney přenášely televizní společnosti do 220 zemí a teritorií a vysílání bylo přístupné téměř pro 90 procent populace v každé zemi. Odhaduje se, že je sledovaly 3,7 miliardy obyvatel, což je více než polovina světové populace.¹³⁾ Kumulativní součet udává 25 miliard diváků. Fotbalové EURO 1996 vidělo 445 milionů diváků a v kumulativním součtu se udávalo 6,7 miliardy osob. EURO 2004 vidělo díky televizi ještě více diváků, údajně 980 milionů. Je pochopitelné, že prostředí velkých (mega) sportovních akcí je ideální pro tvorbu image firem, pro reklamu jejich výrobků. To přitahuje peníze, které se dostanou také až k přímým sportovním aktérům, sportovcům a hráčům.

Velké sportovní akce mají ekonomicky značný význam pro rozvoj měst a regionů, stávají se politickou záležitostí. Přípravují je dočasně ustavené organizační výbory pod dohledem mezinárodních sportovních organizací, ve výběrech zasedají čelní regionální politici.

Peníze, které jsou vynakládány na zabezpečení mega sportovní akce, jsou obrovské. Investice v Portugalsku do přípravy EURA 2004 činily 4,4 miliardy dolarů, ale pouze 10 procent bylo věnováno na výstavbu stadionů. Oproti tomu odhadované výdaje na

případné uspořádání olympijských her v Berlíně v roce 2000 byly 5,2 miliardy DM, ale pravděpodobně by byly vyšší o dalších 2,8 miliardy DM. Do sportovní infrastruktury by směřovala celá čtvrtina z nejvyšších celkových výdajů. Při přípravě Pekingů na olympijské hry v roce 2008 jsou plánovány investice do infrastruktury ve výši 20 miliard dolarů. To je prvořadá otázka světového byznysu a politiky, a tak protesty proti jejich konání ozývající se z české kotliny jsou přinejmenším naivní.

Takzvaní olympijští politici chtějí přes uspořádání her zviditelnit své město, pozitivní na tom je nejen snaha stavět sportovní zařízení tzv. primární struktury, ale také zahájení staveb pro sekundární a terciární struktury důležité pro období konání akce, jako jsou letiště, železniční nádraží, silnice, hotely, veřejnou dopravu apod. Většinou to bývá velkým přínosem pro region i v budoucnosti. Motivací však může být pro taková rozhodnutí i například vytvoření obrovitých symbolů her na dlouhou dobu, které mají přilákat turisty.

Pozitivní efekty sportovní akce

Víceméně si při přípravě her každé město pomohlo. V roce 1960 si Řím vybudoval moderní vodovodní síť, Tokio v roce 1964 také vodovodní síť včetně likvidace odpadů. Mnichov v roce 1972 vystavěl metro a Olympijský park se sportovišti na skládce ruin ze zničených domů ve druhé světové válce. Soul 1998 vybudoval čistíčky a vyčistil řeku Han a vybudoval 389 nových parků a 152 dalších regeneroval. Sydney vydalo 320 milionů dolarů na zkrášlení města včetně dalších čistíček.

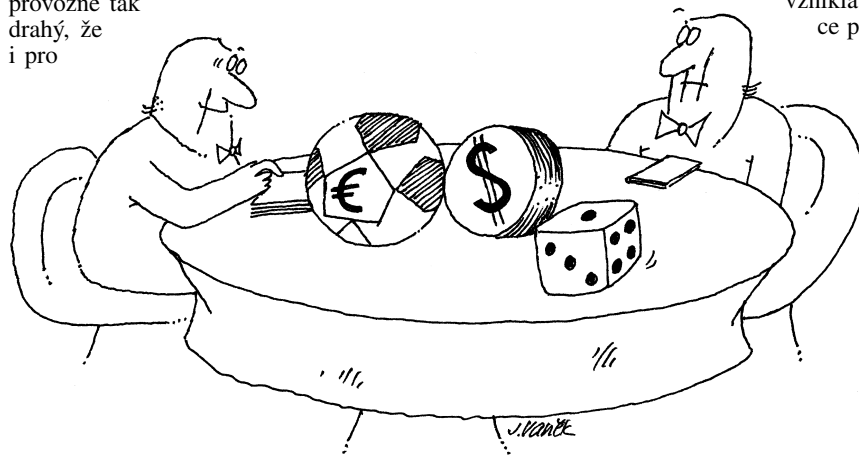
Negativní efekty sportovní akce

Při přípravě her se však často vybudují sportovní zařízení, která se nakonec musí z důvodů nevyužívání zbourat nebo konvertovat na jiné účely. Hovoříme o tzv. bílých slonech nebo-li neefektivních výdajích. Bouralo se již v Albertville, Barceloně, Atlantě. V Sydney mají dva hlavní stadiony postavené pro hry, které vyžadují pro pokrytí nákladů uspořádat nejméně 200 akcí do roka, skutečnost je taková, že jich získaly jen polovinu. Tamní vynikající plavecký bazén je provozně tak drahý, že i pro

australské národní plavecké mistrovství se hledala levnější alternativa. Obdobně se investovalo i při mistrovství světa v kopané v roce 2002. Jižní Korea postavila za 1,5 miliardy dolarů 10 nových stadionů s diváckou kapacitou v rozmezí 40–68 000, přitom průměrná návštěvnost na místní profesionální ligu činí 3000 diváků. Japonsko postavilo za 2,9 miliardy dolarů 7 nových stadionů a 3 další rekonstruovalo na diváckou kapacitu 42–70 000 diváků. Průměrná návštěvnost na japonské fotbalové lize je 16 000 diváků. Otázkou dne se stává rentabilita provozu většiny sportovních zařízení po skončení velkých akcí. V českém případě to může být i problém Sazka arény, jejíž výstavba zatím stála 8 miliard Kč a která potřebuje pro rentabilitu každý druhý den uspořádat nějakou akci.

Peníze a kopaná

Dalším velkým problémem je evropská profesionální kopaná, která se potácí ve finančních skandálech. Zde se již jednoznačně jedná o byznys se zábavou pro miliony fanoušků ve stylu starořímského úsloví *chléb a hry*. Zadluženost předních klubů, dnes již více fotbalových společností, nabyla takových rozměrů, že se tím musely zabývat i vlády. S platností od roku 2005 přijala UEFA¹⁴⁾ opatření, která nutí kluby respektovat určité ekonomické zásady, aby vůbec mohly být přijaty do nejvyšších evropských klubových soutěží. Musí prokázat, že nemají dluhy vůči svým hráčům, jiným klubům, ani vůči vlastnímu státu. Nesmějí mít daňové dluhy ani vůči sociálnímu a zdravotnímu pojištění. Na jaře letošního roku propukl v Itálii největší skandál, kde po zátahu finanční policie ve 42 klubech 1. a 2. ligy se ukázalo, že kluby dluží státu na daních cca 510 milionů eur. U klubů běžně existovaly dvojí hráčské smlouvy, jedna pro veřejnost a druhá nižší pro hráče. Hráči nedostávali v řadě klubů služné (plat) až půl roku. Pouze čtyři kluby nebyly zadluženy. Prokázalo se, že většina klubů se dostala do problémů vinou přeplácení hráčů a riskantními úvěrovými transakcemi. Příčin tohoto stavu je celá řada. Jedním z nich je případ Bosman, proto se také hovoří o stavu ve fotbale před a po Bosmanovi.¹⁵⁾ Nově vzniklá situace po roce

1995, kdy kluby přicházejí o některé transferové poplatky, nutí kluby uzavírat s nejlepšími hráči lukrativní smlouvy na delší dobu. Po tuto dobu jim klub musí vyplácet služné, plat, který se pohybuje ve výši až několika desítek tisíc liber týdně, např. u útočníka M. Rooneyho se na EURu 2004 hovořilo o nabídce s týdenním platem 85 000 liber. V případě, že se klubu nedaří prodat hráče závčas, utrpí po skončení smlouvy ztrátu. Například Real Madrid, také zadlužený, si nárokuje transferový poplatek za Davida Beckhama ve výši 135 milionů liber. Velmi zadlužená FC Barcelona musí vyplácet útočníka Kluiverta, o kterého zatím nikdo nemá zájem, protože je příliš drahý.

Další problém se odvíjí od poklesu příjmů za prodej televizních práv. To souvisí s hospodářským poklesem v USA a v Evropě. Zareagoval na to propadem reklamní trh. Soukromé televizní společnosti, které kupovaly přenosová práva na sportovní utkání, se dostaly do potíží. Kirchova mediální skupina zkrachovala, BskyB přenášející anglickou Premier league se dostal také do problémů. Propad příjmů klubů v Bundeslize nakonec zachraňovala veřejnoprávní televize a kancléř Schröder navrhl prohlásit Bundeslizu za veřejný statek, aby ji bylo možno podporovat ze státního rozpočtu. Příjmy za prodej televizních práv v Itálii a dalších státech se propadly na úroveň roku 1993. Například v sezoně 93/94 zaplatily v Itálii televize za přenosy jejich 1. ligy 100 milionů eur. Otázkou je, jaký dopad to bude mít na slabší kluby. Za loňskou sezonu získal samotný FC Juventus 116,7 milionu eur. V Itálii si kluby mohou samy sjednávat kontrakty, takže slabší kluby si mohou nasmouvat jen desetinu toho co Juventus. V některých státech se sjednávají kontrakty za celou ligu. Většina kontraktů skončí v roce 2005 a předpokládá se, že soukromé televize nebudou mít zájem navyšovat kontrakty, které jim zvyšují náklady. Neuvěřitelně vysoké náklady na platy hráčů a jejich přestupy nutí kluby žádat banky o půjčky. Ty dnes vědí, že riziko je zde velmi vysoké, a proto zvyšují úroky. Kluby se dostávají do dluhové pasti, ze které s současné situace není úniku. Řešením není ani objevení se dalšího ropného magnáta, který je ochoten pro své zviditelnění vložit do fotbalu až 500 milionů liber na nákupy nových hráčů.

Co tedy čeká evropský fotbal?

Asi bude muset ustoupit od dosud uplatňované filosofie „vítězství za každou cenu“. Pravděpodobně bude muset přejít na určité omezení maximální výše platů hráčů, tak jak je to uplatňováno v severoamerických ligách. Kluby se asi ve větší míře budou transformovat na akciové společnosti kótované na burzách, tím by se mělo zprůhlednit jejich hospodaření, jako tomu je v anglické Premier League. Budou muset více diverzifikovat své příjmy a s využitím kvalitně prováděného marketingu hledat nové zdroje peněz. Problémů k řešení je však da-

leko více, než dovoluje nastínit rozsah tohoto článku.

sport@vse.cz

¹⁾ Jedná se o ligu v americkém fotbalu, baseballu, basketbalu a ledním hokeji coby ekonomicky nejslabší soutěž.

²⁾ Evropská charta sportu, (Článek 2, a). TVS ČR: 1994 MŠMT ČR., nebo In: Novotný 2000, s. 227.

³⁾ Novotný, J. *Ekonomika sportu*. ISV: Praha 2000, s. 16. ISBN 80-85866-68-4.

⁴⁾ Viz např. výzkumné zprávy: Jones, H.G.: *The economic impact and importance of sport: a European study*. Com. for the Development of Sport. (tzv. Jones-report). Strasbourg: Council of Europe Press, 1989, a Andreff, W., et al. *The economic importance of sport in Europe: financing and economic impact*. (tzv. Andreff-report). Strasbourg: Council of Europe Press, 1994.

⁵⁾ Např. ve Francii se inovoval systém národních účtů, v Rusku se v současnosti přijala nová oborová klasifikace ekonomických činností, kde se podchycují sportovní aktivity pro potřeby statistiky.

⁶⁾ Weber, W. et all. *The Economic Significance of Sport*. (Abridged version of the Final Report). BRD: Federal Institute of Sport Science + Ministry of Culture of North-Westphalia, 1994 anebo Novotný, J. *Ekonomika sportu*. ISV: Praha 2000, s. 47–51. ISBN 80-85866-68-4.

⁷⁾ Viz Andreff, W., 1994.

⁸⁾ Čepelka, O. *Průvodce neziskovým sektorem Evropské unie*. II. díl. Liberec: Omega 2003. ISBN 80-902376-4-9.

⁹⁾ Podrobné informace o výši a struktuře a podmínkách státní podpory lze nalézt na www.msmt.cz, nejsou tam informace o výdajích na sport z krajských a místních rozpočtů.

¹⁰⁾ Výroční zpráva a. s. Sazka za r. 2003.

¹¹⁾ Podrobně viz Novotný, J. *Ekonomika sportu*. ISV: Praha 2000, kap. 11.2. ISBN 80-85866-68-4.

¹²⁾ Řada špičkových sportovců tak vydělává několikrát více peněz než z vlastní sportovní činnosti, např. americký basketbalista Jordan získal v roce 1993 99 procent svých příjmů z nespportovní činnosti, obdobně ruská tenistka Kurniková.

¹³⁾ IOC 2001, Zpráva Mezinárodního olympijského výboru.

¹⁴⁾ UEFA je evropská fotbalová asociace.

¹⁵⁾ Na základě rozhodnutí Nejvyššího soudního dvoru EU ze dne 15. 12. 1995 nemohou fotbalové kluby za hráče, kterým skončila smlouva, požadovat žádné transferové poplatky za přestupy. Uplatňovaný systém byl v rozporu s článkem 39 Římské smlouvy o volném pohybu pracovních sil.

Další použité prameny

Levante, M. *The Fixed Budgets of Italian Football: a Hypothesis of Administrative Doping*. Depart. of Law, Economics and Management of Sport. University of Teramo, Italy. Předneseno na 6th International Conference of the International Association of Sports Economists. 31. 5.–2. 6. 2004 Athény.

Solberg, H.A. *The Long-term Impacts from major sporting events – myths and facts*. Trondheim Business School, Norway. Předneseno na 6th International Conference of the International Association of Sports Economists. 31. 5.–2. 6. 2004 Athény.

Preuss, H. *Concept of calculating the regional economic impact of Olympic Games*. Johannes Gutenberg-University Mainz, Research-Team Olympia. Předneseno na 6th International Conference of the International Association of Sports Economists. 31. 5.–2. 6. 2004 Athény.

Letošní únorové číslo anarchického časopisu A Kontra (2/2004) přineslo pod názvem Bitvy na hřišti, s podtitulem Anarchismus a fotbal (viz s. 10–11) svůj programový článek o sportu a anarchismu. Protože bylo obtížné oba autory, totiž Carlose Fernández a Lindu Sokačovou, autorku překladu a české úpravy textu, udržet v kontaktu s redakcí Mezinárodní politiky, dohodli jsme se s redaktorem Ondřejem Slačálkem, že se pokusíme vybrat z této již publikované stati, avšak prakticky nedostupné odborné veřejnosti, její nejpodstatnější části. Jde totiž, podle našeho názoru, o pozoruhodný typ studie, která navíc obsahuje prvky hodnocení a komparace. Navíc je jedním z mála pokusů o popsání sportovní ideologie, byť omezené její specifickou interpretací. Konečně jde také o charakteristickou slovní zásobu a styl, který je pro způsob uvažování stoupenců anarchismu typický. Za významové posuny, které vznikly novou úpravou původního textu, se autorům i prvním vydavatelům omlouváme.

—zz—

Fotbalové hřiště kopíruje to sociální hned několika způsoby. Zprv, jako historie – je místem sociální aktivity. Vášnivě se na tomto hřišti prezentují národnosti, třídy a malé sociální identity. Za druhé, jako kolektivní formace. Skupiny se shromažďují do nesčetných tvarů na hřišti i mimo něj tak jako všude jinde ve společnosti. Fotbal může vyvolat mocné emoce, které dávají dohromady různá seskupení jako týmy, fan kluby, hooliganské party a další. Za třetí, jako styl a ve způsobu, jakým jednotlivci a jejich komunity nebo pospolitosti vyjadřují svou jedinečnost. Ve fotbalu se to projevuje převážně stylem hry. Možná, že nejslavnější je styl brazilský, ve kterém se snoubí prvky vycházející z capoiery – afro-brazilského bojového umění. Za čtvrté, a to je to nejdůležitější, fotbalové hřiště reprodukuje vzájemnou závislost, která charakterizuje sociálně. Když se lidé nadšeně podílejí na sportu, redefinují sociálně i sebe samé.

Nechceme fotbalovou hru nijak romantizovat nebo intelektualizovat. Doufáme jen, že budeme inspirovat způsobem, jakým se na fotbal nebo na jakoukoli jinou hru díváme. Totiž, jako na skutečné rozpracování filosofie, politiky a tužeb či očekávání lidí. To z něho činí důležité dějiště produkce a reprodukce mocenských vztahů.

Na hřišti je moc pojmenována, sdílena, zápasí se o ni a je pocífována. Její distribuce nekončí, dokud hru někdo neodpíská.

Potřebujeme anarchistický útok na paradigma sportovního hřiště a sportovní organizace. Kopat do míče může být stejně anarchistické jako stavění barikád.

Jak může být fotbal anarchistický?

Pro začátek se můžeme ujistit, že anarchisté hráli fotbal odjakživa. Tento vztah je často explicitní. Na počátku 20. století se klub, známý dnes jako Argentinos Juniors,

Fotbal

jako součást politického boje

Anarchismus a fotbal

CARLOS FERNÁNDEZ,
LINDA SOKAČOVÁ

jmenoval Chicagští mučedníci a jiný klub byl založen v anarchistické knihovně v Buenos Aires. Můžeme s jistotou tvrdit, že někteří hráči barcelonského týmu, který cestoval v roce 1937 po Severní Americe a získával peníze pro španělskou republiku, se ztotožňovali s anarchisty svého města.

A také bychom se měli zeptat, zda stávající profesionální hráči v květnové Paříži roku 1968 se lišili od studentů a pracujících, když tehdy také žádali svou porci svobody. A mohli by antiautoritářští fandové St. Pauli nechat svou politiku před branami stadionu nebo zapomenout na fotbal před shromážděním nebo protestem?

Jestliže je mnoho míst a akcí anarchistických především díky různým volnějším souvislostem, pak má fotbal starou anarchistickou tvář.

Láska lidí ke hře se často proměnila v lásku ke svobodě a spravedlnosti, tak jako u Dynama Kyjev v roce 1942, u Alžířanů, kteří opustili francouzský tým, když jejich země bojovala za nezávislost, nebo když nebílí evropští profesionálové jako Ruud Gullit povstali proti nenasytosti, rasismu a fašismu.

Když lidé reprodukuji své hodnoty, svou sounáležitost a tužby prostřednictvím hry, posouvají fotbal někam dál. Chumbawumba, podle své internetové stránky, sponzoruje Wetherby Athletic, tým mladých lidí se vášní pro hru. Jeho politika je prezentována přímo na vestách nebo dresech hráčů nápisem *anarchie*.

Politika ve fotbale není poblouzněním smyslů nebo neštěstím. Je součástí lidské interakce s hrou.

Sport dostává svou podobu při různých zápasech – od finále Světového poháru až po hry na nerovných hřištích v rozbouraném Mexiku. Hráči, základní pravidla a cíle zůstávají stejné. Sport se mění tím, jak se lidé sdružují kolem jeho základních prvků. Barras Bravas v Jižní Americe, hooligans, ultras a karnevaloví fanoušci v Evropě – tyto provokativní skupiny fandů ukazují, že z fotbalového hřiště mohou vzejít nové energické kulturní formy.

Nepřekvapí, že se anarchistický fotbal objevil v posledních letech bez společného jména, stylu nebo organizace. V jedné části USA se hraje Anarchistická fotbalová liga, v jiné hrají anarchisté bez jakéhokoli označení.

Na středozápadě Arsenal, Riot a Swarm tvoří Anarchistickou fotbalovou asociaci.

Ta je sdružením, federací nebo sítí jen minimálně. Někteří se setkávají týdně, jiní jednou za rok. Hra trvá jednu nebo dvě hodiny. To, co se děje před začátkem, během hry nebo po hře, nezáleží na žádných pravidlech. Tímto typickým způsobem, typickým pro anarchismus, tato nová tvář sportu opakuje jeho historii, opakuje modus kolektivní politiky a projevů vášni na hřišti.

Anarchistická fotbalová asociace, jako příklad, může být považována za nehypotetický, předpokládaný, anebo už fungující model anarchistické komunity. Může být pouhým anagramem na odznak, který nosí parta lidí, nebo může být skutečnou, rozsáhlou, ale i latentní anarchistickou komunitou. Její chicagská přidružená organizace – údajně nejlépe organizovaná – zahrnuje jednotlivce, jejichž frekvence hraní, stupeň přátelství a sdílení politické myšlenky se hodně liší.

Mimo asociaci se hraje rozsáhlá směsice neregulovaných zápasů ve městech jako Portland, Berkeley a San Francisco. Tento rozsah výskytu poukazuje na vzájemnou redefinici anarchismu a fotbalu. Svým spojením se navzájem transformují. Anarchistické hry

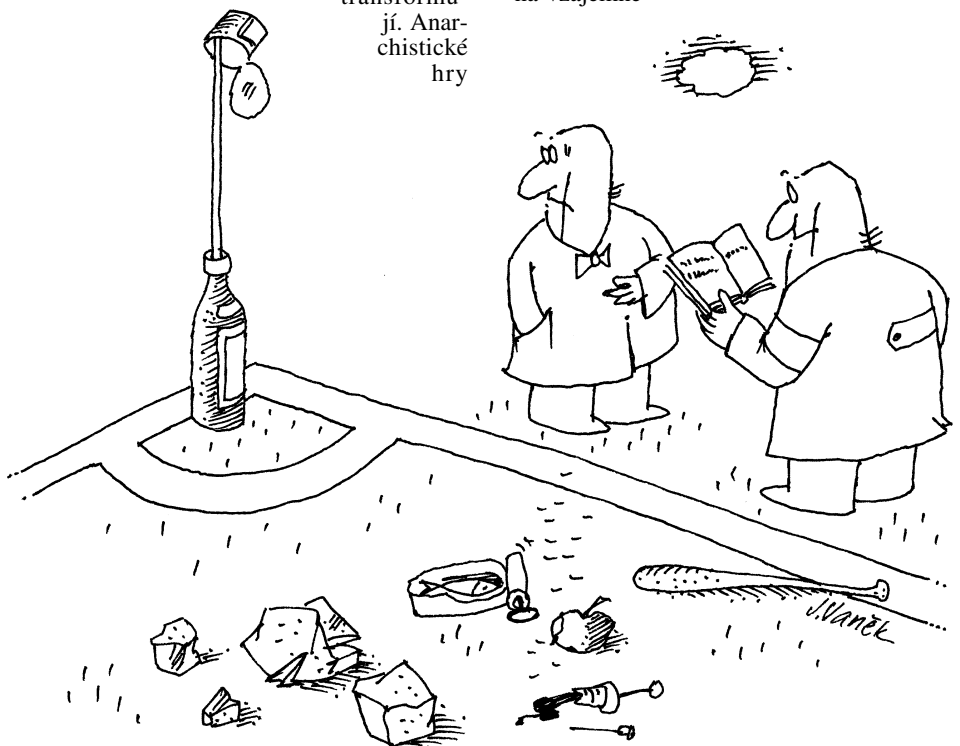
oddělují fotbal od komodifikace prosazované firmou Nike nebo Major League Soccer či Federation of International Football Associations (FIFA, Mezinárodní fotbalová federace), a anarchismu tak poskytují další kulturní formaci a nový způsob jeho vyjádření.

Co to je kulturní formace?

Anarchistický fotbal může vyjadřovat kolektivní identity prostřednictvím týmů a specificky pak tím, jak se praktikují anarchistické ideje a vytvářejí kolektivní dovednosti. Rozhodování o pozicích a strategiích bez trenéra, trénink bez nucení, využívání různě zkušených hráčů. Kdo by toto všechno mohl využít, když ne anarchisté? A nemohli bychom využívat i komunikační a další dovednosti v našich přírodních akcích?

Jednou z takových dovedností, kterou mají fotbalisté, je podpora. Hráč na hřišti podporuje další spoluhráče tím, že se přemístí tam, kde je potřeba, aby se míč dostal někam dál na hřišti. Tato technika vyžaduje přehled o tom, kde jsou vaši kamarádi a co by mohli udělat. Při ilegální činnosti takové techniky urychlují akci, zlepšují ji a díky jim je akce bezpečnější. Ale i další prvky fotbalové hry mohou proniknout do naší taktiky a změnit ji k lepšímu. Jedna moje spoluhráčka naráží na tento vzájemný vztah ve svém prohlášení: *Kopeme! Běháme! Nakopáváme prdel! Utíkáme!*

Netechnické aspekty fotbalu mohou naše kolektivní politické úsilí posílit zejména z dlouhodobého hlediska. Například myšlenka soudržnosti jako strategický princip organizování – lidé organizující politickou akci v malých skupinách, založených na vzájemné

důvěře – je anarchistickou inovací, kterou je složité realizovat. Pravidelné hraní fotbalu může vyvolat konkrétní smysl pro soudržnost. Veškerá komunikace a kooperace proměňuje hru v pocit společné důvěry a porozumění, v pocit, který, pokud je už jednou zažitý, může být lépe dosažitelný i v jiných situacích. Je krásné, když spojení několika lidí má důležitější dopad než pouhý aritmetický součet jednotlivců. Pokud to často nedáváme v politice, lze to objevit alespoň ve fotbale.

V okamžiku blížícího se vítězství Kamerunu nad Anglií, v semifinále Světového poháru v roce 1990, měla soudržnost skutečnou a viditelnou podobu. Útok, kterým dal Kamerun vítězný gól, nebyl tak vzrušující jen kvůli ponížení jednoho z nejlepších mužstev světa, ale také proto, že byl proveden tak brilantně. Kamerunská hra byla prostě krásná a vítězství outsidera ukazuje, jak může být moment soudržnosti konkrétní a poetický.

Kouzlo hry se dotýká revoluční imaginace jako poezie nebo umění – může podnítit vizi nebo pocit změny.

Fotbal se nemusí líbit každému. Ale tak je to s jakýmkoli uměním nebo kulturním projevem. Co je na fotbalu dobrého pro revoluci, i když jeho přitažlivost není univerzální?

Otázka by neměla být stavěna tak, zda bychom měli sport využít nebo zavrhnout. Hra se může měnit. Můžeme vybudovat týmovou soudržnost a dovednosti založené na myšlení spíše než na soutěživé hře. Může být zábavnější pro více lidí, i pro ty, kteří ho nehrají. Fotbal jako součást politického boje vyžaduje, aby se sport stal znovu otevřeným.

Sdílení dovedností a soudržnost musí být všestranná. Na fotbalovém hřišti by měla anarchistická družstva přizpůsobovat tempo a náladu, aby se připojili noví hráči. Hra to umožňuje svou proměnlivou povahou: útok může být spíše postupný než soustředěný a obrana se může soustřeďovat na zadržování protihráčů.

A na závěr

Zdá se mi, že jde o jednoduchost – fotbal je v podstatě jednoduchá hra a anarchismus je v podstatě jednoduchou touhou. Sportovní nenucenost obletěla svět a vtáhla nás do sebe. To nejskvělejší je, když se po hře setkáme s někým novým a naše vztahy se upevní, když se sejdem u večere nebo v baru.

Jestliže je fotbalové hřiště v podstatě místem pro setkávání při hře, musí se rozšířit i do míst, kde jsou lidé rádi spolu. A tak může začít anarchie nebo tam přinejmenším může vzkvétat. Když může být idea sebeorganizace jasně viditelná v tom, jakým způsobem je vstřelen gól nebo jak tým trénuje, anarchismus není zas až tak vysoká meta. Soužití anarchismu a fotbalu je přirozenou symbiózou. Hřiště, jak říkával Gramsci, to *velké a otevřené království lidské loajality*, se musí stát naším.

Volby v Kanadě: poslední šance pro Martina

Předčasné federální volby do kanadského parlamentu z 28. června 2004 do jisté míry překvapily. Nikoli svým konečným výsledkem – menšinovým vítězstvím vládnoucí Liberální strany, nýbrž napjatou a neobvyklou volební kampaní, kdy nečekaně těsné předvolební odhady pro dvě největší kanadské politické strany zamíchaly po jedenáct let neměnnou politickou scénou Kanady.

MAGDALENA ROSOVÁ

Od února 2004, kdy vypukl sponzorský skandál diskreditující Liberální stranu (LP), preference pro tuto nejsilnější stranu poklesly z původních více než 40 procent na 31 procento, jež by nejenže nestačily na získání většiny v Dolní sněmovně, ale nabývaly nečekanou naději na vítězství pro nedávno sjednocenou Konzervativní stranu (CP). Katastrofické liberální scénáře se nenaplnily a strana obdržela 36,7 procenta, tj. 135 parlamentních křesel z celkových 308. Potřebných 155 většinových mandátů jí však uniká i v případě spojení s ideologicky nejbližší Novou demokratickou stranou (NDP), která získala 19 křesel. Při prosazování zákonů se proto menšinový kabinet staronového premiéra Paula Martina (koaliční vlády nejsou v Kanadě obvyklé) bude muset ucházet o přízeň poslanců NDP, Bloku Québecu (BQ) a jediného nezávislého kandidáta z Britské Kolumbie.

Sponzorský skandál

Na jaře 2004 se poprvé od roku 1993, od kdy jsou nepřetržitě u moci liberálové, přenesly politické spory zevnitř Liberální strany na vnější politickou scénu. V prosinci 2003 se drtivou většinou 93 procent hlasů stal šéfem Liberální strany Paul Martin. Tento výsledek, následně převzetí a přeměna vlády byly jen logickým vyústěním dlouholetého sporu mezi tábory bývalého ministerského předsedy Jeana Chrétienu a frakcí bývalého ministra financí z let 1993 až 2002 Paula Martina. V době mezi nástupem do funkce šéfa strany a prosincovým převzetím kabinetu, a de facto již několik měsíců dřív, kdy bylo Martinovo vítězství zřejmé, se strana i země ocitly v nežádoucím schizmatu. Téměř od počátku bylo zřejmé, že vyhlášení předčasných federálních voleb, ve kterých se Martin rozejde s chretienovskou minulostí a požádá voliče o mandát pro svou novou vládu, na sebe nenechá dlouho čekat. V té době jen pár dní stará sjednocená Konzervativní strana bez vládnoucího předsedy neměla nejmenší naději na úspěch. Očekávala okamžité vyhlášení voleb, jednoznačné vítězství liberálů a jedno volební období na konsolidaci, restrukturalizaci vlastní organizace a vypracování nové platformy. Nestalo se tak a Martin vyhlásil předčasné volby až 23. května 2004. Stanovené da-

tum – 28. června 2004, jak průzkumy předvíдалy, nebylo z hlediska preferencí pro liberály nejvhodnější, ale další otálení bylo v důsledku skandálem podlomené ztráty důvěry neudržitelné.

Klíčovým momentem zvratu ve vývoji preferencí se stala zpráva generální auditorky Sheilly Fraserové z února 2004 o špatném použití fondů vyčleněných na propagaci jednoty země a federální vlády v Québecu v letech 1995–2000, tedy následně po referendu o nezávislosti Québecu. Zpráva odhaduje, že 100 milionů kanadských dolarů z celkových 250 bylo vyplaceno liberálům nakloněným reklamním agenturám bez odvedené práce. Premiér Martin na to reagoval okamžitým odvoláním několika odpovědných osob a vyhlášením veřejného vyšetřování, jehož výsledky však doposud nejsou známy. Jeho snaha distancovat se od skandálu však vyznívá na prázdno, jelikož sám působil v inkriminovaných letech jako přísný „správce kasy“.

Trest Québecu

Trest za nedůvěryhodnost na sebe nenechal dlouho čekat a je to především Québec, který těžko odpouští hříchy federální vlády. Úspěch a politický kapitál Jeana Chrétienu z roku 2000, kdy liberálové s 44 procenty hlasů obsadili 36 z 75 parlamentních křesel volených v Québecu, a následné vítězství liberálů Jeana Charesta v provinciálních volbách v roce 2003 (první od roku 1994), se obrátily v prach.¹⁾ Přední kanadské deníky hlásaly: „příkop mezi Quebečany a federalisty je opět vyhlouben a spící lev separatismu se probudil,“ a to i přesto, že šéf separatistické strany BQ Gilles Duceppe několikrát během kampaně i po volbách zdůraznil, že se v těchto volbách nehlasuje o oddělení provincie.²⁾ Právě tato strana zopakovala úspěch z roku 1993 a s 54 poslanci a téměř 49 procenty hlasů se stala de facto vítězem letošních federálních voleb. Její kampaň byla na rozdíl od ostatních jasně čitelná. Dvojznačný a brilantní slogan „Un parti propre au Québec“ odkazující na fakt, že BQ je jedinou „vhodnou“, ale zároveň též „čistou“ stranou pro Québec, si vysloužil pochvalu většiny expertů na volební kampaně.³⁾ Profesor Louis Massicotte ve své analýze⁴⁾ poukázal na skutečnost, že příčinou ztráty 370 000 hlasů pro liberály oproti vol-

www.azone.org/arsenalmag/arsenal/l-feat.html

bám 2000 byla potřeba trestat LP za skandál a potrestat Paula Martina za špatné zacházení s příznivci oblíbeného Jeana Chrétienu. Smutnou pravdou zůstává, že vzdor a nesouhlas Québecu s vládou se opět zkoncentroval do hlasu pro nacionalistickou stranu a ani konzervativci, ani neodemokraté nedokázali tento stav využít k získání, byť jen jediného mandátu.

Pro připomenutí zopakujeme, že BQ je federální sestrou nacionalistické provinční Québecké strany Bernarda Landryho. Obě strany sdílejí stejný cíl – suverénní québecký národ – a často i členskou základnu. Ostřílený politik a výborný rétor Gilles Ducesse se stal v roce 1990 prvním politikem zvoleným do Dolní sněmovny na základě nacionalistické platformy a po rezignaci Louciena Boucharda převzal v roce 1995 vedení strany. BQ je spolu s NDP levicovou stranou a prosazuje především nápravu rozpočtové nerovnováhy mezi federální vládou a provinciálními vládami, větší pravomoci provincii a oddělený systém zdravotnictví pro Québec. V zahraniční politice požaduje větší nezávislost na Spojených státech a nesouhlas s připojením Kanady k americkému systému protiraketové obrany.

Nepřipravení konzervativci

V Mezinárodní politice 7/2002 Lenka Rovná popsala ve svém článku stav a vývoj kanadské pravice, která od konce 80. let a poslední vlády Briana Mulroneyho trpí nemocí rozštěpení. V prosinci roku 2003 došlo k dlouho očekávanému spojení Kanadské Aliance (bývalé Reformní strany) vedené Stephenem Harperem a Progresivní konzervativní strany vedené Petrem MacKayem. V březnu 2004, tedy necelé dva měsíce před vyhlášením voleb, se lídrem sjednocené pravice stal Stephen Harper. Předvolební kampaň konzervativců, a nutno dodat nejen konzervativců, byla poprvé v moderních dějinách Kanady negativní a opírala se především o útoky na protivníky a sponzorský skandál. Nově konstituovaná CP tímto způsobem boje ztratila nejvíce – nezbyl prostor představit volební program. Jeho podstatu tvořil příslib výrazného snížení federální daně z příjmu a velkých dotací z přebytků federálního rozpočtu do zdravotnického systému a obrany. V morálních otázkách, jež letošní kampani dominovaly, navrhovala Konzervativní strana převést rozhodovací právo ze soudů na parlament, což by například v případě žhavého a dlouho diskutovaného tématu sňatků párů stejného pohlaví či potratů vedlo k jejich zákazu. V otázkách zahraniční politiky Harper jednoznačně deklaroval požadavek na silnější pouto se Spojenými státy, připojení Kanady k americkému obrannému štítu protiraketové obrany a pozitivní přístup ke spolupráci Kanady ve válce proti Iráku.⁵⁾ Výsledek 29,6 procenta a 99 křesel v parlamentu, zejména pak hořká prohra v napjatě očekávaném souboji o největší provincii Ontario, byly pro předvolební průzkumy naladěné konzervativce studenou sprchou.

Souhrn všech hlasů ve skutečnosti nepřekonal součty hlasů pro Kanadskou alianci a Progresivní konzervativní stranu v minulých volbách a kromě schizmatických voleb let 1921, 1993 a 1997 si toryové nikdy nevedli hůř.

Regionální hodnocení

Stejně jako v minulosti, žádná z politických stran nepřekročila svůj regionální stín. Federální a provinční stranický systém kanadských stran se neshoduje, tzn., že buď stejná strana neoperuje na federální a provinciální úrovni, anebo že strana stejného jména nemá na obou úrovních shodnou organizaci. Tento jev je v odborné literatuře znám pod pojmem „bifurkace“ čili rozdvojení stranického systému.⁶⁾ Jedinou výjimkou v tomto ohledu je NDP, jejíž provinciální a federální stranická organizace a členská základna jsou téměř shodné.⁷⁾ Původní oficiální pravicová opozice⁸⁾ Kanadská aliance působila například pouze na federální úrovni, v provinciálních vládách byla pravice reprezentována různými frakcemi Progresivní konzervativní strany. Rozdvojení systému bylo způsobeno historickou odlišností jednotlivých provincií a prohloubilo se vzestupem québeckého nacionalismu a odcizením západních provincií.⁹⁾

Nový parlament vzešlý z letošních voleb bude stejně jako v minulosti „západo-východně“ rozdělen. Tradiční baštou liberálů zůstaly atlantické provincie Newfoundland a Labrador, Ostrov Prince Edwarda, Nové Skotsko a Nový Brunšvik. Západní provincie Manitoba, Saskatchewan, Alberta a Britská Kolumbie volily tradičně konzervativně, ačkoli výsledek voleb v poslední jmenované provincii byl trpkým zklamáním pro Stephena Harpera, protože zde konzervativci ztratili 20 procent hlasů oproti roku 2000 a většinu z nich převzali neodemokraté.

Zásadní bitva se očekávala v největší provincii Ontario, která volí třetinu poslanců, a její chování je tudíž pro výsledek voleb zásadní. Ontario v minulosti rozdělovalo svou náklonnost mezi provinciální toryovce a federální liberály. V roce 1985 došlo ke zvratu a kromě krátkého období menšinové liberálně-neodemokratické vlády zasedali v provinciální vládě vždy liberálové. Nedávná nepopulární rozpočtová opatření liberální vlády McGuintyho, která povedou k prohloubení dluhu provincie,

způsobila odklon od liberálů. Průzkumy předpokládaly, že až 40 křesel z celkových 106 by mohli obsadit konzervativci. Paul Martin, který v provincii strávil dvě třetiny předvolební kampaně, se jednoznačně od provinciální politiky McGuintyho ve svých projevech distancoval a výsledek byl pro LP obrovským radostným překvapením – konzervativci vybojovali pouhých 24 křesel a liberálové udrželi 76 z původních 95 mandátů. NDP zaznamenala nárůst o 10 procent hlasů.

Vzhledem ke skutečnosti, že Kanada do jisté míry opustila počátkem 90. let model fungování soutěže dvou nejsilnějších stran (od roku 1993 zasedá v Dolní sněmovně pět stran), čím dál tím častěji je projednávána otázka transformace současného většinového volebního systému, kdy počet volebních okrsků odpovídá počtu křesel v dolní komoře kanadského parlamentu a zvolen je ten kandidát, který získá nejvyšší počet hlasů, na jinou z forem poměrného zastoupení. Jak bylo detailně popsáno v Mezinárodní politice 6/2002 v článku Miroslava Mareše a Jakuba Šeda, poměrné volební systémy mají zaručit, aby poměr křesel získaných jednotlivými stranami odpovídal počtu hlasů. Reforma systému by měla zamezit situacím, kdy například NDP a BQ, dvě strany s přibližně stejně velkou voličskou základnou, budou zastoupeny v parlamentu diametrálně odlišným způsobem (viz tabulka 1). Právní komise Kanady vydala na počátku roku 2004 zprávu, ve které doporučuje změnu federálního volebního systému na smíšený systém umožňující poměrově vyváženější zastoupení stran v Dolní sněmovně.¹⁰⁾ Změna by omezila znevýhodňování menších stran, jež nemají silnou regionální voličskou základnu typu BQ, ale na druhou stranu by se tím zvýšilo riziko vzniku menšinových a méně stabilních vlád. Pro předsedu NDP Jacka Laytona je pochopitelné tato reforma prioritou číslo jedna.

Výsledky v číslech¹¹⁾ viz tab. 1 a 2.

Perspektivy

S odchodem Jeana Chrétienu a jeho silné a relativně úspěšné vlády skončila, jak se zdá, stabilní éra vlády liberálů. Poklidná hladina kanadské politické scény se rozbourila a s ní se zborčila i iluze národní jednoty a zdánlivě zapomenutého québeckého nacionalismu. Paul Martin nevykročil do svého předsednictví šťastně, nicméně voli-

Tabulka 1 Výsledky čtyř největších stran ve federálních volbách do Dolní sněmovny v roce 2004

	Počet křesel v Dolní sněmovně	Zastoupení v Dolní sněmovně v %	Počet hlasů v %
Liberální strana	135	43,8	36,7
Konzervativní strana	99	32,1	29,6
Nová demokratická strana	19	6,2	15,7
Blok Québecu	54	17,5	12,4

zdroj: www.elections.ca

Tabulka 2 Výsledky federálních voleb 2004 podle jednotlivých provincií v %, v závorce jsou uvedeny počty získaných křesel do Dolní sněmovny

	Liberální strana	Konzervativní strana	NDP	Blok Québecu
Newfoundland a Labrador	48 (5)	32,3 (2)	17,5 (0)	X
Ostrov Prince Edwarda	52,5 (4)	30,7 (0)	125 (0)	X
Nové Skotsko	39,6 (6)	28,0 (3)	28,5 (2)	X
Nový Brunšvik	44,6 (7)	31,1 (2)	20,6 (1)	X
Québec	33,9 (21)	8,8 (0)	4,6 (0)	48,8 (54)
Ontario	44,7 (75)	31,5 (24)	18,1 (7)	X
Manitoba	33,2 (3)	39,1 (7)	23,5 (4)	X
Saskatchewan	27,2 (1)	41,8 (13)	23,4 (0)	X
Alberta	22,0 (2)	61,6 (26)	9,5 (0)	X
Britská Kolumbie	28,6 (8)	36,2 (22)	26,6 (5)	X

zdroj: www.elections.ca

či se rozhodli nabídnout mu druhou šanci. Bude muset prokázat své vyjednávací schopnosti, aby udržel menšinovou nestabilní vládu, jejíž životnost odhadují politologové na maximálně dva roky, a přesvědčit své odpůrce o kvalitách svého vládního programu. Dosavadní nastolený kurz politiky zůstane pravděpodobně zachován: reforma veřejného zdravotnického systému a školství a více peněz městům.

Jazýček se však posunul doleva, což bude pro vládu znamenat řadu ústupků především v rozpočtových otázkách a tlak na přerozdělování federálních prostředků ve prospěch často hluboce zadlužených provincií. V zahraniční politice lze očekávat důraz na dobré vztahy s USA, zvýšení obchodních výměn s Brazílií, Čínou a Evropskou unií, vedoucí postavení Kanady v mírových misích a plnění závazků vyplývajících z Kjótského protokolu o emisích skleníkových plynů.

Sjednocená Konzervativní strana se rychle stala hlavním protihráčem liberálů a jedinou vládní alternativou, která nenechá Martinovu vládu váhat. Průzkumy prokázaly, že s opozicí musejí liberálové od nyní ška opět počítat. Věřme, že tato „lekce“ bude ku prospěchu Liberální strany a zamezí prohlubování arogance a zneužívání moci,

kteří bývají po ekonomické stránce úspěšnému Martinovi vyčítány.

magdalena.ros@post.cz

¹⁾ Bernard Descôteaux: Un lien a refaire. Le Devoir, 22. 5. 2004, s. B4.

²⁾ André Pratte: Une nouvelle strategie fédéraliste, La Press, 3/7 2004, s. A23.

³⁾ Guy Leroux: Erreurs stratégiques, La Presse 4/7 2004, s. A6.

⁴⁾ Louis Massicotte: Les libéraux se sont-ils absentus plus que les autres?, Le Devoir 3. 7. 2004, s. B5.

⁵⁾ <http://www.conservative.ca/platform/english/index.htm>

⁶⁾ Wolfgang Renzsch: Bifurcated and Integrated Parties in Parliamentary Federations: The Canadian and German Cases, Working Paper 2001, Queen's University, s. 3.

⁷⁾ Pozn.: Jedinou výjimkou je aktivistické křídlo NDP v Québecu, které bylo vyloučeno z Národní strany na počátku 90. let po zvolení Paula Rose, bývalého teroristy Fronty za osvobození Québecu (FLQ) a propagátora québecké nezávislosti.

⁸⁾ Pozn.: K tomu, aby se strana mohla těšit označení „oficiální opozice“ a pobírala adekvátní finanční prostředky, definuje zákon hranici 12 procent hlasů.

⁹⁾ Wolfgang Renzsch, cit.d., s. 7.

¹⁰⁾ www.loc.gc.ca/eb/themese/gr/er_main.asp

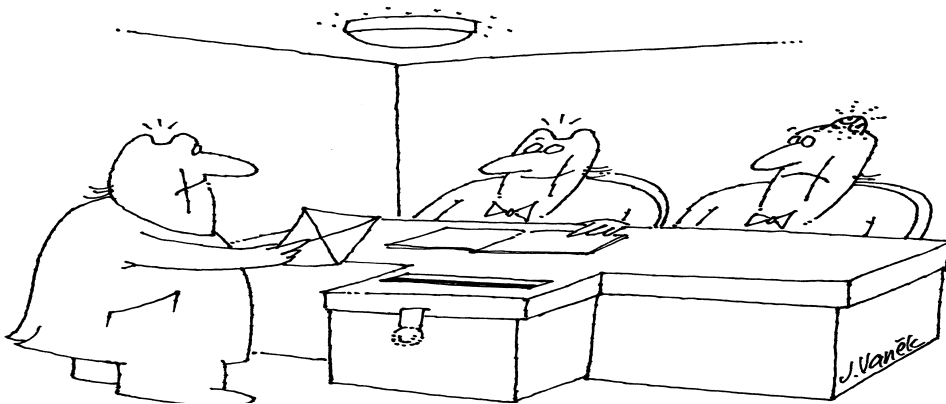
¹¹⁾ Pozn.: Uvedené výsledky jsou předběžné, v době uzávěrky nebyl znám výsledek přepočítávání jednoho volebního okrsku.

Na rozdíl od přehlednější situace ve státech, které sdílejí povodí Eufratu a Tigridu, již jsme věnovali pozornost v minulém čísle Mezinárodní politiky, syrsko-palestinská oblast je sužována množstvím menších a méně viditelných konfliktů, týkajících se rozmanitých a četných vodních zdrojů.

Nicméně hrozba těchto konfliktů je bezprostřednější a v současnosti i aktuálnější. Bezesporu jsou mimo jiné jednou z hlavních překážek efektivního mírového procesu na Středním východě, především kvůli nedořešenému přerozdělení vod mezi Izraelem a Palestinci a také mezi Izraelem a Sýrií. Zvláště kritická vnitrostátní situace se zřetelem na nedostatek kvalitních a dostupných vodních zdrojů panuje na palestinských územích a v Jordánsku.

Spor o vodu patří k tradičním doprovodným jevům arabsko-izraelského, v užším smyslu palestinsko-izraelského konfliktu.¹⁾ Po vítězství Izraele v „šestidenní“ válce v roce 1967 získal židovský stát kontrolu nad vodními zdroji na územích, která nyní teoreticky spravuje palestinská samospráva. Izrael je však od té doby Palestinci obviňován z plýtvání vodními zdroji a z úmyslného omezování dostupnosti vodních zdrojů na palestinských územích. Například podle statistických údajů spotřebuje v současnosti Izrael zhruba 80 procent vodních zdrojů na západním břehu Jordánu, nad nimiž má úplnou kontrolu, zatímco Palestincům připadá necelých 20 procent tamních zdrojů. Podle obecných doporučení světových zdravotnických organizací, které stanovily doporučenou minimální normu spotřebované vody na hlavu, připadá Palestincům cca jen 40 procent z tohoto množství, zatímco průměrná spotřeba Izraelců je dvakrát až pětkrát vyšší než stanovené minimum.²⁾

Ještě kritičtější situace panuje v tomto ohledu ve zbídačeném pásmu Gazy, což přispívá k tamní značně rozšířené sociální frustraci palestinských obyvatel, nemluvě o rozšířených chorobách spojených s problémem tamní nekvalitní vody. Mnoho nelegálních palestinských studentů a vrtů, plynoucích ze zoufalé palestinské potřeby vody, v tomto teritoriu totiž nejenže snížilo dodávku oficiálně distribuované vody, ale především poškodilo pitné vodní zdroje kontaminací mořské vody při pobřeží. Zatímco židovské osady si nemohou stěžovat na fatální nedostatek vody, mnoho palestinských domácností přístup k vodě postrádá, a mnohdy je vzácná voda používána jen na nejdůležitější úkony a nepostačuje pro kvalitní hygienické standardy. OSN v jedné své zprávě konstatuje nelichotivou skutečnost, že přibližně 67 procent všech izraelských vodních zdrojů pochází z území, která Izrael ukořistil během arabsko-izraelských válek, tedy nacházejí se mimo hranice Izraele, stanovené v roce 1948. Z toho asi 35 procent čerpá Izrael ze západního břehu Jordánu a cca 22 procenta z pásma Gazy. Další

Spory o vody syrsko-palestinské oblasti a o vody Nilu

TOMÁŠ RADEJ

dodatečné vodní zdroje představují různé vodní rezervoáry, zásobníky a prameny.³⁾

Problém tolik diskutovaného a kontroverzního bezpečnostního plotu mezi Izraelem a palestinským územím má ve svém podtextu rovněž ukrytu otázku vody, jelikož palestínští experti obviňují Izraelce z vědomé uzurpace cenných vodních zdrojů na základě plánované trasy plotu.⁴⁾ Nechybějí proto přesvědčivé názory, že otázka vody je nejvážnější překážkou současných palestinsko-izraelských vztahů.

Necitlivá izraelská politika ohledně vodních zdrojů využívaných na úkor Palestinců je dobře viditelná například na sporu ohledně města Qalqilija, ležícího na západním břehu Jordánu. Trasa bezpečnostního plotu a již uplatňované izraelské zásahy do okolní krajiny nasvědčují nade vší pochybnost, že Izraelci nehodlají ztratit kontrolu nad touto oblastí, ve které se nachází nejúrodnější půda, a navíc je zde rovněž jeden ze tří nejvýznamnějších rezervoárů vody na západním břehu Jordánu.⁵⁾

Pro pochopení spletitého klubka konfliktů, které se odvíjejí ze šarváték spjatých s kontrolou a využíváním vodních toků, poslouží především klíčový vodní spor o řeku Jordán.⁶⁾ Další menší spory se týkají různých přítoků této relativně malé, leč vysoce strategicky důležité řeky. Až neuvěřitelně zní konstatování, že řeka Jordán představuje cca 1 procento (!) průtokové síly Nilu – a přesto se jedná o nesmírně potřebnou vodní tepnu regionu, jímž protéká. Řeka Jordán pramení ve východním Libanonu a teče přes území Sýrie, Izraele a Jordánska, kde se vlévá do Mrtvého moře, z něhož již jako nevýznamná říčka odtéká do Rudého moře. Během svého toku je řeka Jordán živena hojnými podzemními či povrchovými zdroji na území Libanonu, Sýrie, Jordánska a Izraele. Tvoří také přirozenou hranici mezi Izraelem a Jordánskem. Čtyřmi hlavními přítoky jsou Jarmúk, který pramení v Sýrii, Banijás (pramení na Izraelem okupované části Golanských výšin), Hasbání (jižní Libanon) a Dan (Izrael). Všechny tyto přítoky se vlévají do horního toku Jordánu na izraelském území, přičemž horní Jordán se posléze vlévá do Tiberiadského jezera, hlavní vodní zásobárny Izraele.

Strategický význam této řeky je pro Izrael umocněn především skutečností, že se jedná o jedinou nevysychající řeku na jeho území, která navíc netrpí tak velkým znečištěním jako ostatní vodní toky. Po vzniku Izraele v roce 1948 se staly stoupající nároky Izraele na vody Jordánu předmětem vo-

jenských šarváték a pro arabské státy ztělesňovaly izraelské nároky jeden ze symbolických příznaků izraelského agresivního expanzionismu. Zavlažovací úsilí izraelského státu, který od 50. let začal odvádět vody Jordánu na území Negevské pouště na jihu země a do pobřežních oblastí, vyprovokovalo v roce 1955 syrskou vojenskou reakci a širší mezinárodní snahy na utišení konfliktu (podle tzv. Johnstonova plánu).⁷⁾

Roku 1953 byl v rámci mezinárodních snah vyslán do této oblasti speciální americký vyslanec Johnston, který se snažil dosáhnout dohody o přerozdělení vod Jordánu mezi zúčastněnými státy. Základem jeho plánu se stala studie OSN, jejímž autorem byl Charles T. Main. Přestože se nepodařilo dosáhnout dohody ohledně všech sporných otázek, technické týmy Izraele i arabských zemí de facto souhlasily se stanovenými kvótami. Tzv. Johnstonův plán však nebyl arabskými zeměmi ratifikován, což později vedlo k rozporům ohledně platnosti dohod v rámci plánu. Zatímco Izrael dokončil v roce 1964 svůj velký zavlažovací projekt, zmíněný výše v textu, Jordánsko svůj ambiciózní zavlažovací projekt (zahrnující kanály Západní Ghor a Východní Ghor) plně nedokončilo kvůli „šestidenní“ válce v roce 1967. Snahy na zmaření izraelského projektu ze strany arabských států v 60. letech, navzdory Johnstonově plánu, byly také ospravedlňovány potenciálně vyšší imigrační kapacitou židovského státu po úspěšném dokončení projektu.

Podobně o dvanáct let později zaútočil Izrael na dílo syrských konstrukčních týmů, které se pokusily odchýlit tok Banijásu, jednoho z přítoků Jordánu, a tyto incidenty těsně předcházely izraelskému útoku na Jordánsko, Sýrii a Egypt v rámci „šestidenní“ války v roce 1967. Spor o vodu se tak stal jedním z významných katalyzátorů této třetí arabsko-izraelské války. Vítěstvím v tomto konfliktu Izrael výrazně zvýšil svou hydrostrategickou pozici, získal mnohem větší kontrolu nad Jordánem a také téměř dominantní kontrolu nad přítokem Jarmúk.

Jedním z dalších příkladů sporu o vodu je izraelsko-libanonská hádka o vody řeky Wazzání⁸⁾ (tekoucí z jižního Libanonu do severního Izraele), která je přítokem toku Hasbání, jenž se vlévá do Jordánu, hlavního izraelského vodního zdroje. Tento spor, který se rozhořel v roce 2002, opět vzbudil dohady o úmluvách v rámci tzv. Johnstonova plánu z 50. let.

Relativně vzornou mezinárodní dohodu o vzájemné kooperaci a pochopení v otázce vodních zdrojů představuje mírová dohoda mezi Izraelem a Jordánskem v roce 1994,⁹⁾ jejíž součástí tvoří i části věnované otázce společných vodních zdrojů. Přestože pozdější pŕtky o objem vody, dodávané Izraelem na jordánské území, by mohly svědčit o opaku, ve skutečnosti jsou dosavadní izraelsko-jordánská jednání pozoruhodně úspěšná a mohou sloužit jako příklad dohodnutých mírových kompromisů i v tak citlivé otázce, jakou je voda.

Horší situace panuje v otázce vody mezi Izraelem a palestinskou samosprávou. Jedním z důvodů nedostatku vody není podle Palestinců jen izraelské plýtvání v rámci domácí spotřeby, která značně přesahuje objem vody v palestinských domácnostech, ale také neudržitelné izraelské zemědělské návyky v pěstování plodin náročných na vodu. Palestinský ministr pro plánování Nabíl Šás v roce 2000 prohlásil, že Izraelci musejí přestat pěstovat tak žíznivé komodity, jakými jsou především rýže a bavlna.¹⁰⁾ Otázka vody již sice byla mezi oběma stranami mnohokrát projednávána, avšak Izrael se brání vyšším palestinským požadavkům na vodu, poháněným nejen velkým populačním přírůstkem palestinské populace, ale také snahou o pozvednutí životních a hygienických standardů palestinských domácností. Jedním z navržených řešení, které má umožnit dostatečný objem vody pro palestinskou populaci, je budování desalinizačních izraelských zařízení na odsolování mořské vody při pobřeží. Ve srovnání s palestinskou samosprávou bohatý Izrael by postupně musel vynakládat stále větší finanční prostředky na nákladnou desalinaci mořské vody, aby vyhověl minimálním palestinským požadavkům, čemuž se Izrael i přesto, že vynaložené prostředky nejsou potenciálně nijak závratně vysoké, brání.¹¹⁾

Nedostatek vody na palestinských územích je přirozeně neodbytně spjat s izraelskou okupací, a přestože mírové dohody z Osla z roku 1993 zdůrazňují důležitost pravidelných dodávek vody Palestincům, již tak chabá infrastruktura na čerpání a rozvod vody byla nejednou terčem izraelských odvetných útoků, které tak mnohdy získávaly formu kolektivního trestu, a dále podněcovaly palestinskou nenávisť a nespokojenost. Nedostatek vody, případně její hygienická závadnost, bude v dalších letech nepochybně nabývat na významu v již tak neuralgických izraelsko-palestinských vztazích, a tak nezbyvá než opakovat pravdivé klišé, že mezinárodní kooperace se musí stát v této složité otázce jediným východiskem.

Spory o vody Nilu v severovýchodní Africe

Podobně jako Eufrat a Tigris tvoří řeka Nil již od pradávna proslulou a opěvovanou vodní tepnu, která umožnila před tisíci lety rozkvet jedné z nejpozoruhodnějších civilizací v historii lidstva, obzvláště na území

VZTAHY A PROBLÉMY

dnešního Egypta, jehož v jistém smyslu nepřerušovaný vývoj pokračuje až do dnešních dnů díky stabilnímu toku Nilu. Jeho vody byly po desítky staletí prokletím i požehnáním zároveň – kromě pravidelných povodní přinášel tento veletok i periodické úrodné naplaveniny, které umožnily zemědělské využívání půdy jak v údolí Nilu na území Súdánu a Egypta, tak rovněž při svém ústí do Středozemního moře v oblasti takzvané nilské delty. Zemědělské návyky egyptských rolníků (felláhů, z arab. al-falláh) se během staletí příliš nezměnily a voda Nilu zůstává stejně potřebnou a životodárnou surovinou jako před čtyřmi tisíci lety.

Téměř celá egyptská populace žije na březích Nilu, tedy asi na čtyřech procentech země, a každých devět měsíců přibývá cca milion nových Egyptanů, jejichž rostoucí počet představuje pro veletok stále větší břímě. Nejinak je tomu v ostatních zemích. V samotném Egyptě tvoří Nil zhruba 95 procent veškerých vodních zdrojů.

Nil¹²⁾ je nejdelším veletokem na světě, s délkou více než 6600 km, a je tvořen třemi hlavními přítoky, jimiž jsou Bílý Nil, Modrý Nil a nepatrná říčka Atbara (pramení v Etiopii a vlévá se do Modrého Nilu v Súdánu). Přibližně 80 procent nilských vod pochází z etiopských hor, konkrétně z jezera Tana. Vody tohoto horského jezera se vlévají do Modrého Nilu, který se spojuje s Bílým Nilem na súdánském území, v súdánské metropoli Chartúm. Bílý Nil pramení na území Ugandy a Burundi a představuje klíčový konstantní vodní zdroj, který v žádném ročním období nevysychá. Dále zde existuje množství dalších přítoků, které se napojují na jednotlivé přítoky Nilu na území mnoha států, přičemž se liší mnohé geografické údaje například o délce toků, nadmořské výšce pramenů apod.

Faktem je, že za státy sdílející Nil jsou považovány (řazeno abecedně) Burundi, Demokratická republika Kongo (dříve Zair), Egypt, Eritrea, Etiopie, Keňa, Rwanda, Súdán, Tanzanie a Uganda.

V současnosti je objem vody v Nilu relativně dostatečný pro všechny státy, které sdílejí jeho povodí. Avšak rapidně přibývající populace si i v těchto afrických státech žádá zvýšenou zemědělskou produkci, která nezanedbatelným způsobem zvýší spotřební vodní nároky všech států, jež se dělí o Nil. Oznámené úmysly Súdánu a Etiopie zvýšit zemědělskou výrobu s cílem uspokojit potravní potřeby vzrůstající populace znepokojují v posledních letech především Egypt. Nepříliš dobré bilaterální vztahy Egypta s mnohými africkými zeměmi, které kdysi za Násirovy vlády (1952–70) vzhlížely k Egyptu jako k vůdčímu státu v regionu,¹³⁾ mohou za to, že jednání ohledně vodních zdrojů představují obtížné rozhovory, typicky doprovázené vzájemnými výhrůžkami a nepochopením.

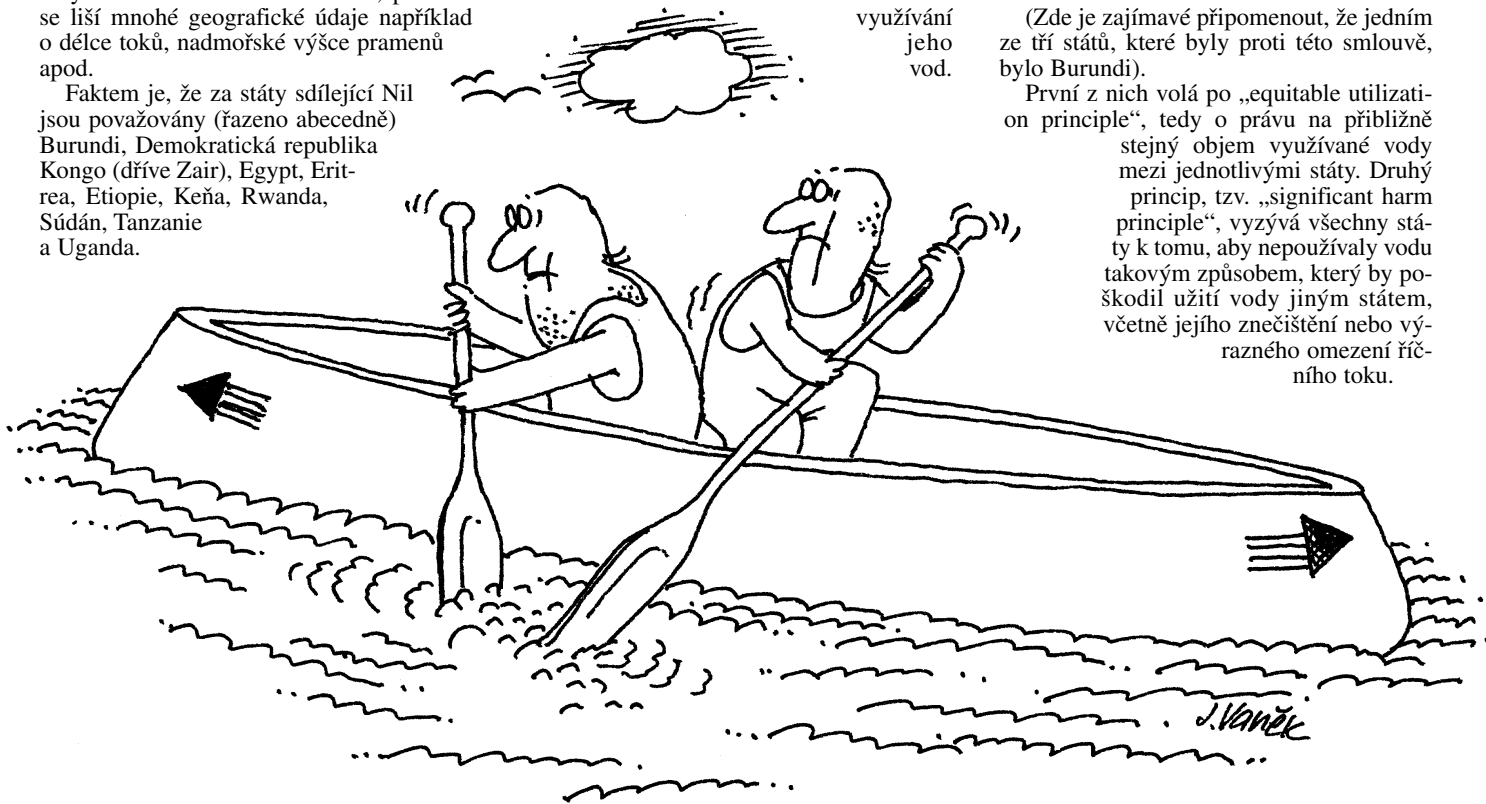
Na počátku roku 2004 například Keňa oznámila, že se již nadále necítí vázána mezinárodní smlouvou o využívání vod Viktoriina jezera a vody Nilu, což Egypt označil za „porušení mezinárodního práva“ a „válečný akt“. Podobně Tanzanie znepokojila Egypt oznámením záměrem postavit 170kilometrový vodovod,¹⁴⁾ který by odváděl část vody z Viktoriina jezera do oblastí, strádajících zoufalým nedostatkem vody – nikoli tedy pro zavlažovací účely, které spotřebovávají obrovský objem vody. Egypt ovšem považuje tyto kroky za nebezpečný precedens.¹⁵⁾ Viktoriino jezero je největším africkým jezerem (téměř 70 000 km²) a druhým největším sladkovodním jezerem na světě, jehož vody sdílejí tři státy – Uganda, Keňa a Tanzanie. Je významným rezervoárem vody pro plynulý tok Nilu, proto je pochopitelný zájem Egypta na šetrném

využívání jeho vod.

Jediná rozsáhlejší mezinárodní smlouva, týkající se vod Nilu, byla uzavřena v roce 1929, nicméně tehdejší britská koloniální vláda, jednající de facto v zájmu Egypta (přestože smlouva byla podepsána mezi egyptským ministerským předsedou a britským velvyslancem v Egyptě) vyjednala ve smlouvě nejvýhodnější podmínky právě pro Egypt, nehledě na fakt, že jediným tehdy nezávislým státem v nilském povodí byla Etiopie. Velká Británie tehdy smlouvu podepsala jménem Ugandy, Keni, Tanganiky (nynější Tanzanie) a Súdánu (zavazovala však k vyjednaným podmínkám také Burundi, dnešní Demokratickou republiku Kongo, Etiopii a Rwandu). Svým způsobem se tedy jedná o koloniální pozůstatek, nevyhovující současným dimenzionálně odlišným podmínkám v oblasti. Podle znění dohody si může Egypt na svém území budovat jakékoliv projekty bez souhlasu států, ležících na horním toku, avšak může vetovat jakýkoli projekt, který by považoval za hrozbu svým vodním zdrojům, včetně zavlažovacích projektů. Argument Ahmada Metawih, předsedy vládního úřadu pro vody Nilu a ministra pro zavlažování a zdroje, že stejně jako státy na horním toku nejen zdědily mezinárodní hranice, ale také mezinárodní dohody, nezní příliš přesvědčivě.¹⁶⁾ Rozsáhlý a nestabilní nilský region čeká nutná revize zastaralé smlouvy a hledání přijatelných kompromisů, které uspokojivě dokážou rozdělit bohatství, které vody Nilu představují. Při hledání řešení by měly mít zúčastněné státy na vědomí dva hlavní právní principy, které většinou sdílení řek upravují, a prolínají se již zmiňovanou dohodou OSN z roku 1997.

(Zde je zajímavé připomenout, že jedním ze států, které byly proti této smlouvě, bylo Burundi).

První z nich volá po „equitable utilization principle“, tedy o právu na přibližně stejný objem využívané vody mezi jednotlivými státy. Druhý princip, tzv. „significant harm principle“, vyzývá všechny státy k tomu, aby nepoužívaly vodu takovým způsobem, který by poškodil užití vody jiným státem, včetně jejího znečištění nebo výrazného omezení říčního toku.

Minulost svědčí o tom, že voda Nilu se může velmi lehce stát pádným casus belli především pro Egypt, který je na Nilu závislý nejvíce ze všech států povodí¹⁷⁾ (Súdán je závislý na vodě Nilu v poněkud menší míře, zatímco ostatní státy v povodí mají většinou další více či méně významné vodní zdroje a většinou i periodické dešťové srážky v určitých ročních obdobích – nicméně občasně klimatické výkyvy doprovázené následně katastrofálním suchem, deforestation, zasolování půd nebo populační nárůst způsobují nesmírně závažné problémy i pro státy ležící na horním toku Nilu). V roce 1958 se například Egypt a Súdán dostaly do ostrého sporu ohledně egyptského a súdánského využívání vod a dospěly ke vzájemné dohodě, podepsané v listopadu 1959, ve které Súdán souhlasil se stavbou Asuánské přehrady na jihu Egypta, započaté téhož roku. Na pokrač vojenské konfrontace došlo též kupříkladu v roce 1980 mezi Etiopií a Egyptem, a v 90. letech propukly nanovo pohraniční šarvátky mezi Egyptem a Súdánem, které se týkaly nejen vody, ale také údajně súdánské podpory radikálním islámským skupinám v Egyptě.

Státy v povodí Nilu si samozřejmě uvědomují značná rizika, plynoucí z neschopnosti dohodnout se na přijatelném modu chování států, které se dělí o vodu Nilu a jeho rozmanitých přítoků a zdrojů. V uplynulých desetiletích nechyběly snahy, jakkoli omezené a neúspěšné, dohodnout akceptovatelné kvóty čerpání vody Nilu a sjednotit tolik se lišící stanoviska různých států, jež jsou na Nilu více či méně závislé. Nicméně v ovzduší vzájemných hrozeb a nedůvěry nechybí ani v posledních letech vojenské výhrůžky, které podněcují podobně radikální a nevstřícné reakce dalších zemí v regionu. Egypt zaujímá obzvláště agresivní postoj pokaždé, když se hovoří o ohrožení národních zájmů země. Ani v 90. letech proto nechyběly v egyptském parlamentu návrhy na bombardování etiopských přehrad nebo letecké nálety na súdánský Chartúm a je veřejným tajemstvím, že egyptská armáda nechala vypracovat vojenské plány útoku na všechny státy v povodí Nilu, které by se mohly pokusit o odvedení vod Nilu, se závažnými důsledky pro egyptský stát.¹⁸⁾ Není pochyb o tom, že egyptská armáda je v regionu nejsilnější a nejbojeschopnější, nicméně také četné egyptské hlasy upozorňují na skutečnost, že válka by celý problém jen nesmírně zkomplikovala, a oddálila tak možnost jediného efektivního léku – uspokojivého mírového řešení sporu mezi všemi zúčastněnými státy.

Závěr

Vývoj zkoumaných krizových regionů, který se v této studii primárně zaměřil na oblast vodních zdrojů, bude přirozeně ovlivněn mnoha kritickými a dnes nepředvídatelnými faktory. Dlouhodobým cílem pro všechny země v regionu Středního východu a severovýchodní Afriky by měla být

kontrola porodnosti a omezení současného neudržitelného populačního trendu, který problémy (nejen) s vodou jen zintenzivňuje a prohlubuje.

Vzhledem k rozšířené negramotnosti a nedostupnosti mnohých oblastí ve zkoumaných zemích může být tato strategie alespoň částečně úspěšná jen u některých skupin obyvatelstva, a to pouze při důsledném a vskutku dlouhodobém působení jak vládních, tak i nevládních organizací a hnutí. Populační politika a její výsledky budou rovněž neodbytně spjaty se snahou zamezit katastrofálnímu šíření viru HIV/AIDS, avšak jak naznačují dosavadní spíše negativní zkušenosti z mnoha zvláště afrických zemí, dosáhnout pokroku v kýžených oblastech představuje nadmíru sisyfovský a náročný úkol. Usilí v těchto sférách komplikují kupříkladu ortodoxní náboženské představy, etnická nesnášenlivost, nepřijatelné sexuální a hygienické návyky, ale i pokračující domácí nebo mezistátní konflikty spojené s nekontrolovatelnou migrací obrovské masy lidí. Obrovský problém rovněž představuje značná ekonomická zaostalost a všudypřítomná ochromující chudoba drtivě většiny obyvatelstva v některých zemích. Mnoho faktorů, které při povrchnějším pohledu nepředstavují nápor na kvalitu a množství dostupných vodních zdrojů, ve skutečnosti buď samy o sobě a nebo ve spojení s dalšími problémy situaci ohledně vodních zdrojů ještě více komplikují.

Jedním z daleka nejdůležitějších faktorů při snaze o dostatek vodních zdrojů pro všechny státy v různých světových kritických regionech je bezesporu změna zemědělských technik, návyků a také povahy pěstovaných plodin, které jsou více či méně náročné na vodu. Svými názory proslul v této oblasti profesor Allan, jenž první formuloval tento extrémně zajímavý koncept, který navrhuje pro problémové regiony dodávky zemědělských produktů, při jejichž produkci se spotřebovává obrovské množství cenné vody.

Tento import zemědělských produktů se nazývá tzv. „virtuální vodou“.¹⁹⁾ Za nejnáročnější plodiny, s ohledem na spotřebu vody, bývá označována pšenice (!),²⁰⁾ sójové boby nebo například rýže. Koncept „virtuální vody“ již získal značný věhlas a své mezinárodní obdivovatele, jakož i kritiky, nicméně koncept nemůže být v této spíše přehledové konzultaci v uspokojivém rozsahu vysvětlen. Jedná se však o jedno ze zajímavých navrhovaných řešení v předpokládaném scénáři akutního nedostatku vody v některých světových regionech.

Donekonečna opakované výzvy k mírovému řešení sporů a ke zvýšené mezinárodní spolupráci sice působí již jen jako otupující klišé, ale v praxi skutečně mohou být jediným dlouhodobě udržitelným řešením otázky vodních zdrojů. Západ, který vynakládá značné úsilí na humanitární pomoc krizovým regionům, musí dále pokračovat ve svých mírotvorných snahách i za cenu častých ztroskotání a zklamání, pokud nechce čelit obrovské

vojenské a socioekonomické tragédie s dalekosáhlými bezpečnostními následky. Významnou součástí pomoci by mohly tvořit vodohospodářské technologie a potřebné know-how zvláště pro ty nejzaostalejší státy. A až by mohly předcházející řádky vyznívat snad příliš mesianisticky a idealisticky, pomoc západních rozvinutých zemí může opravdu výrazně pomoci v prevenci intenzivních vojenských konfliktů, které má Západ téměř vždy tendenci řešit.

radej@fss.muni.cz

¹⁾ Viz např. McGreal, Ch.: „Deadly Thirst“, britský deník Guardian, na <http://www.globalpolicy.org/security/natres/water/2004/0113israel.htm>.

²⁾ Tamtéž.

³⁾ Viz studie „Water Problems in Arab World“ (World Bank 1995) na <http://web.macam.ac.il/~ar-non/Int-ME/water/Water%20Problems%20in%20the%20Arab%20World.htm>.

⁴⁾ Viz např. Cook, C.: „Israel's Wall Not Really About Security“ na <http://www.merip.org/newspaper-opeds/oped-cook080503.html>.

⁵⁾ Viz např. „The Mayor of Qalqilya Explains the Impact of Israel's Apartheid Wall“ na <http://electronicintifada.net/v2/article1724.shtml>.

⁶⁾ Spory o Jordán viz např. přínosná studie ze série „ICE Case Studies“ na <http://www.american.edu/projects/mandala/TED/ice/JORDAN.HTM>.

⁷⁾ Viz kvalitní studie „Historical Review of the Political Riparian Issues in the Development of the Jordan River and Basin Management“ na <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/80858e/80858E0m.htm>.

⁸⁾ Viz Sirois, M.: „Iraq Isn't the Only War Shaping Up in the Middle East“ na <http://www.globalpolicy.org/security/issues/lebanon/2002/1016wazzani.htm>.

⁹⁾ Viz znění smlouvy na <http://www.mideastweb.org/israjordan.htm>.

¹⁰⁾ Viz Welsh, P.: „Water Conflict in Middle East“ na <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle-east/764142.stm>.

¹¹⁾ Viz Issar, A.: „The Water as a Parable“ na <http://www.mideastweb.org/water1.htm>.

¹²⁾ Viz např. informace na <http://www.nilebasin.org/Intro/VR.htm> nebo vyčerpávající informace na http://library.thinkquest.org/16645/the_land/nile_river.shtml a ve studii „Nile Basin. Challenges to Sustainable Development“ na <http://www.teol.ku.dk/cas/nyhomepage/mapper/Afrikaseminarer/1>.

¹³⁾ Viz zajímavý článek o postavení Egypta v africké politice od Ebrahim, S.: „Out of Africa“ na www.cairotimes.com, číslo Iss. 1, Vol. 8, March 2004.

¹⁴⁾ Viz Rwambali, F.: „Tanzania Ignores Nile Treaty, Starts Victoria Water Project“ na <http://allafrica.com/stories/200402110016.html>.

¹⁵⁾ O nejnovějším vývoji viz Ezzelarab, K.: „Southern Threat“ na www.cairotimes.com, číslo Iss. 48, Vol. 7, February 2004.

¹⁶⁾ Viz článek od Menezes, G.: „Sharing the Wealth“ na www.cairotimes.com, číslo Iss. 39, Vol. 7, December 2003.

¹⁷⁾ Viz též komplexní studie o problémech Nilu ze série „ICE Case Studies“ na <http://www.american.edu/projects/mandala/TED/ice/NILE.HTM>.

¹⁸⁾ Viz např. zajímavý článek od Yacob, Y.: „From Undugu to the Nile Basin Initiative: An Enduring Exercise in Futility“ na <http://allafrica.com/stories/200402200793.html>.

¹⁹⁾ Viz např. nebo <http://www.unesco.org/courier/1999-02/uk/dossier/txt32.htm>.

²⁰⁾ Viz Allan, J.A.: „Water Stress and Global Mitigation: Water, Food and Trade“ na <http://ag.arizona.edu/OALS/ALN/aln45/allan.html>.

Island:

Osiřelý pilíř

transatlantické vazby?

VRATISLAV KOŠTÁL

Ostrov Island leží mezi evropským a americkým kontinentem v severní části Atlantiku. Ačkoli geograficky je blíže Americe, tradičně je tato prastará demokracie v důsledku svého historického vývoje přiřazována ke Starému kontinentu, kterému ze svých zkušeností a tradic hodně přinesla. Vzájemně to však bezvýhradně neplatí. Evropa byla směrem k Islandu fixována totiž hlavně řadou neradostných až bouřlivých událostí činících ze Země ledu jen objekt zájmu.

Byly to právě časté invaze především ze Skandinávie, které se staly základem zdejšího prvotního státního útvaru, jenž měl dostatek síly stát se dávno před Kolumbem nástupištem pro první objevná a kolonizační americká dobrodružství, aby jej však vzápětí v důsledku přesouvání mocenských ohnisek uvrhla několikrát na dlouhá období do porobnosti a bytostné závislosti. Evropská pouta tohoto druhu zůstala zachována, i když s jistým kvalitativním posunem, až téměř do konce první poloviny dvacátého století.

Teprve neradostná mezinárodní situace, kterou s sebou přinesla druhá světová válka a následné zamrznutí vztahů mezi Západem a Východem, donutily Island ohlédnout se rovněž směrem k Americe. Dosažení rovnováhy mezi oběma entitami zemi přinesla *raison d'être*, a to v nejužším slova smyslu ztělesněním v podobě vyhlášení nezávislosti země, v širším pojetí pak zajištěním vlastní vojenské bezpečnosti prostřednictvím americké vazby. S událostmi konce 80. let minulého století se však mezinárodní prostředí radikálně mění a přináší zemi novou situaci, v níž se Island snaží nalézt nový smysl své existence a zajištění svých zájmů – zájmů malého státu umístěného ve strategicky důležité oblasti. Po identifikaci nových mezinárodních poměrů země proto multiplikuje dnes již sotva přehlédnutelnou síť přediva bezpečnostních, ekonomických i kulturních vazeb a ustupuje ze své prioritní orientace na severoamerický kontinent. Vrací se tak Island k evropskému klínu?

Mezi Evropou a Amerikou

Ostrov Island leží na ose mezi Faerskými ostrovy a Grónskem, dvěma dánskými autonomními územími. Jen necelých 300 kilometrů Dánského průlivu jej dělí od Ameriky, zatímco k Faerským ostrovům je třeba urazit nejméně 420 kilometrů a k břehům Velké Británie ještě jednou tolik. Island se

nachází v seismicky velmi aktivním pásmu, což se na jedné straně úročí ve značných zdrojích geotermální energie využívaných k vytápění obytných budov i skleníků a v mnoha turistických atrakcích, jako jsou gejzíry, teplé prameny vyvěrající do pobřežních zátok, využívané celoročně ke koupání, či pustá lávová pole. Na druhou stranu je v zemi několik aktivních sopek a nezdířka dochází i k zemětřesení. Vzhledem k tomu, že země již leží v subpolárním pásmu, pokrývají 10 procent jejího území rozsáhlé pevninské ledovce a tundra, podnebí je drsné s celoročně nízkými teplotami, které v červenci v průměru dosahují pouhých 11 °C. Největším přírodním bohatstvím země, na kterém je do značné míry založen blahobyt současných Islandců, jsou ryby a jejich lov. Island totiž leží v oblasti velmi bohaté na tuňáky, tresky či lososy, což je dáno především přítomností teplých mořských proudů přinášejících rybám vydatné živiny.

Island je svou velikostí 103 000 km² osmnáctým největším ostrovem na světě. Jeho populace čítá necelých tři sta tisíc lidí především evangelicko-luterského vyznání, z nichž téměř dvě třetiny obývají hlavní město Reykjavík a jeho urbanizované okolí. Island je parlamentní republikou v čele s prezidentem. Zákonodárná moc přísluší 63 členům jednokomorového parlamentního sboru – Althingu, který je nejstarším parlamentním shromážděním na světě. Island jako jeden z mála států světa neměl a nemá vlastní armádu.

Ekonomika ostrova spočívá v podstatě na rybolovu a zpracování ryb. Ryby tvoří plných 60 až 70 procent (2002) hodnoty exportu země a zaměstnávají 8 procent praceschopného obyvatelstva. Spolu s produkcí hliníku a ferosilikonu je tak úspěšnost hospodářství země založena na stabilní cenové hladině těchto produktů. Vláda, vědoma si této závislosti na neovlivnitelných mezinárodně-ekonomických faktorech, se snaží ze-

jména v posledním desetiletí diverzifikovat ekonomiku ve prospěch odvětví turistického ruchu, bankovních služeb, biotechnologií a elektronického průmyslu. Zároveň dochází k privatizaci mnoha státních podniků. Problematické je zatím nedostatečné snižování státních výdajů a schodek v obchodní bilanci. Výsledkem shora uvedené konstelace je pak jedna z nejméně úspěšných světových ekonomik, s vysokým ukazatelem růstu, nízkou mírou inflace a nezaměstnaností.

Staletí evropského vlivu

Země byla osídlena jako poslední evropské území v 8. století keltskými poustevnickými mnichy přicházejícími z Irska. Systematické osídlování ostrova však nastalo až v letech 870–930, a to vikingským obyvatelstvem opouštějícím Norsko před krutovládou krále Haraldha Haara. Kolonizace ostrova byla úspěšně završena kolem roku 930 etablováním prvního parlamentního protosystému tvořeného lidovým shromážděním – Althingem, jenž o sedmdesát let později přijal pod hrozbou invaze ze strany Norska křesťanství. Zhruba ve stejné době Islandčan Leif Eiríksson vstoupil jako první Evropan na americký kontinent, který nazval Vinland.

Období nezávislosti prvního islandského státu neboli zlatý věk ostrova trval však jen do roku 1262. Jeho úpadek nastartovala válka mezi zneprátenými domácími rody vedoucí k celkovému oslabení ostrova (1230–1262). Norský král Haakon pak jen využil dlouholeté nestability v zemi a v roce 1262 Island anektoval. Tím začalo šest století dlouhé období temna. Norsko si uzurpovalo monopol na námořní obchod s Islandem, který tak byl odříznut od možných zdrojů příjmu a rovněž od potenciální námořní flotily. Tento stav nuceného exilu ostrovanů na souši ve vlastní zemi nezměnila ani výměna suveréna. V roce 1397 Island připadl v důsledku uzavření Kalmarské unie spolu s Norskem Dánsku. Těsně předtím zemi postihl katastrofální výbuch sopky Hekly a na samém prahu 15. století většinu národa zkosila morová epidemie.

Dánsko upevnilo dále svou moc provedením reformace (1540–1550), kdy došlo ke konfiskaci rozsáhlého majetku katolické církve na ostrově a ovládnutí duchovního života ostrovanů a o dalších sto let později k zavedení tzv. královského obchodního monopolu, který znamenal dánské ovládnutí vnitroislandského obchodu. Veškerá rozhodovací pravomoc byla přesunuta do Kodaně. Zemi pak ještě postihl výbuch sopky Lakagigar, jež nepřezila většina dobytka, koní a ovcí chovaných na ostrově, následovaný epidemií neštovic, kterou nepřezila třetina obyvatel ostrova. Konečnou ranou Islandcům bylo v roce 1800 formální zrušení Althingu. Tímto aktem popření existence Islandu pověstný pohár trpělivosti přetekl a 19. století představuje pro zemi věk národních obrod doprovozený založením Národní knihovny a obnovením Althingu v poloze poradního orgánu dánské koruny

na ostrově (1843). Další ekonomický podnět po zrušení monopolu na vnitrozemský obchod (1787) představovalo zrušení monopolu na zahraniční obchod v roce 1854. Vyvrcholením snah o sebeurčení země bylo vydání ústavy oktrojované dánským králem při příležitosti oslav tisíciletého trvání islandské státnosti roku 1874. V roce 1904 země dostala autonomii a první vládu a na konci první světové války Island vyhlásil nezávislost, ovšem i nadále zůstal konstituční monarchií v personální unii s Dánskem.

Čtyřicátá léta 20. století – první fáze proamerického obratu

Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se Island v důsledku personální unie s Dánským královstvím rozhodl pro politiku striktní neutrality a pro vzájemnou provázanost s Dánskem nadále svěřoval vedení zahraniční a bezpečnostní politiky Kodani, a to i proto, že neměl vybudován aparát zahraniční služby a vlastní armádu. Tento koncept zajištění vlastní bezpečnosti však selhal na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století. Ještě v roce 1939 sice Island odmítl žádost Německé říše o poskytnutí práv užívání islandských letišť pro deklarované transatlantické lety společnosti Lufthansa z důvodu dodržování konceptu neutrality. Rovněž britskou žádost o vytvoření leteckých základen pro ochranu severoatlantických zásobovacích konvojů v této době Island s poukazem na tentýž politický koncept zamítl. Výsledek této politiky na sebe nedal dlouho čekat.

Na jaře 1940 německá armáda okupovala Dánsko. Island byl okamžitě konfrontován s nedostatečným zajištěním vlastní bezpečnosti a zahraniční služby. Narychlo byl jmenován Regent Islandu a ustavena minimální zahraniční služba. Bezpečnost země však zajištěna nebyla. Bezprizorní Island proto již 10. května 1940 bez jakýchkoli vzájemných konzultací obsadila britská armáda. Přes počáteční značné rozčarování domácího obyvatelstva oficiální místa akceptovala okupaci země, kterou považovala za šťastnější alternativu k německé invazi. Bezprostředně poté ovšem začal krystalizovat názor, že je třeba si zajistit bezpečnost přes neutrální velmoc tak, aby země dostala výchozího konceptu nevměšování. Stále větší angažovanost Londýna ve válce s Říší a spojenci Osy a s tím související potřeba veškeré vojenské síly v Evropě umožnila Islandu svou představu realizovat. Spojené státy americké sice v té době ještě nebyly do války zataženy, nicméně v duchu dobrých britsko-amerických vztahů a ochrany svých ekonomických zájmů vyplývajících ze zákona o půjčce a pronájmu svolily k trojstranným rozhovorům, jejichž výsledkem bylo uzavření dohody o vystřídání britských vojenských sil americkou posádkou a o setrvání amerických jednotek na ostrově do konce války. V roce 1942 britské síly z větší části Island vyklidily.

Již 7. července 1941 se americké vojenské námořnictvo s pozváním islandské vlády vylodilo v Reykjavíku. Na jaře následujícího roku bylo zahájeno budování dvou vojenských letišť v blízkosti Keflavíku. Na ostrov byly relokovány jednotky v síle až 45 tisíc mužů – Američanů, Britů, Jihoafričanů, Poláků, Kanadánů a Norů. Velrybí zátoka a záliv Seidisfjörður plnily úlohu shromaždišť pro zásobovací námořní konvoje putující dále až do Murmanska a na východní frontu. V islandských výsostných vodách a nejbližším okolí došlo rovněž k potopení největšího počtu německých ponorek. Strategický význam ostrova byl tak naplněn.

Islandané ovšem dislokaci cizozemských vojenských jednotek dlouhodobě snášeli jen velmi těžce. V některých oblastech cizí vojáci svým počtem vysoce převyšovali počty místních usedlíků, kteří stavěli na pacifismu, nacionalistických vášních a ekonomických zájmech. Tento vztah nikoli bezvýznamně části populace země k cizí – zejména americké armádě – se projevil na konci války, při vstupu země do NATO v roce 1949 a v různých mutacích a intenzitě přetrvává až do současnosti.

Dne 17. června 1944 Island vyhlásil jako republika nezávislost. Odmítavý vztah Islandanů k přítomnosti americké armády se v celé své nahotě odkryl záhy. S koncem druhé světové války Reykjavík velmi rezolutně odmítl žádost Spojených států amerických o dlouhodobý pronájem vojenských zařízení na Islandu i po jejím skončení. Jediným znatelným úspěchem USA bylo dosažení dohody o využívání letišť v Keflavíku v roce 1946 jako překladiště a tankovací zastávky pro americká letadla mířící do americké okupační zóny v Německu. Podmínkou však bylo provozování letiště přes amerického civilního operátora. Potíže ve vzájemných vztazích však přetrvávaly a roku 1947 byl i americký civilní operátor donucen dočasně Island opustit. V letech 1947–1951 měl Keflavík status mezinárodního civilního letiště, operátorem byla americká společnost Lockheed Aircraft Overseas Service.

Studená válka: báze pro islandsko-americké spojenectví

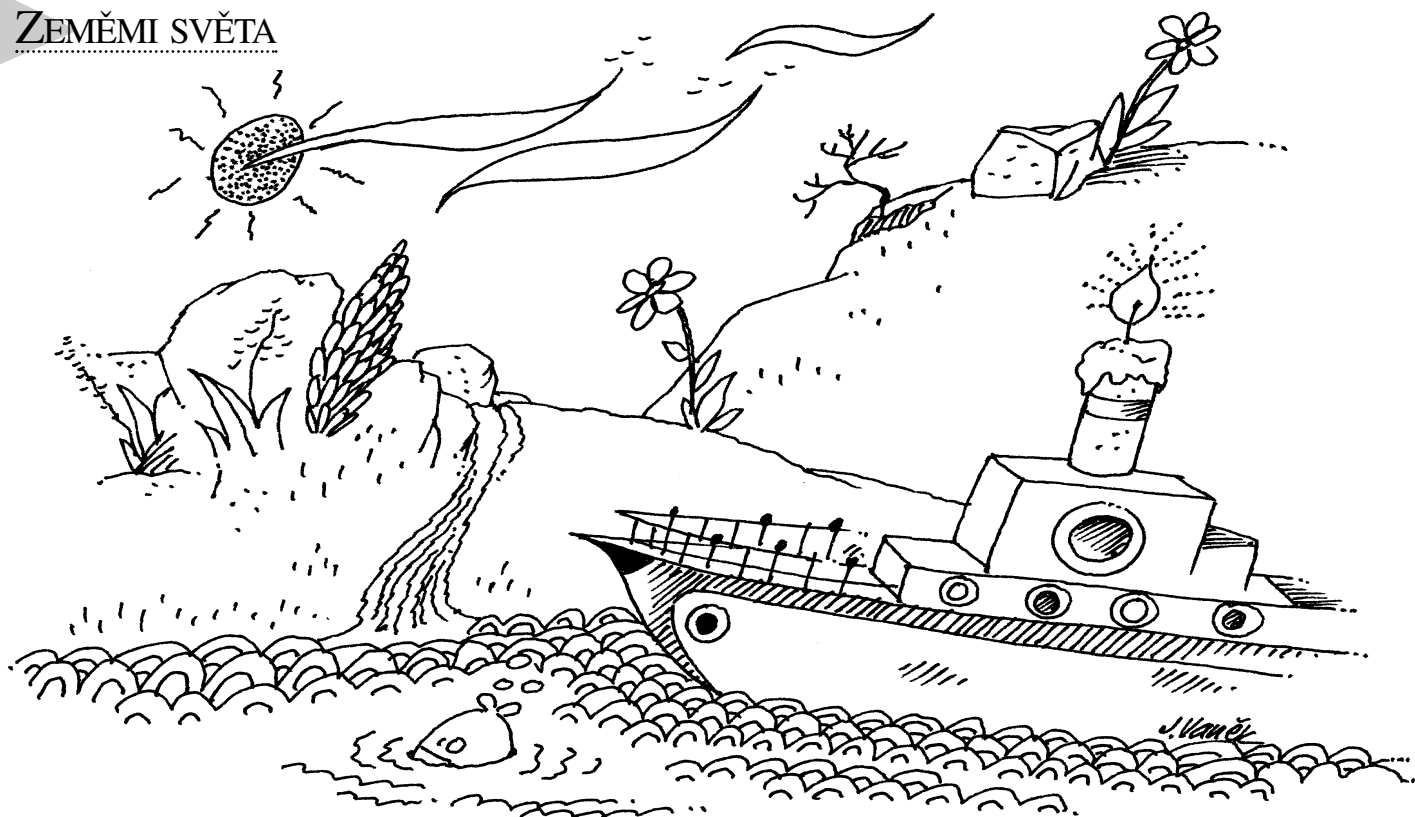
Okamžitě s koncem války zahájil Island novou politiku zajištění své vlastní bezpečnosti. V souladu s velmi mírumilovnou až pacifistickou politikou představou vstoupil v roce 1946 do OSN. Mezinárodní situace se však s přibývajícím léty odstupem od konce druhé světové války stále zhoršovala, a to zejména s krystalizací dvou protikladných poválečných aliancí označených světovými stranami, odkazujících na geografickou polohu jejich hlavních, velmocenských aktérů. Odpor Islandanů k případné militarizaci země byl pod tlak někdejších spojenců z války zlomen díky skutečnosti, že země nadále nebyla tlačena k vytvoření vlastních ozbrojených sil s tím, že její bezpečnost zajistí multilaterální smlouva.

Tento kompromis přivedl strategicky důležitý ostrov mezi zakládající členy Severoatlantické aliance v roce 1949. Pragmatický přístup islandské vlády se však nesetkal s jednoznačným souhlasem na straně domácí veřejnosti. Mladá republika, která se teprve velmi nedávno vymanila z dánského područí a obrodila svou prastarou kulturu v nových souvislostech a která teprve nedávno zažila okupaci své země zahraniční vojenskou silou, vyjádřila nespokojenost s rozhodnutím svých zástupců vstoupit do nově zakládané organizace NATO. V den ratifikace smlouvy vypukly v Reykjavíku rozsáhlé nepokoje hraničící až s občanskou válkou. Policie nedokázala agresivní demonstranty uklidnit. Teprve na základě podpory zastánců islandské angažovanosti v rámci NATO se podařilo situaci zvládnout. Nicméně demonstrace především levicových sil a pacifistů proti islandské politice angažovanosti a spolupráce s USA se periodicky opakovaly i v dalších letech.

Proměna Islandu na strategicky rozhodující základnu severního Atlantiku se uskutečnila však až na základě bilaterální americko-islandské smlouvy o obraně Islandu uzavřené mezi oběma zeměmi v roce 1951. Bezprostředním mezníkem pro překonání islandské opatrnosti a připojení podpisu pod tuto smlouvu ze strany jeho zástupců bylo vypuknutí korejské války a s ní související výrazné zhoršování vztahů mezi oběma vojenskými bloky v rámci počínající studené války. Na základě této smlouvy a v souladu s předchozí válečnou zkušeností civilních obyvatel Islandu byla zřízena uzavřená letecká vojenská základna v Keflavíku, rozšířená v roce 1961 i o námořní dimenzi. Její vymezením mělo mimo jiné zabránit příliš intenzivnímu kontaktu mezi domácím obyvatelstvem a vojenským personálem dislokovaným na ostrově, což se mimo jiné odrazilo i ve vybudování bytů a veškerého zázemí v areálu základny. Zároveň byla ustavena Islandsko-americká obranná rada jakožto orgán, který se zabýval identifikací a řešením bezpečnostních rizik spjatých s oběma zeměmi. Základna v Keflavíku a celý ostrov s nově vybudovaným radarovým systémem (1958) pak měl po velmi dlouhou dobu sloužit jako obrněná předsunutá základna USA a strážce severního Atlantiku monitorující pohyb sovětské severní flotily a zajišťující bezpečnost severoatlantických leteckých koridorů. Tato situace pak trvala i nadále do konce osmdesátých let minulého století.

Současnost: americký ústup z pozic a islandská snaha o paralelní zajištění bezpečnosti

Se zhroutilím sovětského impéria a koncem bipolární reality se s jistým zpožděním tato změna podstaty fungování mezinárodních vztahů začala odrážet i do koncepčních dokumentů NATO, potažmo i do nového konceptu obranné politiky USA, který již tolik neakcentoval zájem na obraně Spojených států skrze ostrov Island, ale

jinými prostředky. Tyto koncepční dokumenty byly totiž již založeny na identifikaci méně zjevných a rozptýlenějších rizik světové bezpečnosti souvisejících s porušováním lidských práv, terorismem a jinými nežádoucími společenskými jevy s negativním dopadem na mezinárodní bezpečnost. S těmito změnami pak souvisely jednostranné akce USA vedoucí k redukci počtu ozbrojených sil na Islandu.

Již v roce 1987 byly Islandu předány k provozování radarové stanice, aby se tím vyjádřila nutnost podílu Islandu na zajišťování vlastní bezpečnosti. V roce 1990 Spojené státy americké stáhly z Islandu jeden ze dvou strojů letadlových radarů AWACS a snížily počet bitevníků F-15 o polovinu z 37 na 18 strojů. Hned v roce 1991 Spojené státy přistoupily k omezení počtu těchto vojenských bitevníků F-15 o další třetinu z osmnácti na dvanáct kusů. Tyto redukce přinesly i odvolání třetiny pozemního personálu základny na 2200 lidí. V roce 1993 byly zahájeny dvoustranné rozhovory mezi Reykjavíkem a Washingtonem ohledně budoucí obrany ostrova. Tyto rozhovory se vlekly plně tři roky a skončily konstatováním, že prostor severního Atlantiku prochází obdobím celkového uvolnění bezpečnostních rizik, což nepřináší potřebu na ostrově držet tak velký kontingent především vojenských leteckých sil. Rovněž USA opakovaně změnily nutnost, aby se Island vlastními silami podílel na zajištění své vlastní bezpečnosti. Formálně rozhovory ukončila pětiletá dohoda o redukci nákladů na provoz a údržbu islandských obranných sil a jejich infrastruktury.

V souvislosti s výše zmiňovanými rozhovory o redukci obranných sil bylo v květnu

1993 zrušeno americké Islandské letectvo a nahrazeno 35. letkou. V roce 1995 byla deaktivována eskadra bitevníků F-15 trvale dislokovaná na ostrově a nahrazena operačními lety jiných eskader na rotační bázi. Počet takto rotujících letadel byl snížen na čtyři. Tyto kroky odrážely změnu percepce bezpečnostních rizik v oblasti severního Atlantiku a snahu USA uvolnit vojenskou sílu vázanou na Islandu pro koncepčně prioritnější akce v regionech s pocitovaným větším potenciálem rizik. Sporné téma redukce amerických leteckých sil na Islandu se pak táhlo po celé období devadesátých let dvacátého století a vstoupilo rovněž do nového tisíciletí.

Islandská reprezentace se s jednostrannou redukcí ozbrojených sil na svém území jen těžce vyrovnávala. Na počátku roku 2003 se dokonce islandský premiér David Odsson v souvislosti s rozhodnutím Washingtonu stáhnout i své poslední čtyři bitevníky F-15 z ostrova obrátil na generálního tajemníka NATO George Robertsona a požádal jej, aby odradil Spojené státy od úmyslu stáhnout tato letadla z ostrova, jež nemá vlastní ozbrojené síly. Svou argumentaci opřel o spolehlivý přístup země ke spojencům NATO v těžkém období studené války. Kromě toho se blížily květnové parlamentní volby. Poslední z uvedených argumentů paradoxně Američany přesvědčil, aby odsunuli rozhodnutí o stažení posledních čtyř stíhaček, ovšem pouze na časově velmi omezenou dobu. Žádost ke generálnímu tajemníkovi NATO provázela navíc diplomatická roztržka mezi oběma zeměmi, jíž se i v českém tisku dostalo pozornosti.

Paralelně s redukčními aktivitami Spojených států se Island rozhodl posílit svou

vlastní účast na obraně země a aktivitách NATO. Podílel se na programu Partnerství pro mír. Vláda rozhodla o přezbrojení sil pobřežní stráže včetně záchranných a průzkumných sborů tak, aby se mohly zúčastňovat společných vojenských manévrů s americkými jednotkami. Obdobně byly do těchto cvičení zahrnuty jednotky civilní obrany a policejní jednotka zvláštního nasazení. Zároveň na úrovni NATO Island kooperuje v operacích na udržení míru na Balkáně, zejména v Bosně a Hercegovině a v Kosovu, kde působí Islandané jako policisté, lékaři, zdravotní sestry i jako technický personál letiště v Prištině. Tímto způsobem usiluje Island o udržení Spojených států na svém území tak, aby i nadále hrály klíčovou roli při obraně ostrova, potažmo při zajištění jeho nezávislosti.

Z poslední doby pochází i latentní konflikt mezi oběma zeměmi týkající se mechanismu použití síly při odhalování a likvidaci bezpečnostních rizik v oblasti Středního východu. V únoru 2003 vyjádřil islandský ministr zahraničí při skládání účtů ze své funkce Althingu jednoznačně potřebu neuspěchat případně radikální řešení irácké otázky. Vyjádřil se pro potřebu přidělit zbrojním inspektorům dostatek času a celý konflikt řešit preferováním jeho pokojného uspořádání. Zároveň varoval před unáhlenými jednostrannými kroky některých členů NATO, k nimž by nebyla dána ze strany příslušných orgánů NATO potřebná legitimita prostřednictvím konzultací. Pozdější vývoj přinesl však poněkud odlišný obraz. Přesto Island podpořil Spojené státy v jejich úsilí o rekonstrukci Iráku po svržení režimu Saddáma Husajna a rovněž permanentně odsuzuje akty tero-

rismu, o jehož přesnější definici usiluje v rámci Organizace spojených národů.

Island i přes výše uvedené rozpory s Washingtonem patří mezi nejpřednější představitele zachování transatlantické vazby proti odstředivým hlasům zajištění evropské obrany vlastními silami, které se částečně projevují i v rámci NATO. Tato snaha je logickým důsledkem jeho vlastního konceptu obrany vycházejícího z modifikovaného přístupu bipolární reality minulého století současně podpořeného průnikem geopolitických zájmů evropských a amerických spojenců, jenž stojí v základech existence dnešního nezávislého Islandu.

Současnost: příklon k Evropě?

Změněná situace konce osmdesátých let 20. století nepředznamenala jen vojenský ústup Američanů z Islandu doprovázený toliko víceméně pasivním přihlížením islandské reprezentace, nýbrž i významný nárůst aktivity na poli diplomacie ve vztahu k evropskému okolí, a to zejména v rámci mezinárodních organizací. Island zahraničněpoliticky dlouhodobě vychází z premisy, že velikost země a počet obyvatel je relativní. Stejně tak za problematická považuje hodnotící kritéria, na základě kterých je tomu kterému státu vtisknut punc menší významnosti, malosti. Příkladem se odvolává na skutečnost, že není rozdíl mezi počtem obyvatel Islandu a švédského města Malmö, ani mezi počtem obyvatel Švédska a francouzské metropole Paříže. Je však rozdíl v míře vlivu vykonávaného takto srovnávanými entitami na mezinárodním poli. Důvodem, který rozbíjí určující kritéria menší významnosti státu, je rovněž argument ekonomické síly, která není imanentní čili automaticky navázána na velikost státu či počet jeho obyvatel. Tento aspekt existence příslušné státní entity je využitelným předpokladem velmi dobrého uplatnění a vlivu rozlohou i počtem menších států. Na něm především Island demonstruje svůj vztah k současné Evropě.

Na druhou stranu však s kritériem malého státu ve vztahu k sobě samému pragmaticky ve své zahraniční politice pracuje, neboť hovoří o averzi malých států vůči násilným řešením mezinárodních konfliktů a o současném lpění takto rozlohou a počtem obyvatel vybavených států na zachování pravidel mezinárodního práva, která chápe jako zdroj a instrument pro zajištění vlastní existence. Tím se posouváme do domény nástrojů k dosahování bytostných ekonomických zájmů Islandu vůči Evropě. Island dlouhodobě svou zahraniční politikou ovlivňuje prostřednictvím OSN, OBSE, NATO, Evropského hospodářského prostoru a organizací skandinávských států tyto své bytostné zájmy, aby si zajistil nedotknutelnost svého současného postavení. Účastenství v těchto organizacích stát zviditelňuje a poskytuje mu legitimitu pro vlastní existenci a větší míru politického vlivu, jenž se v případě úspěchu násobí až do úrovně vlivu příslušného mezinárodního

fóra. Z týchž důvodů je Island na bilaterální úrovni méně aktivní a koncentruje se v podstatě jen na své bezprostřední sousedy (hlavně Grónsko, Faerské ostrovy, Velkou Británii, Skandinávii).

Jedním z největších bytostných zájmů vedle zachování transatlantické vazby v severním Atlantiku s blahodárným působením na islandskou nezávislost je rovněž udržení ekonomické síly založené na rybolovných právech. Island v minulosti značně přispěl k sestavení Úmluvy OSN o mořském právu, v souvislosti s níž pak v roce 1972 rozšířil své rybolovné hranice na úroveň padesáti námořních mil od přílivové čáry a v roce 1975 je opět rozšířil na dvě stě námořních mil od pobřeží. V těchto svých aktivitách ovšem významně zasáhl do konkurenčních zájmů svých sousedů. Zatímco spor s Irskem, Dánskem a Velkou Británií ohledně rybolovných práv v oblasti Rockallského kontinentálního šelfu byl již dohodou stran vyřešen, země se stále pře s Dánskem o rybolovná práva příslušející k území mezi Faerskými ostrovy a Islandem a dále s Irskem, Dánskem a Velkou Británií o rybolovná práva připadající ke kontinentálnímu šelfu Faerských ostrovů nad hranicí 200 námořních mil. Dosažení dohod v tomto směru Island předpokládá, a to hledáním kompromisů založených na deklarované potřebě rozumného využívání těchto zdrojů ze stran všech zúčastněných států, které jsou si jazykově i kulturně velmi blízké.

Otázka vymezení rybolovných práv a kvót výlovu je základní překážkou bránící prozatím možnému většímu ekonomickému a politickému sblížení země s Evropskou unií (EU), která představuje nejvýznamnějšího obchodního partnera Islandu. Již v roce 1970 Island spoluzakládal Evropské sdružení volného obchodu (EFTA) jako konkurenční organizaci k probíhajícímu procesu evropské integrace na základě Římských smluv. Redukce členské základny způsobující značné oslabení a marginalizaci tohoto sdružení vedla v roce 1994 zbylé členské země EFTA k uzavření smlouvy s Evropskou unií o vytvoření Evropského hospodářského prostoru. Island však při této příležitosti z jurisdikce této organizace vyňal problematiku zemědělství a rybolovu, navíc však uzavřel s Evropskou unií a jejími členskými státy asociční dohodu ve vztahu k schengenskému *acquis*. Ve vztahu k otázkám rybolovu však Island až do současné doby s Evropskou unií uzavřel toliko jedinou sektorální dohodu týkající se vzájemných přesahů práv rybolovu dvou konkrétních druhů ryb.

Island by se měl čím dál tím více blížít při balancování mezi Amerikou a Evropou pomyslnému jazýčku na vahách, který se v dobách počátků existence bipolárního světa vychýlil směrem k Americe a zamrzl zde. Události konce osmdesátých let však Ledové zemi přinesly oteplení vztahů na transatlantické linii, které s těmito vahami výrazně pohnulo směrem nastaveným právě nastolenou vnější rovnováhou nekonfliktního (unipolárního) mezinárodního prostředí.

Washington s minimálním zpožděním implicitně svými kroky projevil svůj snižující se zájem o strategicky upadající region severního Atlantiku. Island nejprve tuto situaci jen pasivně sledoval, teprve po roce 1993 se aktivněji vložil do jednostranně uplatňovaných amerických kroků za účelem zmírnění jejich dopadu. Americká politika vůči Islandu se tak projevila v celé své asymetričnosti, kdy Island ztratil povahu potřebné nepostradatelnosti a výlučnosti svého postavení s ohledem k aktuální podobě amerických bezpečnostních cílů. Pro Island znamená oslabení americké přítomnosti na ostrově velkou ránu s dopadem na snížení jeho vlastního vlivu při prosazování se na mezinárodním poli. Na druhou stranu je však při zohlednění asymetrie vzájemného vztahu pro Island úspěchem již samotný fakt zachování přítomnosti Američanů na ostrově, vykupovaný ovšem větší měrou vlastního účastenství na obraně svého území a výraznější aktivitou v programech zastiňovaných Severoatlantickou aliancí.

Spojené státy vyklízejí Island až na nesitelné minimum, a to prozatím bez adekvátní velmocenské náhrady. Misky pomyslných vah však zůstávají stále vychýleny. Islandský důraz na oslabenou americkou vazbu je v tuto chvíli spíše jen odrazem zbožného přání, se kterým ovšem není vyloučeno se ohánět při případných jednáních s dalšími stranami. Logicky by však nyní vyšší nerovnováhu ve vztazích mezi Islandem na jedné straně a Amerikou a Evropou na straně druhé měla vyplnit plnohodnotnější orientace na integrující se evropský kontinent, k němuž Island váže společná historie, hodnoty a ekonomické zájmy, a to přesně v souladu s jeho dobře nastavenými teoretickými východisky zahraniční politiky. Evropská unie je velmi vhodným mezinárodním fórem k prosazení jeho zájmů. Na této cestě k Evropské unii ovšem stojí několik subjektivně vnímaných překážek, které by Island musel překonat, aby dosáhl uspokojivého pocitu potřeby zařadit se po bok většině integrované Evropy. Všechny tyto překážky jsou více či méně navázány na zájem o ekonomickou prosperitu země, jejíž hospodářství prozatím z více než jedné poloviny stojí a padá s rybolovnými právy, lovišti ryb a kvótami výlovu. Evropská unie za stávající situace není pro Island v tomto směru atraktivní, neboť by utlumovala jeho relativní ekonomickou nezávislost. Relativita této nezávislosti je však dále limitována vývojem světových rybích trhů, které jsou poměrně nestabilní a Islandu nepřinášejí potřebnou jistotu. Ani proto nelze přehlédnout vytrvalou islandskou snahu diverzifikovat vlastní ekonomiku především ve prospěch rozvoje průmyslových odvětví s vysokou přidanou hodnotou a terciární sféry. Pokud by se Islandu podařilo tuto politiku diverzifikace úspěšně implementovat, je velmi pravděpodobné, že si uvolní ruce v záležitostech rybolovu, což může vést ke dvěma protichůdným závěrům: Buď tak bude odstraněna hlavní překážka pro možné přistoupení Islandu do

EU, anebo naopak důvod k takové integraci z čistě ekonomických důvodů odpadne. Jako korektiv však lze využít hledisko politicko-organizační, hledisko snahy o posílení vlastního mezinárodního vlivu, a především hledisko pevných ekonomických vazeb, které nás pak přiklání spíše k alternativě integrovat se.

Druhou neopominutelnou překážkou vstupu může být vysoká míra národního uvědomění Islandců, citlivě vnímaná odlišnost a ekonomický úspěch Islandu, jenž se odehrává po vcelku nedávném nabytí nezávislosti již více než půlstoletí. Ale ani tato překážka nevykazuje známky absolutní nepřekonatelnosti. Řada ekonomických gigantů s vlastním silně vyvinutým smyslem pro sebereflexi v intencích historického národního úspěchu se dokázala s vědomím výhodnosti integračního procesu do tohoto procesu zapojit s tím, že citlivě vnímané odlišnosti poměrně velmi dobře reflektuje na vnitrouhijních fórech. Vstup Islandu by pak pro tyto členské země mohl být případně velkou podporou a inspirací při zajištění vstupních podmínek. V tomto směru by se však islandská zahraniční politika měla více zaměřovat na tyto potenciální podporovatele a věnovat jim více pozornosti na bilaterální úrovni.

Island se ocitl ve fázi vyhodnocování situace hraničící však již poněkud s lavírováním pramenícím v jisté míře s nevyjasněností strategických cílů zahraniční politiky. Dá se však očekávat, že s ohledem k ústupu Američanů z islandských pozic bude tato země usilovat o větší přiblížení k Evropě, k níž ji již váží nepřehlédnutelná pouta sounáležitosti daná především tradičními vazbami a společnou historií a dále mohutnou vazbou ekonomickou. Míra amerického vlivu zůstane dozajista zachována v bezpečnostní rovině. Každopádně se lze důvodně domnívat, že pocit oné islandské sounáležitosti k Evropě bude zřejmě v následujících letech naplňován konkrétním obsahem.

V.Kostal@seznam.cz

Seznam použitých zdrojů

Kol.: Country profile. Denmark, Iceland/EIU, London, U.K., The Unit, 1986.

Kol.: Economic conditions in Denmark, Iceland, Norway, Paris, OEECC, 1989.

Kol.: The Icelandic Economy/NEI, Reykjavík, 1989–90.

Hawthorn, V.: Iceland, Greenland and the Faroe Islands, Berkeley, CA, Lonely Planet publications, 1991.

Pealsson, G. – Durrenberger, P. E.: Everydays lives and global contexts.

www.mfa.is

www.europa.eu.int/comm/external_relations/iceland

www.goiceland.org/history.html

www.eng.utanrikisraduneyti.is/current-affairs

www.zianet.com

www.wais.stanford.edu

www.nctskef.navy.mil

www.eng.forsaetisaduneyti.is

www.iceland.com

www.hagstofa.is

www.en.wikipedia.org

Singapur: role autoritativního režimu ve vývoji země

TEREZA NĚMEČKOVÁ

Singapur představuje v očích Evropana jeden z nejautoritativnějších režimů v jihovýchodní Asii a současně jednu z nejvyspělejších ekonomik světa. Jakou roli sehrála autoritativní vláda jedné strany v úspěšném ekonomickém vývoji země? Je demokracie nutnou podmínkou pro úspěšný rozvoj rozvojových zemí?

Složitá cesta k nezávislosti

Singapur je rozlohou malý městský stát ležící na ostrově v blízkosti jižní hranice Malajsie. První zmínka o Singapuru pochází z roku 1365, a to z jávské kroniky nazvané Nagarakretagama.¹⁾ Název Singapur (Lví město) je známý od konce 14. století.²⁾ V té době se toto ostrovní území nacházelo na hranici různých světů – siamského, indo-javánského a indo-malajského. Na začátku 19. století soupeřili o tuto oblast Britové a Nizozemci, kteří se v té době snažili rozšířit území svých kolonií v jihovýchodní Asii. A celá oblast se díky své výhodné geografické poloze jevila jako vhodné místo pro vybudování přístavu pro proplouvající obchodní lodě. Obě koloniální mocnosti se několik let snažily o ovládnutí Singapuru, nakonec byli úspěšnější Britové. Roku 1819 tak založili přístav s názvem Singapur, který v roce 1867 povýšili na statut britské královské kolonie.

Singapur se díky své výhodné poloze stal velmi prosperující kolonií, jejíž rozvoj zastavil až nečekaný příchod Japonců za druhé světové války. Ti v roce 1941 přístav téměř celý rozbombardovali. O rok později se Singapur dostal plně pod nadvládu Japonců a byl přejmenován na Syonan (v japonském překladu znamená Světlo jihu). Pod japonskou nadvládou zůstal až do září roku 1945, kdy se opět vrátil pod správu Britů. 1. dubna 1946 znovu získal statut britské královské kolonie.

V roce 1948 se v Singapuru konaly volby, které ukázaly první snahy singapurských představitelů oddělit se od koloniální mocnosti. Ovšem do plánovaného vývoje zasáhly snahy Malajské federace o rozšíření práv o Singapur. Singapur tak byl nucen požádat britskou koloniální správu o ochranu, která nakonec trvala celých 12 let. Již v roce 1953 ale došlo ke změně ve formě správy země a Singapur získal ústavu, která mu zaručovala vyšší míru samosprávy než dosud. V té době také začala první jednání s Londýnem o získání úplné nezávislosti. Jednání byla úspěšně ukončena až v roce 1959.

V roce 1959, krátce po nabytí nezávislosti, se v Singapuru uspořádaly volby, které vyhrála strana PAP (People's Action Party,

Akční lidová strana). Prvním ministerským předsedou nově vzniklého nezávislého Singapuru se stal Lee Kuan Yew. Ovšem dlouho se z nabyté nezávislosti neradovali. PAP se dostala k moci jen díky podpoře komunistů. Obě strany tehdy bojovaly za společný cíl, jímž bylo vyhlášení nezávislosti. Jenže již v roce 1960 se obě strany dostaly do ostrého sporu o budoucnost své země. Když v roce 1961 přišel premiér Malajské federace, tvořené 11 malajskými státy, Tunku Abdul Rahman s nabídkou vyhlásit společně se Sarawakem, Sabahem, Brunej, a Singapurem Malajsijskou federaci, Lee Kuan Yew neváhal a nabídku přijal, neboť tak měl zajištěno, že pozice komunistické strany bude v rámci Malajské federace oslabena. Referendum uspořádané v roce 1962 jeho rozhodnutí potvrdilo. Dne 16. září 1963 tak byla vytvořena Malajsijská federace, složená z původních členů Malajské federace a otatních přizvaných států. Okamžitě však členství odmítla Brunei. Singapur se zanedlouho, již 9. srpna 1965, rozhodl vyhlásit samostatnost z řady ekonomických a politických důvodů.

PAP a její autoritářský způsob vlády

Vítěz voleb z roku 1959, strana PAP, se u moci udržela bez přestávky dodnes. První ministerský předseda Lee Kuan Yew, strůjce hospodářského zázraku země, ve funkci vydržel do roku 1990. Jeho způsob autoritativní vlády ovšem v Singapuru zakořenil dodnes. V čem se tento autoritativní režim projevuje?

Zejména výrazným potlačováním politických svobod. S omezeními začal Lee Kuan Yew již v roce 1961. Tehdy vrcholily vnitrostranické spory mezi frakcí jeho stoupenců s levicovou frakcí zástupců zaměstnaneckých a studentských hnutí, které nakonec skončily roztržkou, odtržením levicové frakce a vytvořením nové strany s názvem Barisan Sosialis. Lee Kuan Yew se opozici pomstil několika restriktivními zákony. V roce 1967 tak byl například pozměněn občanský zákon, čímž se znemožnila občanským hnutím jakákoli participace na politickém životě. Dále byl zřízen Úřad vnitřní bezpečnosti. Cílem jeho vy-

tvoření nebylo nic jiného než umlčení politických kritiků. Tento úřad totiž záhy vydal zákon o vnitřní bezpečnosti (Internal Security Act), podle něhož se směl občan zadržet bez jakéhokoli soudu, a to na dobu neurčitou.³⁾ A tak, když se v roce 1981 dostali první zástupci opozice do parlamentu, Lee Kuan Yew je přivítal těmito slovy: „Nepotřebujeme žádnou opozici v parlamentu. K čemu bychom ji potřebovali? Za posledních 15 let se nám dařilo výborně i bez ní. Opozice je tak dobrá pro teatralnost, opozice není dobrá pro dobrou vládu.“⁴⁾ Přesto příchod opozice do parlamentu Lee Kuan Yewa vystrašil, a proto se rozhodl začít ovlivňovat jeho složení. Byl tak zaveden tzv. Parlament nominovaných zástupců (dnešní parlament má celkem 89 poslanců, z čehož 9 tvoří poslanci této instituce). Vláda si tím vybírala zástupce reprezentující soukromý sektor a různá sociální a odborová hnutí, kteří v parlamentu hájili zájmy občanské společnosti, ale současně také zájmy vládní strany, neboť ta jim takové postavení usnadnila. Byli to jediní zástupci občanské společnosti, se kterými vláda vedla dialog.

Vláda Lee Kuan Yewa se také snažila kontrolovat mediální trh. V roce 1986 byl například přijat zákon o novinách a jiném tisku (Newspaper and Printing Press Act), který umožňoval ministru komunikace a technologií omezit oběh zahraničních publikací v Singapuru, a to především těch, které se dotýkaly domácí politiky. V roce 1990 byl zákon dále pozměněn a v současnosti tak například platí, že zahraniční vydavatelé musejí žádat ministerstvo pro komunikaci a technologie o povolení vydávat a prodávat v Singapuru publikace. Dále musejí složit depozitum pro případ, že by se s nimi řešil nějaký soudní spor. A že to s bojem proti svým kritikům myslí i nadále (po odstupu Lee Kuan Yewa) singapurská vláda vážně, se přesvědčil i britský deník International Herald Tribune. Ten dostal v roce 1994 od singapurské vlády vysokou pokutu za otisknutí dvou článků, které popisovaly absenci nezávislého soudního systému v zemi.⁵⁾

V současnosti je největším nepřítelem všech autoritativních či totalitních vlád v boji za omezení volného přístupu k informacím internet. Singapurská vláda není výjimkou. V tomto nerovném boji se rozhodla spojit se s některými ostatními vládami v jihovýchodní Asii. V roce 1996 se proto v Singapuru sešla komise ASEAN⁶⁾ pro kulturu a informace, která hledala řešení pro omezení volného přístupu k informacím. V Singapuru se nejprve pokoušeli blokovat přístup na některé informační servery, ale poté přistoupili na ještě restriktivnější metodu, a to registraci všech zájemců o připojení na internet, čímž mohli monitorovat jejich pohyb po celosvětové síti. Například v Malajsii toto omezení zavedli také a ospravedlňovali to tím, že se tak docílí větší kontroly obsahu internetových stránek. Tento argument ale vyznívá velmi diskutabilně.

PAP a její úloha v úspěšném hospodářském vývoji země

V padesátých letech 20. století, kdy strana PAP získávala od Britů postupně stále větší možnost správy nad zemí, byl Singapur chudou malou zemí (městským státem) trpící vysokou nezaměstnaností, nízkou mírou vzdělanosti obyvatelstva a četnými stávkami. Výraznou podporou místní ekonomice byla britská vojenská přítomnost. Britští vojáci se ovšem v roce 1967 rozhodli ze země odejít.

V roce 1959 byla do nově vzniklého nezávislého Singapuru vyslána mise OSN s cílem navrhnout zemi cestu ven z ekonomického úpadku. Ve zprávě se tehdy konstatovalo, že cílem singapurské vlády by se mělo stát vybudování zpracovatelského průmyslu a získání pozice atraktivní země pro zahraniční investory (tehdy zejména americké) hledající vhodná místa s levnou pracovní silou pro přesunutí své výroby. Zpráva doporučovala zaměřit se na vybudování průmyslových center a komunikační a dopravní infrastruktury, na což měl Singapur ve spojení se svou levnou a disciplinovanou pracovní silou lákat potenciální zájemce. Singapurská vláda rady mise OSN poslechla a rychle začala s výstavbou prvního průmyslového centra Jurong na severozápadě města, kam zamýšlela lákat první zahraniční investory. V této souvislosti pro ně připravila „balíček“ výhod, zejména daňových.

Zprávu mise OSN vláda také mimo jiné pochopila jako **signál pro vybudování silné ekonomiky se silnou pozicí státu**. Neváhala proto s posilováním své pozice v rámci ekonomického rozvoje země. V roce 1961 tak ustavila Ekonomickou rozvojovou radu (Economic Development Board), státní organizaci odpovědnou za hospodářský rozvoj země, jejímž cílem bylo mimo jiné vyhledávat a kontaktovat potenciální zahraniční investory. Jenže již v roce 1963 se v ulicích rozpoutaly protesty proti politice PAP, lidem se nelíbily zejména nízké mzdy, jež vláda uměle udržovala. Vláda proto nařídila rozpustit odborové organizace a nahradila je jednou státní nazvanou NTUC (National Trade Unions Congress).

Do jejího čela byli postaveni zástupci PAP (v současnosti je představitelem

NTUC předseda vlády).⁷⁾ O tři roky později byl navíc uzákoněn zákaz stávek. A aby se ještě více zlepšila disciplína pracujících, představila vláda v roce 1968 nový zákon o zaměstnanosti (Employment Act), který mimo jiné zvedl počet odpracovaných hodin týdně a snížil vedlejší zaměstnanecké benefity.

Jenže zahraniční investory tehdy zajímala především cena pracovní síly, a proto se rozhodli svou výrobu do země přesunout, a nepřímo tak politiku PAP podpořit. Na konci 60. let se země poměrně rychle rozvíjela, investovalo se do dopravní infrastruktury, stavěly se nové přístavy a letiště, budovala se vodovodní a energetická síť, investovalo se do vzdělání lidí. Původně předpovídaný kolaps země po odtržení od Malajsie se tedy nekonal, naopak v letech 1965–1973 rostla singapurská ekonomika v průměru o 12,7 procenta ročně.⁸⁾

Na počátku 70. let se podařilo snížit i počet nezaměstnaných a Ekonomická rozvojová rada, původně hledající zahraniční investory se zájmem o levnou a nekvalifikovanou pracovní sílu, se mohla začít zajímat o investory hledající více kvalifikovanou pracovní sílu a zaměřující se na produkci, která byla založena na kapitálově i technologicky náročnějších procesech. V tomto momentě se ale střetla s další významnou státní institucí, kterou byla Národní mzdová rada (National Wage Council), založená v roce 1972. Jejím úkolem bylo centrálně kontrolovat a hlavně omezovat růst mezd. Kvalifikovanější pracovní síla vyžadovala vyšší mzdy, což v té době mohlo Singapuru přivodit ztrátu pozice jako země s atraktivní levnou pracovní silou. Zahraniční investoři byli schopni v případě potřeby „během noci“ přesunout svou výrobu do dalších rychle se rozvíjejících východoasijských zemí jako Tchaj-wan či Jižní Korea, a to by pro ekonomiku stojící na zahraničních investicích byla pohroma. Dlouho proto Národní mzdová rada držela mzdy na nízké úrovni, a teprve až v roce 1979 povolila v rámci zvyšování životní úrovně Singapurců jejich růst rychlejší, než byl

růst produktivity práce. Cílem bylo srovnat úroveň mezd s jejich tržní úrovní, čímž také sledovala další cíl, a to podporu substituce práce kapitálem, jinými slovy přechod na kapitálově náročnější výrobu. Ekonomika se tímto krokem nezdála být ochromena, ba naopak. Během let 1980–84 rostla průměrným tempem 8,5 procenta ročně.⁹⁾

Zlom v dosud úspěšném vývoji přišel v roce 1985, kdy se HDP oproti předešlému roku zvýšil pouze o 1,8 procenta, což se okamžitě odrazilo na zvýšené nezaměstnanosti, jež dosahovala v roce 1986 už 6,5 procenta. Singapurská vláda ovšem měla již od roku 1984 signály, že k tzv. splasknutí bubliny může brzy dojít, a proto již tehdy sestavila komisi, která dostala za úkol zrevidovat dosavadní hospodářský úspěch země a v době postupné ztráty konkurenceschopnosti země na mezinárodních trzích vymyslet novou rozvojovou strategii pro Singapur. V roce 1986 tak byla vydána zpráva s názvem *New Directions (Nové směry)*. Tato zpráva odstartovala novou etapu hospodářského rozvoje Singapuru. Role vlády v jeho rozvoji se ale nikterak nezměnila, změnil se pouze její priority.

Cílem navrhovaného řešení pro Singapur se stalo **vytvoření lepších podmínek pro zahraniční investory**, než jaké byly v té době v ostatních zemích běžné. Rozhodujícím faktorem pro zahraniční investory už přestávala být jen levná pracovní síla, ale také kvalita její produkce, schopnost dodávat zboží *just-in-time* či kvalitní dopravní infrastruktura. A právě na tyto oblasti se začala singapurská vláda soustřeďovat. Kromě toho si vytkla ještě další cíl, a to **rozvoj terciárního sektoru**. Jejím cílem bylo, aby se Singapur stal sídlem co nejvíce zahraničních společností z oblasti služeb, které si plánovaly založit své asijské centrum. A povedlo se. Singapur je dnes jedním z hlavních asijských center služeb, zejména finančních, bankovních a právních. Ovšem bez uvědomělé politiky vlády strany PAP by si takovou pozici ve světové ekonomice zřejmě jen stěží vybudoval.

Závěr

Singapurské vládě se za posledních zhruba 45 let podařilo v zemi vytvořit takové obchodní a investiční prostředí, které se stalo pro zahraniční investory natolik atraktivní, že z něho neodešli dodnes. Do země plyne již po několik desetiletí mnoho miliard USD v podobě přímých zahraničních investic. Singapur se stal dynamickou ekonomikou schopnou reagovat na nejnovější světové trendy, což mu přineslo pozici jedné z hospodářsky nejvyspělejších zemí světa (měřeno podle HDP na obyvatele). Pravdou ovšem zůstává, že tento úspěch byl vykoupen výrazným omezováním politických a občanských svobod. Pravda ovšem také je, že asijská kultura vyznává zcela jiné hodnoty než naše západoevropská, tvrzení o autoritativní vládě by proto ve východní Asii zřejmě nabývala jiného

významu. Ale přesto, když lze v jiné kultuře i bez demokracie úspěšně započít ekonomický rozvoj země, je nutné, abychom na ostatní rozvojové země naléhali, aby podle našeho vzoru přijaly demokracii jako nutnou podmínku svého úspěšného ekonomického rozvoje?

nemecte@vse.cz

Seznam literatury

- Iqbal, F.; You, J.: *Democracy, Market Economics and Development*. The World Bank, Washington, 2001. ISBN 0-8213-4862-0.
- Lehmannová, Z.: *Kulturní pluralita v současném světě*. Vysoká škola ekonomická, Praha, 2000.
- Lehmannová, Z.: *Kulturní dimenze mezinárodních vztahů*. Výzkumné studie, 1999/1, Vysoká škola ekonomická, Praha, 1999.
- Mrázek, R.: *Jihovýchodní Asie ve světové politice 1900–1975*. Nakladatelství Svoboda, Praha, 1980.
- Prorok, V., Lupták, M.: *Politické ideologie a teorie v dějinách*. Vysoká škola ekonomická, Praha, 1998.
- Strnad, S.: *Čínští tygři, čínští draci*. Nakladatelství Votobia, Olomouc, 2001. ISBN 80-7198-468-X.

Články a studie

- Bloom, D., Steven, D., Weston, M.: *Recasting Governance in Asia*. The Project Syndicate, 2003.
- Edwards, C.: *Foreign investment and job creation: leads from Singapore*. The University of Queensland, Australia, 2000.
- Huntington, S.: *Religion and the Third Wave*. In: *National Interest*, Vol. 24. Summer 2001, str. 29–42.
- Inoguchi, T.; Newman, E.: *Asian values and democracy in Asia*. Zpráva z konference *The future of Asia-Pacific Forum* konané 27. 3. 1998 v Hamamatsu v Japonsku. Staženo z <http://www.unu.edu/unupress/asian-values.html> dne 11. 5. 2004.
- Jeyaretnam, J. B.: *Is there politics in Singapore?* Staženo z www.sfdonline.org dne 10. 5. 2004.
- Juan, Ch.: *Singapore: The Myth of the Miracle*. The Project Syndicate, 2002.
- Rodan, G.: *The Internet and Political Control in Singapore*. University of West Australia, 2001.
- Tay, S.: *Again about the Asian values*. The Project Syndicate, 2003.

¹⁾ Mrázek, R.: *Jiho-východní Asie ve světové politice 1900–1975*, nakladatelství Svoboda, Praha, 1980, str. 17.

²⁾ *The history of Singapore*. Z asijské online encyklopedie <http://www.asinah.net/singaporehistory.html>

³⁾ Rodan, G.: *The Internet and Political Control in Singapore*. University of West Australia, 2001, str. 4.

⁴⁾ Jeyaretnam, J. B.: *Is there politics in Singapore?* Staženo z www.sfdonline.org dne 10. 5. 2004. Jeyaretnam byl jedním z opozičních poslanců, kteří byli v roce 1981 do parlamentu zvoleni.

⁵⁾ Rodan, G.: *The Internet and Political Control in Singapore*. University of West Australia, 2001, str. 20.

⁶⁾ *Association of South-East Asian Nations* – členové: Brunei, Kambodža, Indonésie, Laos, Malajsie, Myanmar, Filipíny, Singapur, Thajsko, Vietnam.

⁷⁾ Iqbal, F., You, J.: *Democracy, Market Economics and Development*. The World Bank, Washington, 2001, str. 149.

⁸⁾ Edwards, C.: *A vision for Australia: Indicators from Singapore*. University of Clevensland, Australia. 1992, str. 3.

⁹⁾ Tamtéž, str. 23.

Jako stálý člen Rady bezpečnosti OSN jsou USA se svým téměř čtvrtinovým podílem hlavním přispěvatelem do rozpočtů této organizace. Současně ale také hlavním kritikem byrokratické těžkopádnosti OSN a skeptikem úlohy této organizace zejména v bezpečnostních otázkách. Bez vstřícného přístupu USA k řešení otázek globálního charakteru však nelze dosáhnout výraznějšího pokroku, což se plně vztahuje i na oblast reformy OSN, zejména její Rady bezpečnosti.

Z historie vzájemných vztahů

Ve vztazích mezi USA a OSN je řada příkladů ilustrujících vzájemnou pozitivní interakci. Již podobnost znění Preambule Charty OSN s Ústavou Spojených států nese výraznou pečť amerického vlivu při vytváření OSN, ve kterém USA hrály vedoucí úlohu. Rodina amerického prezidenta Theodora Roosevelta patřila například mezi „aktivisty OSN“ a v této souvislosti lze připomenout i úlohu, kterou sehrála Eleanor Rooseveltová při vytváření Všeobecné deklarace lidských práv.¹⁾ Americká administrativa vždy kladla důraz na obsazování různých míst v OSN velmi kvalifikovanými diplomaty, kteří v ní později často zastávali vysoce postavená místa. V průběhu prvních dvaceti čtyř let působení OSN Spojené státy také nepoužily v Radě bezpečnosti právo veta.²⁾ Diplomaté a pracovníci Sekretariátu a dalších orgánů OSN de facto žijí v americké společnosti, jejich komunikační kontakty se uskutečňují prostřednictvím amerických médií, jejich rodiny se vzdělávají na amerických školách. USA se řadí a řadí mezi hlavní přispěvatele, v některých případech jsou hlavní donorskou zemí různých humanitárních agencí OSN, včetně Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR), Světového potravinového programu (WFP) a Dětského fondu OSN (UNICEF).³⁾

Projevy amerických prezidentů často obsahovaly podporu OSN se současným vyjádřením naléhavosti dosažení více reforem.⁴⁾ Obecně však lze konstatovat, že stupeň vstřícnosti USA ve vztahu k OSN jako celku výrazně ovlivňuje to, zda jsou u moci demokraté, či republikáni. Mezi skupiny americké společnosti, které tradičně nejvíce podporují OSN, jsou řazeny ženy, stoupenky Demokratické strany, liberálové a příslušníci menšin.⁵⁾

Charakteristika postojů Spojených států k OSN a jejich příčiny

Někteří představitelé z amerických akademických kruhů považují *pragmatismus* za nejvýstižnější označení charakterizující politiku USA vůči OSN. Vycházejí zejména z toho, že Američané jako velký a dostatečně silný národ jsou *zaměřeni především*

Překročí Spojené státy ve vztahu k OSN svůj stín?

MIROSLAV TŮMA

na výsledky než na samotný proces, který jejich dosažení předchází a bez kterého mohou žít. Ve vztahu k OSN nevidí USA potřebu výběru mezi „objímáním či odmítáním“, protože nejde o základní otázku jejich zahraniční politiky a neodpovídá to ani způsobu uvažování Spojených států o realitách americké globální angažovanosti a podstatě národních zájmů. Ve skutečnosti jde o snahu zefektivnit OSN v souladu s americkými zájmy.⁶⁾

Edward C. Luck považuje za základní rys politiky a postojů amerických politiků a veřejnosti vůči OSN jejich **rozpornost**, která má hluboké kořeny. Za jediné období určitého sblížení s OSN označuje polovinu 40. let, když došlo k založení této organizace, a krátký čas po něm, tj. během trvání Rooseveltovy a poté Trumanovy administrativy. Avšak v převážné části následujících let minulého století již byl tento vztah charakterizován hluboce rozdílnými názory projevujícími se u veřejnosti i v politické elitě.⁷⁾

Při posuzování příčin rozpornosti je podle Lucka důležité brát v úvahu **názory na americkou moc (sílu)**. Postavení USA v 19. století nebylo vyhraněně izolacionistické, protože země byla součástí různých mezinárodních ujednání, i když selektivně vybraných. S nástupem 20. století však bylo potřebné nalézt odpověď na otázky, jak rostoucí americkou moc v okolním světě využít a současně zachovat. V té době se vyhranily dva směry, jeden prosazovaný tehdejšími prezidentem Woodrowem Wilsonem a druhý senátorem Henrym Cabot Lodgem.⁸⁾ Pro první směr bylo charakteristické vyhraněně mesiášství, v mnoha směrech vysoký idealismus, ale také nesporný nacionalismus. Druhý směr vystupoval ve prospěch americké angažovanosti na různých místech, avšak podle představ Spojených států. Ačkoliv ani na jednoho uvedeného představitele nelze použít termín **stereotypní**, jejich názory se ostře odlišovaly v pohledu na to, zda by mezinárodní organizace mohly posílit moc USA a jejich hodnoty.⁹⁾

Za další významný aspekt Luck považuje **americkou politickou kulturu** se čtyřmi charakteristickými rysy:

- **Skepticismus ve vztahu k vládě**, která je sice považována za nezbytný, důležitý a velmi užitečný orgán, avšak pouze za předpokladu pevné občanské kontroly. Pokud si to promítneme do vztahu k OSN jako určitého typu **mezinárodní vlády**, je tato organizace pro většinu Američanů nekontrolovatelná.

- **Silný smysl nezávislosti a reálný pocit nedůvěry k ostatním zemím**. Mesiášské aspekty americké kultury s jejím misionářským duchem, toto spojení mezi náboženstvím, hodnotami a vládou, tak značnou měrou formovalo americkou historii. A mezinárodní organizace, která, jak se zdá, neodráží tohoto ducha, se může Američanům jevit jako vysoce světská, zosobňující hodnoty, které oni zcela nesdílejí.

- **Postoj k termínům, jako jsou moc, bohatství a vliv ve světě**, je podle Lucka ze strategické perspektivy velmi významným rysem. Reálná fakta o moci USA dávají podnět k tomu, že Američané se přinejmenším necítí dobře v mezinárodních

organizacích, jejichž pravidla jsou založena na suverénní rovnosti – jeden stát, jeden hlas.

- **Ústavní struktura**, pro kterou je typické oddělení mocí, zvláště ve vztazích mezi legislativními a výkonnými orgány. Z této struktury a vztahů vyplývá podezřívavost Kongresu přímo odpovědného svým voličům mj. za finanční výdaje, která se občas stejně razantně projevuje vůči ministerstvu zahraničních věcí a vlastním diplomatům jako vůči mezinárodním fóřům. Velké překážky pro hladké zapojení země do činnosti mezinárodních institucí, jako je OSN, již vytváří sama o sobě vládní rozhodovací struktura ve vztahu k otázkám války a jiným kontroverzním problémům.¹⁰⁾

Základní politické rozdělení hlavních stran, tj. demokratické a republikánské, se mj. odráží na jejich velmi konzistentním vztahu k mezinárodním institucím. Demokraté jako celek je podporují více, zatímco republikáni jsou vůči nim skeptičtější. Vztah k mezinárodním institucím nepříznivě ovlivňuje rovněž situace, kdy prezidentem je představitel demokratů a v Kongresu mají většinu republikáni, k čemuž došlo od roku 1900 třikrát. V prvním případě měla tato konstelace za následek odmítnutí Společnosti národů v době prezidentství W. Wilsona. V roce 1947 (tj. dva roky poté, co byl Senátem schválen **Zákon o účasti USA v OSN** s pouhými dvěma negativními hlasy), což byl druhý případ, se spornou otázkou stala účast USA v Mezinárodní obchodní organizaci (ITO).¹¹⁾ K třetí obdobné situaci došlo po kongresových volbách v listopadu 1994 v době prezidentství W. J. Clintona, kdy se výrazně snížila účast USA v mírových operacích a vyostřily se vztahy zejména v otázce financování OSN. Nicméně koncem 90. let se toto napětí částečně snížilo.¹²⁾

Krise globálního bezpečnostního systému, Bushova administrativa a postavení Rady bezpečnosti

Při zvažování *pro a proti* příčin krize globálního bezpečnostního systému stojí za zamyšlení rozbor provedený Michaellem J. Glennonem.¹³⁾ Podle něho můžeme konec tohoto systému hypoteticky vymezit dnem 12. září 2002, kdy prezident George W. Bush předložil otázku Iráku Iráku na jednání Valného shromáždění OSN. Ve svém projevu kromě toho, že vyzval OSN k akci proti Bagdádu za to, že neuskutečnil požadované odzbrojení, uvedl, že USA budou usilovat v Radě bezpečnosti o přijetí nezbytné rezoluce, a současně varoval, že v *případě neúspěšné spolupráce ze strany OSN budou USA jednat samostatně*. Tato hrozba byla znovu potvrzena o měsíc později Kongresem USA, který dal prezidentu Bushovi oprávnění použít sílu proti Iráku, aniž by tomu předcházelo schválení v Radě bezpečnosti. O dva týdny později, kdy USA formálně navrhly rezoluci, která jednoznačně umožňovala použití síly, prezident Bush opět vyslovil zmíněné varování.

Glennon se domnívá, že nedošlo k paralyzování Rady bezpečnosti v důsledku druhého konfliktu v Perském zálivu, nýbrž již dříve, a to na základě širších souvislostí po ukončení studené války. Změna konfigurace světové mocenské struktury v důsledku vzniku unipolárních USA se stala nekompatibilní se způsobem fungování OSN a postupně narušovala důvěryhodnost Rady bezpečnosti. Zatímco Rada bezpečnosti byla v té době schopna plnit své úkoly ve vztahu k relativně méně významným otázkám, v případě iráckého problému, souvisejícího se zachováním bezpečnosti a míru a použitím síly, se již projevila její nemohoucnost. Vinu za tento neúspěch údajně nelze klást na jednu zemi jako spíše na vývoj mezinárodního systému.¹⁴⁾

Došlo jednak ke změně v *politice mocností*, kdy v reakci na stávající situaci se vytvořila koalice států-ponentů unipolárního světa (především Francie, Čínská lidová republika, Ruská federace, později i Německo), prosazující návrat vyváženějšího světového mocenského systému. V reakci na tuto skutečnost Bushova administrativa jednoznačně vyhlásila úmysl udělat vše pro zachování svého postavení, což se mimo jiné odrazilo v obsahu Národní bezpečnostní strategie ze září 2002, s její kontroverzní *preemptivní doktrínou*.¹⁵⁾

Kromě oddělení uvedených mocností byly Spojené státy separovány i od dalších členských států OSN, což Glennon označil jako formu *kulturní roztržky*. Došlo k oddělení států Severu a Západu od států na Jihu a na Východě v nezákladnějších otázkách, mezi které především patří, *kdy* nastává vhodnost uskutečnění ozbrojené intervence. Toto rozdělení neodděluje pouze Západ od dalších států světa, ale ve zvýšené míře také Spojené státy od ostatních zemí Západu. V klíčové otázce úlohy práva v mezinárodních vztazích se názory USA a Evropy zá-

snadně liší. Za dva zdroje nesouhlasu lze označit problém, *kdo* by měl vytvářet pravidla, zda státy, nebo nadnárodní instituce, a *kdy* by měla být mezinárodní pravidla vytvořena. V prvním případě Spojené státy jednoznačně odmítají jakýkoli projev vlivu mezinárodních institucí na národní záležitosti a s tím souvisí i například rozhodnutí Rady bezpečnosti omezující použití síly. Ve druhém případě Američané preferují vytváření pravidel až *na poslední chvíli*, když neuspěl *volný trh*, zatímco Evropané dávají přednost vytváření preventivních pravidel pro zabránění krizím, což umožňuje určitou stabilitu a předvídatelnost.¹⁶⁾

Další, avšak daleko významnější rozpor existuje v otázce *plnění pravidel OSN o použití síly*. Podle Glennona od roku 1945 tolik států používalo ozbrojenou sílu při tolika příležitostech a flagrantně tak porušovalo Chartu OSN, že se dá říci, že režim OSN, který by použití síly měl regulovat, se zhroutil. Autor tak došel k závěru, že mezinárodní společenství neuspělo v přesném předvídání, kdy by se síla zdála nepřijatelná, ani při aplikování v takových případech účinných *trestů*.¹⁷⁾

Glennonovy výroky vyvolaly kritické komentáře několika významných amerických politologů a právníků. Edward C. Luck nepochybně, že Rada bezpečnosti čelí akutní krizi identity, avšak současně uvedl, že *nejde o její kolaps, jak Glennon uvádí, ale o zánik iluze, že tento orgán vyvíjí svou činnost jako soud*.¹⁸⁾ Pokud jde o stupeň odlišení normativních a politických dimenzí světových událostí, Luck na rozdíl od autora studie zdůraznil kritické směry jejich interakce poukazem na to, že *moc sice dává státu kapacitu rozhodovat a jednat, ale normy, hodnoty a právní pravidla pomáhají determinovat, jak bude stát s touto kapacitou zacházet*.¹⁹⁾

Anne-Marie Slaughter mimo jiné poukázala na úlohu právního rámce OSN pro politické dohadování a v této souvislosti uvedla, že v jakémkoli právním systému, mezinárodním nebo vnitrostátním, dochází k porušování práva, aniž by však právo zmizelo. Glennonovi rovněž vytkla, že ignoruje některé pozitivní výsledky OSN v 90. letech. Souhlasila s autorem studie, že současné hrozby mezinárodnímu míru a bezpečnosti mohou naléhavě vyžadovat použití síly, avšak *pokud USA nechtějí, aby sprátelené země včetně nejbližších spojenců vytvářely koalice k vybalancování USA, jako kdyby ony byly reálným problémem, existuje pro Spojené státy jediná naděje, a sice obnovit zavázanost multilaterálnímu rozhodovacímu rámci*.²⁰⁾

Ian Hurd vytkl autorovi, že nesprávně pochopil účel zřízení Rady bezpečnosti, tj. orgánu, který *představuje politický kompromis při řešení soupeřících zájmů velmocí*. Z hlediska použití síly poukázal na *jeho význam jako orgánu zákonného a legitimního*.²¹⁾

Potřebují Spojené státy OSN?

OSN je obrazně řečeno zrcadlem současného světa a přes veškeré své nedostatky

pomáhá mimo jiné vytvářet normy pro posilování *spořádaného světa*. Většina států včetně USA dává přednost takovému uspořádání, jehož opakem by mohl být pouze chaos a vláda zákona džungle. Z toho lze rovněž odvodit, že i pro tak mocnou zemi, jako jsou USA, je přijatelnější jednat ve jménu mezinárodního práva než v omezenější jménu národní bezpečnosti. S tím souvisí i otázka *legitimnosti*, ve které OSN rovněž prokazuje svou nezastupitelnost.²²⁾

Těsnější spolupráce s OSN, dalšími organizacemi a se spojenci by mohla umožnit Spojeným státům obnovení využívání tzv. *soft power*, tj. schopnosti získat a přesvědčit partnerské subjekty o podpoře americké politiky, spíše než více méně jednoznačným spoleháním na hrozby vojenskou silou, tj. *hard power* a uplácení.²³⁾ Globální výzvy, před kterými stojí lidstvo, také vyžadují globální řešení a je opravdu málo situací, ve kterých Spojené státy nebo jakákoli jiná, byť bohatá země, mohou jednat samostatně.

V období po skončení studené války se v souvislosti s působením mírových operací projevuje další z předností OSN, kterou jsou relativně nízké náklady na vedení těchto operací ve srovnání s náklady na válečné vojenské operace.²⁴⁾

Některé závěrečné úvahy o úloze OSN

Kritici OSN často zaměňují dva základní způsoby fungování světového orgánu, tj. jako „jeviště“, kdy státy projevují politickou vůli deklamováním rozdílných či sblížených názorů, a jako „herce“ (v osobě generálního tajemníka OSN, jeho sekretariátu, agencí a operací), který vykonává to, co bylo dohodnuto na „jevišti“. A někdy také některé členské státy k tomuto zaměňování přispívají záměrně.²⁵⁾

Takzvané *tvrdé hrozby*, zahrnující především boj proti terorismu a šíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů, nelze jednoznačně oddělovat od tzv. *měkkých hrozeb*, kterými jsou extrémní chudoba, nedostatek pitné vody, degradace životního prostředí, infekční choroby aj.. Pro mnoho lidí, zejména v chudých zemích, představuje právě druhý typ hrozeb akutnější problém.²⁶⁾

Bilance působení Rada bezpečnosti je bezesporu smíšená. V mnoha případech nebyla její rozhodnutí uvážlivá a někdy byla vyloženě chybná (viz např. koncepce (ne)zajištění „bezpečných zón“ v Bosně a Hercegovině či neschopnost jednat v případě genocidy ve Rwandě). Několikrát byl tento orgán příliš rozdělen v názorech, než aby mohl dosáhnout úspěchu, což byl také případ Iráku. Diskreditovat však tento orgán výhradně za neshodu v této konkrétní otázce by zřejmě bylo unáhlené.²⁷⁾ Je nepochybné, že Rada bezpečnosti potřebuje reformovat, tj. přizpůsobit počet a výběr svých členů, včetně zefektivnění způsobu práce, potřebám současného světa. Avšak do té doby, než členské státy dosáhnou shody o tom, jak provést tyto změny, zůstává tento globální orgán jediným institu-

tem s odpovědností za udržení mezinárodního míru a bezpečnosti, k čemuž se mimo jiné hlásí i *Evropská bezpečnostní strategie* přijatá Evropskou radou EU v prosinci 2003.

www.tuma@iir.cz

1) Brown N.: United States and United Nations: Defining a New Relationship in a Globalizing World. International Symposium on the United States and the United Nations, January 23, 2002, s. 7.

2) Poprvé toto právo použily dne 17. března 1970 v případě rezoluce odsuzující rasistický režim v tehdejší Rhodesii. Později USA podpořily nezávislost Zimbabwe (nově vzniklý stát po odstranění rasistického režimu v Rhodesii).

3) Kreczko, A.: The United States, the United Nations, and Humanitarian Assistance. International Symposium on The United States and the United Nations, January 23, 2003, s. 36, 41.

4) Sambar, S.: A United States and United Nations Partnership. International Symposium on The United States and the United Nations, January 23, 2003, s. 113.

5) Luck, E. C.: American Politics and the United Nations: Old Divides and New Opportunities. International Symposium on The United States and the United Nations, January 23, 2003, s. 84.

6) Tamtéž, s. 74, 75.

7) Tamtéž, s. 75, 76.

8) Henry Kissinger klade do protikladu politické linie W. Wilsona spíše názory tehdejšího prezidenta Theodora Roosevelta. Viz Kissinger, H.: *Umění diplomacie*, nakladatelství PROSTOR, 1999, s. 23, 24, 41, 42.

9) Luck, E. C., op. cit. 5, s. 77, 78.

10) Tamtéž, s. 78–80.

11) Viz *Oxfordský slovník SVĚTOVÉ POLITIKY*, Ottovo nakladatelství s.r.o., Praha 2000, s. 968.

12) Luck, E. C., op. cit. 5, s. 80–82.

13) Glennon, M. J.: Why the Security Council Failed, *Foreign Affairs*, May/June 2003, s. 18.

14) Tamtéž, s. 18.

15) Tamtéž, s. 18–20.

Dané problematiky se kromě často zmiňovaného čl. 51 (Kap. VII) rovněž týkají čl. 2, odst. 4 (Kap. I) a čl. 39–42 (Kap. VII).

16) Tamtéž, s. 22.

17) S ohledem na to, že systém OSN je převážně založen na dobrovolném základě (výjimku tvoří aktivity v souladu s kap. VII. Charty OSN a čl. 25 kap. V.) a že spoléhá při plnění různých rezolucí a ustanovení na souhlas členských států, tato skutečnost se tak podle autora prokázala být fatálně krátkozrakou.

Tamtéž, s. 22.

18) Luck, E. C.: Stayin' Alive: The Rumors of the UN's Death Have Been Exaggerated. *Foreign Affairs*, June/July 2003. <http://www.foreignaffairs.org>.

19) Tamtéž.

20) Slaughter, A. M.: MISREADING THE RECORD. *Foreign Affairs*, June/July 2003, s. 73. <http://www.foreignaffairs.org>.

21) Hurd, I.: TOO LEGIT TO QUIT. *Foreign Affairs*, June/July 2003.

<http://www.foreignaffairs.org>.

22) Tharoor, S.: Why the U.S. Needs the UN, *Foreign Affairs* (September/October 2003), s. 68.

23) Nye, Joseph S.: America must regain its soft power, *International Herald Tribune*, May 19, 2004.

24) Tharoor, S. op. cit. 22, s. 74.

25) Tamtéž, s. 75, 76.

26) Annan, K. A.: Defining a new role for the United Nations, *International Herald Tribune*, December 4, 2003.

27) Tharoor, S. op. cit. 23, s. 75.

Francouzská inspirace

Možnosti a limity

Na samém počátku 21. století Francie zaujala snad celý svět svým přístupem k boji proti terorismu. A v roce 2003 se jednou z pozoruhodných událostí mezinárodních bezpečnostních vztahů stala její zamítavá stanoviska k vojenskému řešení irácké krize. Ve Spojených státech, ale také u nás se často tvrdilo, že francouzské přístupy vycházely z nějakého primitivního antiamerikanismu. Skutečnost ale byla mnohem složitější, protože se do ní promítala celá řada důležitých činitelů.

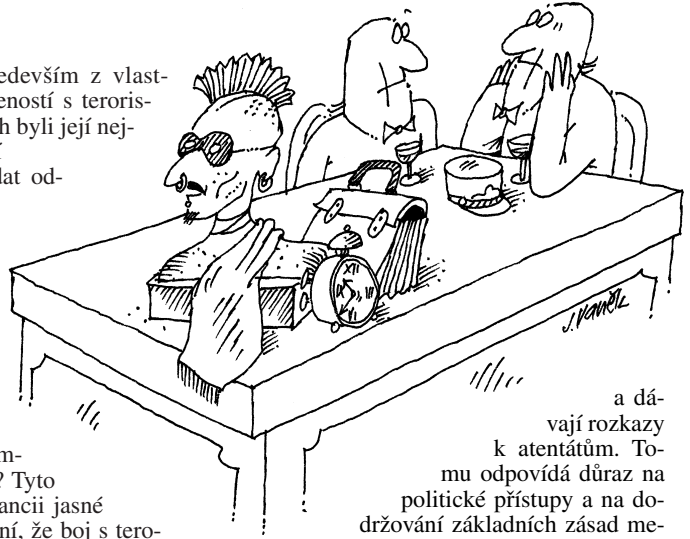
JAN EICHLER

Francie a terorismus

Francie vycházela především z vlastních dlouhodobých zkušeností s terorismem. Již v 80. a 90. letech byli její nejvyšší političtí a policejní představitelé nuceni hledat odpovědi na palčivé otázky. Nejprve šlo o otázku, proč byl zavražděn její velvyslanec v Libanonu. Složitě vyšetřování ukázalo, že atentát provedli teroristé vyškolení v Alžírsku. Měla snad Francie vojensky udeřit na tuto významnou severoafrickou zemi? Tyto hořké zkušenosti daly Francii jasné základní poučení, které zní, že boj s terorismem je bojem proti nepříteli, který zásadně používá nepřímou strategii. Další stopa ale vedla do Sýrie, která si tyto teroristy najala. Vyhlásit tedy válku jí? Ale jak ji zdůvodnit z hlediska mezinárodního práva, když francouzské území zůstalo nedotčeno, když nebyla použita jediná syrská jednotka nebo zbraň?

A když už francouzské území zasaženo bylo, například při výbuších náloží ve velkých obchodních domech a ve stanicích metra, vyvstaly jiné složité otázky. Komu za to vyhlásit válku? Íránu a zdůvodnit to tím, že sponzoroval šíitskou proiránskou organizaci Hizballáh v jižním Libanonu? Nebo snad Tunisku za to, že skupina lidí narozených v této zemi, ale usazených v Paříži tuto zakázku od Hizballáhu převzala? Nebo udeřit na Arménii, protože konečným cílem této špinavé hry bylo vynutit si propuštění arménských teroristů uvězněných ve Francii?

Všechny tyto mučivé otázky vyvolané smrtí bezbranných civilistů postupně Francii přivedly k poznání, že zdaleka ne vždy lze sázet na vojenská řešení a usilovat o okamžitou odvetu, která by byla ještě ničivější a tím pádem také ještě působivější než předchozí úder teroristů. Francie se naopak zaměřuje na pečlivé, i když někdy pomalé rozplétání sítě těch struktur, které stojí v pozadí

a dávají rozkazy k atentátům. Tomu odpovídá důraz na politické přístupy a na dodržování základních zásad mezinárodního práva. Francie tedy před okamžitou a přímou vojenskou odpovědí upřednostňuje hledání politických, ekonomických a sociálních příčin, jež vedly k teroristickým útokům. Tento přístup se již stal součástí francouzské politické kultury, bez rozdílu – zda jde o pravici, nebo o levice.

Determinanty francouzského přístupu k Iráku

Pokud jde o francouzská stanoviska k vojenskému zásahu proti režimu Saddáma Husajna, je nutno připomenout, že se nevyhranila až v roce 2003. Naopak, již v září 2001 prezident Chirac, který byl shodou okolností prvním státníkem, který do USA přiletěl po teroristických útocích, varoval George W. Bushe před snahou o čisté vojenské řešení problematiky globálního terorismu. Již v tu dobu spolu s tehdejším ministrem zahraničí Huberem Védřinem vyjádřili názor, že by nebylo dobré, kdyby se odpovědi na 11. září stal vojenský úder na Irák.

Francouzská stanoviska v roce 2003 vycházela z několika základních skutečností. Především Francie vůbec nepochybovala o zločinnosti tohoto režimu a nedělala si o něm žádné iluze. Zároveň s tím ale pochybovala o dvou základních důvodech vojenského řešení. Její nejvyšší činitelé chtěli vidět jasné důkazy o existenci arzenálu zbraní

hromadného ničení (ZHN), které by opravňovaly tvrzení, že tento režim představoval skutečně naléhavou bezpečnostní hrozbu pro USA a jejich spojence. A stejně tak požadovali důkazy o přímých vazbách mezi Saddámem Husajnem a Usámou bin Ládinem. Jelikož na své otázky nedostali jasné odpovědi, neváhali veřejně zastávat názor, že neúčinnější cestou ke svržení Saddámovy režimu není válka, ale naopak důsledně uplatňovaný systém mezinárodních inspekcí.

Od reaktivity ke kreativitě

Nedílně s tím Francie v první polovině roku 2003 výrazně zesílila důraz na prioritu mezinárodního práva před vojenskou silou. Na samém počátku roku 2003 měla francouzská politika reaktivní ráz, neboť vyjadřovala především nesouhlas s vojenským řešením irácké krize. Po několika týdnech ale přišla výrazná změna. Francie svá stanoviska profilovala jako alternativu vojenského řešení iráckého problému. Díky tomuto přístupu se její politika stala viditelnější a také čitelnější. Z roviny reaktivní tak přešla do roviny kreativní, tedy do roviny konkrétního variantního řešení. Prezident Chirac již v lednu 2003 oprávněně hovořil o „vizi, kterou Francie nabízí“.¹⁾

Základními pojmy francouzské varianty byly odmítání jednostranného použití síly v mezinárodních vztazích, důraz na respektování mezinárodního práva a na multipolární svět. Francouzská vláda vycházela z obavy, že vojenské řešení by mohlo mít velmi destabilizující dopad na celý Střední východ.²⁾

Hodnota tohoto argumentu a s ním i celého francouzského variantního řešení se zdála být v základech otřesena rychlým průběhem a impozantním výsledkem operace Irácká svoboda. Vojenské řešení prosazené ministrem obrany USA se jevílo jako neuvěřitelně snadný triumf a jako neúčinnější způsob svržení Saddámovy diktatury. Bylo výsledkem obrovské technologické převahy, pečlivě naplánovaného průběhu a mistrného soustředění sil ke zničujícím úderům.

V tu dobu také sílila kritika uvnitř samotné Francie. Prezident Chirac a ministr zahraničí de Villepin museli reagovat na diskusi, ve které se jim vytykala řada chyb a neúspěchů. Tuto kritickou sebereflexi můžeme souhrnně charakterizovat tak, že výhrady nesměřovaly proti samotné podstatě postupu tandemem Chirac – de Villepin. Zaměřovaly se především na jejich taktické chyby a na neblahé důsledky roztržky s americkými politiky. Francie se podle nich dostala na jistou dobu do izolace, prudce zhoršila své vztahy s USA, zbavila se možnosti ovlivňovat rozhodování a jednání Spojených států.

Dále se francouzské vládě vytykala politická krátkozrakost a neschopnost předvídat dlouhodobé důsledky vlastního jednání, zejména pak ten, že americká administrativa a veřejnost budou na Francii nahlížet jako na svého nepřítel.³⁾ Zaznívala i znepokojení, že Francie se kvůli zatvřelosti prezidenta Chiraca a ministra de Villepina dostala trvale na okraj evropské diplomacie.⁴⁾ Dominique Moisi z Francouzského ústavu

mezinárodních vztahů (IFRI) francouzskou vládu kritizoval za to, že svými stanovisky nijak nepřispěla ani k posílení statutu země ve světě, ani k vytvoření evropské diplomacie. A dodal, že legitimnost vojenského zásahu v Iráku narůstá každým dnem, který přináší důkazy o zločinnosti Saddámovy režimu.⁵⁾

Letní a podzimní měsíce roku 2003, a zejména pak vývoj v roce 2004 však stále varovněji potvrzují, že tam, kde je velká disymetrie, se okamžitě otevírá prostor pro asymetrii. Vytváří se nový prostor zejména pro gerilovou válku, ve které se nerespektují žádná pravidla, napadají se zálohy, nastražují se léčky, klamně cíle, pasti. Nová situace se vyznačuje tím, že „nepřítel se vypařil, válka se ztratila, ale současně s ním i mír“.⁶⁾

Čím déle tato asymetrická válka, která se rozhořela po oficiálním ukončení operace, trvá, tím více pochybností se vznášejí nad správností přímé odpovědi USA na nepřímou strategii globálního terorismu. Za takové situace se do jiného světla dostává i linie prezidenta a vlády Francouzské republiky.

Kritická sebereflexe ve Spojených státech

Francouzská stanoviska se dnes dostávají do jiného světla také díky kritické sebereflexi, která probíhá v samotných USA. Vážné výhrady v ní vyjadřují jak příslušníci akademických kruhů, tak i politikové Demokratické strany. V rámci první skupiny zaujal především Ronald Asmus,⁷⁾ který zdůrazňuje, že v boji proti terorismu Západ potřebuje více než jen vojenská tažení. Bushově administrativě vytyká, že nedokázala své zájmy vyjádřit tak jasně, aby získala pevnější podporu evropských spojenců. Vyzývá ji, aby opustila tvrdou linii ministra obrany Donalda Rumsfelda zaměřenou na vytváření koalic ochotných a aby s Evropany jednala jako se skutečnými partnery.

Ještě kritičtější je bývalá ministryně zahraničí Madeleine Albrightová.⁸⁾ Uvádí, že Bushova administrativa se namísto na alianci zaměřila na nápravu cestou preempce, triumfem síly nahradila tvrdou práci diplomatů a zásadně změnila vztahy se svými spojenci. Tím zkomplikovala činnost nejen sobě samotné, ale i jiným zemím, rozdělila Evropu a nahrála těm extremistům, „kteří si nepřejí nic jiného, než aby se střet civilizací stal základním charakteristickým zápasem naší doby“.

Velmi vážné výhrady k postupu současné administrativy vyjádřil bývalý americký prezident.⁹⁾ Ten uznává, že USA jsou schopny samy vyhrát jakýkoli vojenský konflikt, ale zároveň s tím zdůrazňuje, že nejsou schopny samy vybudovat mír. Hlavní nedostatek svého nástupce vidí v ideologickém přístupu, který vedl k chybám. Za hlavní chybu považuje především prezírávý přístup k OSN a k těm spojencům z NATO, kteří měli na Irák jiný názor.

Inspirativní podněty

První inspiraci plynoucí z francouzského přístupu k irácké krizi můžeme spojovat s přístupem k terorismu jakožto nejnaléhavější bezpečnostní hrozbě současného světa.

V boji proti této hrozbě se Česká republika stejně jako všechny ostatní evropské státy NATO bude často dostávat do pasívních situací, tedy do situací vytvořených zásadním rozhodnutím svého nejsilnějšího a nejlivnějšího spojence. V důsledku toho bude její postup zákonitě často nikoli kreativní, ale především reaktivní. Česká republika bude nucena reagovat na strategická rozhodnutí administrativy USA a hledat své místo v procesu jejich uskutečňování.

Se Spojenými státy souvisí i druhá inspirace. Vyplývá z probíhající kritické sebereflexe, která nám potvrzuje, že v případě jednostranných rozhodnutí sílí riziko špatných kroků, které mohou vést až k sebenaplňujícím se proroctvím. V případě Iráku se sice podařilo svrhnout jednu z nejhorších diktatur světa, ale stinnou stránkou tohoto nesporného úspěchu je skutečnost, že až teprve po vojenském zásahu USA a jejich spojenců se v této zemi rozhořel boj mezinárodního terorismu proti všemu západnímu. Proto M. Albrightová oprávněně kritizuje, že „Americká okupace Bagdádu zkomplikovala úkol, kterého se musí zhostit umírnění v islámském světě i na celé planetě.“¹⁰⁾ V této souvislosti je velmi důležité, jak se shodují bývalá ministryně zahraničí USA s dnes již také bývalým ministrem zahraničí Francie,¹¹⁾ který zdůraznil, že před několika měsíci v Iráku nebyl terorismus, ale dnes tam řádí ve velkém rozsahu, a varuje, že když „nebudeme umět jednat s islámem, tak ho dovedeme k tomu, že se zmobilizuje proti nám“.¹²⁾

A třetí inspiraci můžeme vyvozovat z kritické sebereflexe, jež probíhá ve Francii. Ta nám velmi výmluvně ukazuje, že každý členský stát včetně ČR bude muset při hledání svého místa a své úlohy v konkrétních akcích boje proti globálnímu terorismu velmi obezřetně brát v úvahu všechna pro a proti. Povinností nejvyšších politických činitelů bude zvažovat nejen krátkodobé, ale i střednědobé dopady svých rozhodnutí činěných ve vztahu k rozhodnutím administrativy USA. Limity takového rozhodování výstižně vyjadřuje Laurent Fabius, když říká, že je třeba vyhýbat se dvěma krajnostem – konfrontací a podřízenosti – a usilovat o určitou formu partnerství.¹³⁾

Při úvahách o strategických rozhodnutích Spojených států nebude možné vyslovovat žádné apriorní soudy, ale bude možné hledat odpovědi na několik konkrétních otázek. Máme v přístupu k nim nekriticky přebírat pocity zasaženého státu jenom proto, že se jedná o největší a nejlivnější stát současného světa? Máme se ztotožňovat s jeho přístupem a podporovat jeho rozhodnutí a opatření či se na nich dokonce aktivně podílet? Nebo bychom měli brát v úvahu i názory jiných zemí, které vycházejí z vlastních dlouhodobých zkušeností?

Jistoty, nejistoty i možná znepokojení

V této rovině máme několik jistot, ale také celou řadu nejistot. Víme, že Francie spolu se SRN zaujala jednoznačně odmítavé stanovisko a nakonec na svou stranu získala i tak relativně malé státy jako Belgie, která je v mnoha směrech velmi srovnatelná s naší zemí, a Lucembursko. Nevíme však, jak by

Jaký soud pro Saddáma Husajna?

LUBOMÍR MAJERČÍK

dopadl kterýkoli nový členský stát NATO, kdyby se k této tzv. bandě čtyř býval přidal.

Vystoupení Kofiho Annana na zasedání Valného shromáždění OSN v září roku 2003 nám varovně napovídá, že ve hře je mnohem víc než jeden arabský stát a jeho surovinové bohatství. Ve hře je rovněž to, zda nejsilnější stát nebo státy světa „budou moci, jak říkají, prosazovat své právo a svou povinnost preventivně používat sílu i na území jiných států“. Každý stát by měl plně docenit, že i sám generální tajemník OSN vyjádřil velké znepokojení, že taková změna by mohla vytvořit precedens pro jednostranné používání síly bez právního základu.¹⁴⁾

Francouzská stanoviska tedy znovu potvrdila, že rozhodování každého státu včetně ČR vždy bude hledáním kompromisů. Vždy bude nutno pečlivě zvažovat a vyvažovat několik klíčových faktorů. Především jde o to, jaké jsou zásady a hodnoty, k nimž se hlásíme. Dále bude třeba zvažovat, jakým hrozbám je vystaveno společenství hodnot, s kterými jsme spojili naši bezpečnost a jakým hrozbám čelí konkrétně naše země a jak naléhavé tyto hrozby jsou. Důležitým faktorem jsou a nadále budou konkrétní zájmy těch, na jejichž bezpečnostních zárukách zakládáme svou bezpečnost.

Diskuse probíhající v USA nám napovídá, že není nutné, abychom vždy bezvýhradně souhlasili s názory a rozhodnutími administrativy, která právě vládne v zemi hegemonu bezpečnostního společenství, s nímž jsme spojili své dlouhodobé zájmy. Proto bychom neměli zapomínat ani na to, jaké jsou naše střednědobé a dlouhodobé zájmy a jaká rizika budeme podstupovat v případě jednotlivých rozhodnutí.

eichler@iir.cz

¹⁾ Chirac, Jacques: Discours aux ambassadeurs. Défense nationale, 10/2003, s. 16.

²⁾ Andréani Gilles: Une action honorable et efficace. Le Monde, 17. 6. 2003.

³⁾ Munier Bruno: La politique étrangère de la France: entre irréalisme et pragmatisme? Défense nationale, 7/ 2003, s. 77.

⁴⁾ Tréan, Claire: Chirac – Villepin, un premier bilan de leur politique étrangère. Le Monde, 17. 6. 2003.

⁵⁾ Moisi, D.: Une diplomatie qui n' a pas accru notre prestige. Le Monde, 17. 6. 2003.

⁶⁾ Le Borgne, Claude: Le guerre postheroique. In: Défense nationale, 7/ 2003, s. 19.

⁷⁾ Asmus, Roland: Rebuilding Atlantic Alliance, Foreign Affairs. Volume 82 No. 5, s. 20–31.

⁸⁾ Albright, Madeleine: Bridges, Bombs or Bluster? Foreign Affairs September/ October 2003, s. 2. 19.

⁹⁾ Clinton, Bill: Defining the mission of the 21st century. International Herald Tribune, 6. 11. 2003.

¹⁰⁾ Albright, Madeleine: Bridges, Bombs or Bluster? Foreign Affairs September/ October 2003, s. 6.

¹¹⁾ Po volbách v březnu letošního roku se Dominique de Villepin stal ministrem vnitra, zatímco do funkce ministra zahraničí byl povolán eurokomisař Michel Barnier.

¹²⁾ Le débat sur L'Amérique. Le Monde, 23. 10. 2003, s. 20.–21.

¹³⁾ Le débat sur L'Amérique. Le Monde, 23. 10. 2003, s. 20.–21.

¹⁴⁾ Annan, Kofi: Faire face a toutes les menaces. Le Monde, 24. 9. 2003.

Máme štěstí, že Saddám byl chycen živý, a ne mrtvý, protože se světovému společenství, a Spojeným státům americkým obzvlášť, naskytla příležitost ukázat, že jsme zásadovější a spravedlivější, než jsme kdy byli, a že vláda zákona je silnější než touha po pomstě.

Richard Goldstone, bývalý prokurátor u mezinárodních trestních tribunálů pro bývalou Jugoslávii a Rwandu

Počátky snah

Přestože zájem mezinárodního společenství o souzení Saddáma Husajna se zvedl pochopitelně až s Husajnovým polapením, o možnostech postavení iráckých představitelů se diskutuje už delší dobu. Jedním z nejvýznamnějších příspěvků do této debaty byla řeč Davida J. Scheffera, velvyslance USA pro otázky válečných zločinů, přednesená 27. října 1999 na půdě organizace Carnegie Endowment for International Peace. Scheffer v ní představil devět okruhů zločinů Saddáma Husajna tak, jak je identifikovalo americké ministerstvo zahraničních věcí:

1. V 80. letech zločiny proti lidskosti a možnou genocidu v kampani „Anfal“ proti iráckým Kurdům včetně použití jedovatého plynu v Halabja v roce 1988, která při jednom útoku zahubila přibližně 5000 lidí.

2. V 80. letech zločiny proti lidskosti a válečné zločiny užití jedovatého plynu proti Íránu a další válečné zločiny proti Íránu a íránskému lidu.

3. V letech 1990–91 zločiny proti lidskosti a válečné zločiny proti Kuvajtu, jeho lidu a životnímu prostředí a následná protiprávní invaze do Kuvajtu a jeho okupace.

4. V roce 1991 válečné zločiny proti koalici silám v průběhu války v Zálivu.

5. V průběhu 90. let možné zločiny proti lidskosti a válečné zločiny protiprávních experimentů na lidech.

6. V průběhu roku 1990 možné zločiny proti lidskosti – zabití politických odpůrců v Íráku.

7. Od roku 1991 zločiny proti lidskosti a možná genocida proti iráckým Kurdům v severním Íráku.

8. Od roku 1991 zločiny proti lidskosti a možná genocida proti obyvatelům jižního Íráku.

9. Zločiny proti lidskosti a válečné zločiny možných zabití íránských válečných zajatců.

David Scheffer na tomto místě dále nastínil představu o obvinění Saddáma Husajna u mezinárodního trestního tribunálu (ne však dnešního Mezinárodního trestního soudu) a představil snahy, které za tímto cílem podniká americká vláda na úrovni OSN od roku

1997. Na domácí půdě v roce 1997 jak americký Senát, tak Sněmovna reprezentantů posvětily toto úsilí přijetím rezolucí, v roce 1998 Kongres rovněž projevil zájem na ustavení mezinárodního trestního tribunálu k obvinění Saddáma Husajna v Zákoně o osvobození Íráku (Iraq Liberation Act). Od roku 1998 začaly USA rozdělovat prostředky soukromým organizacím, jako například britské lidskoprávní skupině INDICT, na vyšetřování iráckých zločinů.¹⁾

Otázka iráckých zločinů na půdě OSN

Rada bezpečnosti OSN v minulosti ani v roce 2003 nevěnovala trestání iráckých mezinárodních zločinů²⁾ soustavnou pozornost. V sedmi rezolucích vyjadřujících se k situaci v Íráku v roce 2003 se o iráckých zločinech dozvíme jen na jednom místě.

Rezoluce 1483 (2003) potvrzuje v preambuli jednou větou potřebu nesení odpovědnosti za zločiny spáchané předešlým iráckým režimem. Zvláštnímu představiteli OSN pro Írák uděluje vážnou odpovědnost za prosazování ochrany lidských práv a povzbuzování mezinárodních snah o právní a soudní reformu. Dále Rada bezpečnosti apeluje na členské státy, aby neposkytovaly útočiště členům předešlého iráckého režimu zodpovědným za zločiny a aby podporovaly akce na jejich předvedení před spravedlností.³⁾

Tento postup Rady bezpečnosti si vysloužil razantní kritiku mezinárodních lidskoprávních organizací, které vyčítaly USA a Velké Británii nekonzistentní přístup, kdy porušování lidských práv představovalo jedno z odůvodnění vojenské akce proti Íráku, ale příležitost věnovat se tomuto problému na úrovni OSN zůstala nevyužitá.⁴⁾ Lidskoprávní skupiny volaly od dubna 2003 po ustavení komise expertů, která by pod záštitou OSN a s využitím iráckých a mezinárodních specialistů vypracovala program řešící komplexně otázku irácké justice a souzení nejtěžších zločinů podobně, jak tomu bylo v případě bývalé Jugoslávie.⁵⁾

Vedle rezoluce Rady bezpečnosti se stíhání bývalých iráckých zločinů věnují i zprávy generálního tajemníka OSN vycházející z 24. odstavce rezoluce 1483 (2003), požá-

dujícího podávání pravidelných zpráv o postupu Zvláštního představitele OSN pro Irák. První zpráva z 14. července uvádí, že o těchto otázkách může rozhodovat jen zvolená irácká vláda, přesto je nutné začít vést diskusi co nejdříve.⁶⁾ Sergio Vieira de Mello, Zvláštní představitel pro Irák, navrhuje zřídit fórum umožňující výměnu zkušeností a dne 30. června pořádá první národní lidskoprávní workshop, kde se probírají i zločiny předešlého iráckého režimu. Sergio Vieira de Mello dále na zasedání Rady bezpečnosti 22. července podporuje myšlenku zřízení smíšeného iráckého a mezinárodního panelu expertů zabývajících se možnostmi řešení minulých iráckých zločinů.

Druhá, prosincová zpráva pokrývá jen krátké dvouměsíční období od vydání předešlé zprávy do doby útoku na ředitelství OSN v Bagdádu 19. srpna. Zpráva zmiňuje setkání Zvláštního představitele OSN s iráckou Vládní radou, kde se diskutovalo o dalších možnostech spolupráce, jako je poskytnutí expertní pomoci. Od tragického srpnového útoku na bagdádské ředitelství OSN byla činnost OSN minimalizovaná a žádné další obdobné zprávy nevyšly, stejně tak zapadla i myšlenka na speciální panel expertů.

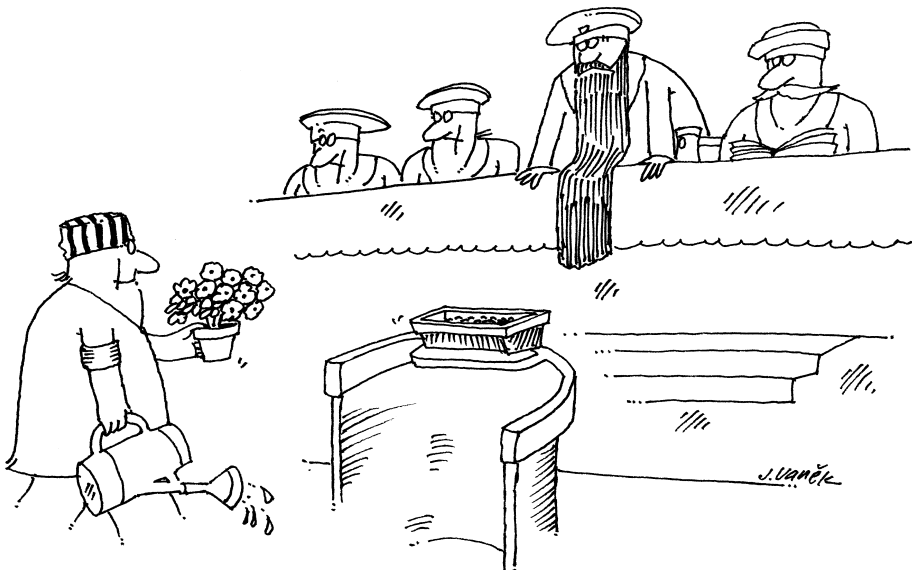
Cesta k tribunálu

V žádné významnější řeči amerického prezidenta nebo britského premiéra před válkou nebo v jejím průběhu, s výjimkou „řeči o ultimátu“,⁷⁾ nenajdeme hlubší zmínku o trestání bývalých iráckých zločinů, nebo dokonce o podobě budoucího případného tribunálu.

Americká strana upřesnila poprvé 7. dubna 2003, jaký tribunál si představuje pro souzení iráckých zločinů. Pierre-Richard Prosper, současný americký velvyslanec USA pro otázky válečných zločinů, prohlásil, že pro válečné zločiny spáchané v průběhu nynějšího konfliktu se stále řešení hledá. Pokud byly spáchány vůči Američanům, budou se jimi zabývat americké soudy. Mezinárodní zločiny předešlého režimu by ale měly být obecně souzeny soudem pod patronací Iráčanů.⁸⁾ Tímto projevem se odchýlil od představ svého předchůdce za Clintonovy administrativy, který upřednostňoval záštitu OSN.

Od července 2002 zorganizovalo americké ministerstvo zahraničních věcí několik setkání Pracovní skupiny pro tranzitivní spravedlnost (The Transitional Justice Working Group), skupiny nezávislých iráckých právníků, zástupců politických skupin a mezinárodních expertů, jejímž cílem bylo prodiskutovat problematiku justice v poválečném Iráku. Kromě otázek reformy soudnictví, vězeňství, právního státu se věnovala pozornost i stíhání zločinů saddámovského režimu. Pracovní skupina přišla v dubnu 2003 s komplexním návrhem reformy, který se stal podkladem pro statut Speciálního tribunálu pro zločiny proti lidskosti (Iraqi Special Tribunal for Crimes Against Humanity, dále také Tribunál).⁹⁾

Irácká vládní rada schválila 10. prosince vytvoření iráckého trestního tribunálu, který má soudit mezinárodní zločiny spáchané bývalými členy režimu Saddáma Husajna. Podle statutu Tribunálu pokrývá příslušnost ra-

tionis temporis období od 17. července 1968 do 1. května 2003, příslušnost *ratione personae* zahrnuje irácké občany nebo občany s trvalým pobytem v Iráku, příslušnost *ratione loci* pokrývá území Irácké republiky nebo kterékoli jiné v souvislosti s válkami proti Iránu nebo Kuvajtu.

Příslušnost Tribunálu *ratione materiae* zahrnuje genocidu, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a porušení některých iráckých zákonů.¹⁰⁾ Tribunál bude mít sídlo v Bagdádu nebo kdekoli jinde v Iráku. Procesní řád a pravidla důkazního řízení navrhne prezident Tribunálu. Statut dále umožňuje odvolání se a obsahuje vymezení práv obviněného. Soudci a prokurátoři budou iráckí občané, ale Vládní rada může, považuje-li to za nezbytné, jmenovat neirácké soudce. Neiráčané mohou být podle Statutu jmenováni i jako poradci.

Na statut Tribunálu se vzápětí snesla kritika od lidskoprávních organizací, které vznesly několik námitek, jedná se zejména o:

- umožnění trestu smrti
- absenci požadavku odborných zkušeností po soudcích a prokurátorech
- otázku legitimacy podle mezinárodního práva na vytvoření podobného tribunálu
- nevěřejnost příprav statutu, nekonzultování jeho ustanovení s mezinárodním společenstvím a iráckou občanskou společností
- umožnění souzení v nepřítomnosti
- nedostatečnou ochranu svědků a obětí nebo zaměstnanců tribunálu
- čerpání zásad trestního práva z iráckých zákonů a při tom nedostatečné zohlednění mezinárodních standardů.¹¹⁾

Mezitím byl 14. prosince Saddám Husajn dopaden. Reakce politiků, komentátorů i představitelů mezinárodních organizací začaly ihned reflektovat otázku budoucnosti bývalého iráckého prezidenta: zda mu bude udělen status válečného zajatce, před jaký soud, jestli vůbec, má být postaven, zda si zaslouží trest smrti. Jaké má mezinárodní společenství možnosti? Mezinárodní trestní právo je poměrně mladé, legitimita každé nové instituce, která ho aplikuje, musí být obhajována. Za posledních deset let rozmachu mezinárodního trestního práva stále nebyl nalezen univerzální institucionální mo-

del, jak reagovat na vážná porušení lidských práv, a proto bude případ Saddáma Husajna důležitým indikátorem budoucího vývoje.

Při postavení Saddáma Husajna a dalších představitelů bývalého iráckého režimu před spravedlnost přicházejí do úvahy tři podoby soudu: mezinárodní soud, smíšený mezinárodně-irácký soud, irácký soud.

Mezinárodní soud

Pokud se jedná o čistě mezinárodní soud, historie nabízí dvě možnosti: ad hoc tribunál nebo Mezinárodní trestní soud (International Criminal Court, dále také ICC). ICC je pro případ Saddáma Husajna nevhodný hned z několika důvodů. Jednak je časová působnost ICC vymezena pouze vůči zločinům spáchaným vstupem Římského statutu Mezinárodního trestního soudu v platnost, tj. 1. červencem 2002. Dále nejsou ani Irák, Irán nebo Kuvajt smluvní stranou Římského statutu, což by ale bylo možné obejít, pokud by tyto země přijaly prohlášením jurisdikci ICC vůči příslušným zločinům (čl. 12 Římského statutu). Nehledě na zmíněné překážky by při zvažování této možnosti bylo nutné zohlednit zásadu komplementarity, na které ICC stojí, totiž že by se Mezinárodní trestní soud mohl zabývat případem jen za podmínky neochoty nebo neschopnosti Iráku skutečně vést vyšetřování či stíhání. Jako poslední faktor je potřeba zohlednit odmítavý postoj Spojených států vůči ICC.

Pokud jde o formu ad hoc tribunálu, tak jak byla využita v bývalé Jugoslávii a Rwandě, při mezinárodním složení soudců z různých právních systémů, pod záštitou OSN a bez trestu smrti by tato forma mohla vyhlížet i fungovat nejvíce nestranně. Druhou stranou mince je relativní nákladnost, pomalost a nízká efektivita, které provázejí Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY) i Rwandu (ICTR). Co je neméně problematické na ICTY a ICTR, je jejich vzdálenost od místa činu. Důsledkem toho je menší legitimita soudů, menší zájem dotčené veřejnosti o přelíčení, oběti zločinů nemusejí považovat soud za svůj. Menší informovanost veřejnosti neurychluje proces usmíření a „národní katarze“, což měly být další pozitivní dopady procesů. Pokud by se uvažova-

lo o mezinárodním ad hoc tribunálu pro Irák, nebylo by ale vyloučené, pokud by to bezpečnostní situace dovolila, aby měl sídlo v Bagdádu nebo kdekoli jinde, jak je to možné u ICC.

Organizace spojených národů nasbírala za deset let od vzniku ICTY řadu zkušeností a má na této půdě nejlépe vyvinutou expertizu. A tu si bude irácký tribunál vyžadovat více než co jiné. Na rozdíl od bývalé Jugoslávie nebo Rwandy je v Iráku zájem o vyšetřování dekády starých zločinů, kde bude mimořádně náročné sbírat důkazní materiál. Už nyní jsou k dispozici desítky tun listinných pramenů, postupně se otevírají masové hroby, bude potřeba vyslechnout množství svědků. Mezinárodní spolupráce a nasbíraná zkušenost by mohla zpracování této zátěže usnadnit (ne-li přímo umožnit).

Aplikace jakéhokoli jiného tribunálu než mezinárodního by mohla vznést otázky, čím se liší Saddám Husajn od Slobodana Miloševiče, proč Američané neřekli, že Rwandané mají sami rozhodnout o osudu původců zločinů ve Rwandě. Pro mezinárodní rozměr soudu mluví i mezinárodní rozměr Husajnových zločinů, kdy Irán už projevil zájem na vstupu do procesu.

Největším problémem by ale bylo při nynějším rozdělení mezinárodněpolitických karet ustavení soudu. ICTY stejně jako ICTR byly zřízeny rezolucemi Rady bezpečnosti. Jak vyplývá z výše uvedeného, současná Rada bezpečnosti nenachází dostatek politické vůle k podobnému kroku, čímž je tato možnost vyloučena.

Smišený mezinárodně-irácký tribunál

Tato varianta funguje nebo se připravuje pro souzení zločinů spáchaných v Sierra Leone, ve Východním Timoru, v Kosovu nebo v Kambodži. Je pro ni typické zastoupení domácích i mezinárodních právníků, aplikace domácího i mezinárodního práva a jistá forma zaštitění OSN bez nutnosti zřízení soudu rezolucí Rady bezpečnosti. V dalších ohledech se tyto soudy různí, neexistuje vzorový model, protože každý z tribunálů je navržen tak, aby co nejlépe odpovídal místní situaci. Tento model má při zachování výhod mezinárodního prvku oproti čistě mezinárodnímu modelu další pozitivní prvky. Působí vždy na místě činu, což je výhodnější jak pro dokazování, výslechy svědků, tak pro zvýšení domácí legitimacy a důvěryhodnosti instituce stejně jako informovanosti o obsahu procesu. Protože jsou mezi zaměstnanci soudu a soudci samotnými zahrnutí místní obyvatelé, vytváří se z těchto nová generace vyškolených a zkušených právních specialistů. Nevýhodou se alespoň v případě Speciálního soudu pro Sierru Leone (dále také SCSL) ukázala otázka financování. ICTY a ICTR jsou financovány z rozpočtu OSN, kdežto SCSL z dobrovolných příspěvků,¹²⁾ což způsobilo, že pro druhý rok jeho fungování mu chybí téměř 18 milionů dolarů, téměř polovina předpokládaného rozpočtu. Bez vyřešení této naléhavé situace nebude SCSL schopen po únoru 2004 fungovat.¹³⁾ Hybridní model také trpí podle některých odborníků pověstí druhořadé spravedlnosti,¹⁴⁾ dále může mít problémy s mezinárodní

soudní spoluprací, protože zde chybí povinnost spolupracovat, vyjadřovaná v rezolucích Rady bezpečnosti týkajících se ICTY nebo ICTR. Jaké jsou vyhlídky pro využití tohoto modelu v Iráku? Stejně jako v případě čistě mezinárodního tribunálu. S rolí OSN se podle slov amerických ani iráckých představitelů nepočítá, nic v tomto směru nenaznačuje ani irácký statut Speciálního tribunálu pro zločiny proti lidskosti.

Národní, irácký soud

Národní soudy se mohou při souzení mezinárodních zločinů opřít o princip teritoriality (skutek byl spáchan na území soudící země), pasivní personality (oběť je občan soudící země), aktivní personality (pachatel je občan soudící země) nebo univerzality (bez vazby na soudící zemi). Výhodou národního souzení mezinárodních zločinů, s výjimkou užití principu univerzality, je jeho vysoká legitimita, přístup dotčené veřejnosti k soudu, který se vede v domácím jazyce, snazší dokazování, větší domácí důvěryhodnost. Dokazování a výslechy svědků jsou opět snazší, a proto může líčení postupovat rychleji. Nevýhodou mohou být některá ustanovení vnitrostátního práva omezující souzení mezinárodních zločinů, např. amnestie, promlčení, imunity. V případě, že by bylo nutno využít mezinárodní soudní spolupráci, chybí opět povinnost spolupracovat, která by mohla vyplývat z rezoluce Rady bezpečnosti. Skutkové podstaty zločinů a celkové dodržení lidskoprávních standardů nemusí dosahovat úrovně mezinárodní ochrany. A konečně národní justice nemusí být při komplexnosti souzení mezinárodních zločinů ani schopna řádně přelíčení věst.

Zmíněné výhody a nevýhody jsou velmi dobře aplikovatelné na situaci v Iráku, kde podle posledního vývoje bude zřejmě model národního soudu využit. Lidskoprávní skupiny upozorňují, že irácká justice není po mnoha letech saddámovského režimu schopná uchopit tak složité případy a že by proto měl být Tribunál co nejvíce internacionalizován. „V Iráku bývala obvykle trestní líčení velmi krátká, trvala několik hodin, nejvíce pár dní. Někdy byli obvinění uvězněni bez jakéhokoli soudu nebo přímo na místě popraveni. Iráčtí právníci nemají zkušenosti s vedením řízení tak komplikovaných, jakými zřejmě budou případy Saddáma Husajna a dalších obviněných z vážných zločinů.“¹⁵⁾ Domácí právníci rovněž nemusejí být nestranní. Otázkou dále zůstává, zda vůbec může být právoplatně využít současný statut Tribunálu schválený Vládní radou dosazenou Koaliční prozatímní správou (Coalition Provisional Authority). Na jakém právním základě bude Saddám Husajn jako válečný zajatec předán irácké vládě?

Událost roku

Postavení Saddáma Husajna před soud se může stát událostí letošního roku. Přiláká pozornost světových médií, bude mít trvalý dopad na iráckou politiku a ukáže cestu dalšího vývoje mezinárodního trestního práva. Jako takový musí soud splnit takřka nedosa-

žitelné cíle, musí být zároveň legální, legitimní, efektivní, transparentní a spravedlivý. Saddám Husajn, podobně jako Slobodan Miloševič, bude první, kdo bude hledat a snažit se využít sebemenší vady ke zpochybnění celého procesu. Už jen z toho důvodu by měly USA zasahovat do přelíčení co nejméně. Ustanovení statutu Tribunálu o mezinárodní účasti (ne nutně západní) odborníků by neměla být jen úlevou mezinárodnímu společenství, ale měla by být co nejvíce prakticky využita. Ve Statutu by měly být zohledněny některé výhrady lidskoprávních skupin. Jestliže splní soud se Saddámem Husajnem tyto podmínky, pomůže tím obnovit tradici vlády zákona v Iráku a ukáže dalším válečným zločincům, jaký osud by je mohl potkat. Proto by neměla být tato historická příležitost promarněna.

majercik@email.cz

¹⁾ David J. Scheffer, Ambassador-at-Large for War Crimes Issues Remarks, Carnegie Endowment for International Peace Washington, D.C., October 27, 1999, <http://www.state.gov/www/policy-remarks/1999/991027-scheffer-iraq.html>.

²⁾ Pojem mezinárodní zločiny je zde používán v souladu s vymezením uvedeným v Cassese, A.: *International Criminal Law*, Oxford University Press 2003. Jako takový zahrnuje válečné zločiny, zločiny proti lidskosti, genocidu, mučení, agrese a některé extrémní formy terorismu.

³⁾ UN Security Council Resolution 1483 (2003) of 22 May 2003, UN Doc.S/RES/1483 (2003).

⁴⁾ Human Rights Watch: *Iraq: Security Council Resolution Silent on Human Rights*, May 20, 2003; Amnesty International: *Iraq: Security Council misses opportunity, must focus on human rights now*, 22 May 2003.

⁵⁾ International Center for Transitional Justice Policy Paper: *Transitional Justice in Iraq*, May 2003.

HRW: *Letter to Members of United Nations Security Council on Reconstruction of Iraq*, May 13, 2003; AI: *Iraq Ensuring justice for human rights abuses*, April 14, 2003.

⁶⁾ <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=S/2003/715&Lang=E>

⁷⁾ President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours. Remarks by the President in Address to the Nation, March 17, 2003. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/03/20030317-7.html>.

⁸⁾ DoD News: Briefing on Geneva Convention, EPW's and War Crimes, April 7, 2003.

⁹⁾ Bassiouni, M. Ch.: *Ace in the hole. Saddam Hussein is ours, but what are we going to do with him?*, Chicago Tribune, December 21, 2003.

¹⁰⁾ Definice skutkových podstat zločinů jsou podle Human Rights Watch více méně konzistentní s mezinárodními standardy. HRW: *Law Creating War Crimes Tribunal Flawed*, December 11, 2003.

¹¹⁾ HRW: *Memorandum to the Iraqi Governing Council on 'The Statute of the Iraqi Special Tribunal'*, December 2003, AI: *Iraq: Only justice can serve the future of Iraq*, 15 December 2003.

¹²⁾ UN Security Council Resolution 1315 (2000) of 14 August 2000, UN Doc.S/RES/1315 (2000).

¹³⁾ Funding Note, Special Court for Sierra Leone, November 2003.

¹⁴⁾ McDonald, A: *Sierra Leone's shoestring Special Court*, International Review of the Red Cross, No. 845/2002.

¹⁵⁾ HRW: *Saddam Hussein's Trial*, December 2003, bliže také viz dílo cit. v poznámce č. 4, 5, 11.

Inspirující publikace

Eva Klvačová: Vstup České republiky do EU: Oslabení nebo posílení role státu. (Proměny role státu v ekonomice – vliv globalizace, transformace a integrace). Vydal Professional Publishing, Praha, 2003. 176 s. ISBN-80-86419-55-X.

O problematice Evropské unie a vztahu České republiky k ní je dnes k dispozici velké množství studií a materiálů, ale práce Evy Klvačové pod titulem „Vstup České republiky do EU: Oslabení nebo posílení role státu“ je svým způsobem ojedinělá. Čtenáři neposkytuje jen informace a nepoučuje ho, ale celou řadou otázek ho nutí se nad předloženými problémy zamyslet a pokusit se sám pro ně najít řešení nebo na vyvstálé otázky zformulovat odpověď. Sám název práce už na tento aspekt kladení otázek poukazuje, i když studie sama se nevyhýbá tomu zaujmout vlastní stanovisko.

Autorka, ekonomka, našla odvahu podívat se na problematiku evropské integrace i prizmatem jiných vědních oborů, neboť dnes už je všeobecně přijato, že zdaleka nejde jen o problém ekonomický, ale i sociální, právní, kulturní, ale zároveň i vysoce politický. Jen takovýto multidisciplinární pohled může ukázat cestu k řešení většiny problémů, neboť se všech těchto aspektů společenského života bezprostředně dotýká. Ze seznamu literatury je jasné, že autorka se na svou práci dlouhodobě a cílevědomě připravovala a řadu názorů už publikovala v různých studiích a článcích.

A ještě jeden aspekt je velmi důležitý. Autorka je Češka, zájem její země je jí bytostně blízký a srozumitelný, ale dovedla se nad většinou problémů zamyslet celoevropsky, neboť už po staletí, ale nyní zvláště jsme všichni Evropany, ať se nám to líbí, nebo ne.

Eva Klvačová hned v úvodu správně upozorňuje na stoupající vliv globalizace na celý svět, a proto se současně ptá, v jakém vztahu je evropský integrační proces s globalizací, v čem se shodují nebo v čem se eventuálně rozcházejí. A s tím úzce souvisí i otázka úlohy národních států v evropském úsilí o sjednocení, kde je třeba hledat jejich vzájemný vztah.

Lze jistě souhlasit s tím, že globalizační trend je především projevem ekonomických zákonitostí, zatímco evropská integrace, vyrůstající zpočátku také z ekonomických analýz, se stále silněji projevuje i v neekonomických oblastech a musí se vyrovnávat s otázkami sociálními, právními, kulturními, a tudíž koneckonců i politickými.

Autorka se proto v prvních kapitolách své práce věnuje především aspektům ekonomickým z nejrůznějších úhlů, ale zvláště z hlediska globalizace, a teprve v druhé části se soustřeďuje na další aspekty evropské integrace, přesahující do dalších oblastí společenského života států, které se vydaly hledat svou budoucnost v Evropské unii.

Z hlediska evropského a českého jsou nejdůležitější dvě poslední kapitoly práce, jejichž aktuálnost v době, kdy Česká republika vstupuje do Evropské unie, je zcela mimořádná.

Pátá kapitola se jmenuje „Mezi dvěma paradigmaty“, tedy globalizačním, který lze označit jako americký, a integračním, který je typicky evropský. Autorka zkoumá, které hodnoty nejvíce cení Amerika a které Evropa, a dochází k tomuto závěru: „První z nich je paradigma globálně fungující tržní ekonomiky nesusvazované ani hranicemi států, ani sociálními ohledy, ani regulací ať již státní, nebo nadstátní. Druhým pak paradigma ekonomiky sociálně tržní s rozsáhlejší úlohou státní a nadstátní regulace a se zabudovanou sociální sítí.“

Tuto analýzu pak E. Klvačová dále rozvíjí, když upozorňuje, že „první paradigma zdůrazňuje globální svobodu podnikání a individuální odpovědnost občana za jeho budoucnost“, a dále pak, že pro ně „na vrcholu pyramidy hodnot stojí hodnoty ekonomické: životní úroveň občana a rodiny měřená spotřebou, konkurenceschopnost podniku a konkurenceschopnost ekonomiky, ekonomický růst“.

U druhého paradigmatu uvádí, že „klade důraz na rovnováhu mezi svobodou podnikání a odpovědností za její důsledky a na úlohu etických a právních norem při vymahatelnosti této odpovědnosti. Individuální odpovědnost občana je doplňována nejen odpovědností podnikatele, ale i odpovědností státu.“ U tohoto paradigmatu „hodnoty ekonomické nejsou absolutizovány, jakkoli se jim přiřazuje velký význam. Přejemnějším stejným významem jako ekonomické prosperitě je přiřazován demokracii, hledání společenského konsensu, solidaritě se slabšími občany, rovnosti příležitosti pro všechny, respektování lidských a pracovních práv, dlouhodobé udržitelnosti rozvoje, mírové koexistence zemí.“

Srovnávání rozdílů, ale také předností a nedostatků obou paradigmat, se věnuje velká část práce. Opírá se přitom jak o statistické údaje a srovnávání, tak i o stanoviska významných odborníků. Pokud jde o Ameriku, patří mezi nejvýznamnější nepochybně Z. Brzezinski a G. Soros, kteří se netají svým kritickým postojem k mnoha aspektům nejen ekonomiky, ale celého společenského života USA. Je pozoruhodné, že oba, stejně jako H. Kissinger, patří k „přistěhovalcům“, a snad proto jsou schopnější podívat se na Ameriku kritičtěji než její občané od narození. A na druhé straně zřejmě lépe chápou rozdíly vývoje evropského, kde vytváření jednotného trhu nemůže dnes probíhat stejně, jako tomu bylo v minulosti ve Spojených státech.

Spojené státy se vytvářely postupně, a trochu spíše na zelené louce, jejich budovatelé věděli dobře, co nechtějí, před tím totiž utíkali z Evropy, a principy nového života teprve postupně poznávali a uzákoňovali.

Evropa se naproti tomu musí vyrovnávat se spoustou historických zvyklostí, překonávat různé přehánky, a některé zkušenosti naopak respektovat. A že to není nijak snadné, ukazuje na prvním místě otázka národních států. Pokud by se hledaly příklady nějakého federálního uspořádání státu v minulosti, nevyhovuje ani ten nejstarší švýcarský, vznikající ze zcela zvláštních a dávných podmínek, ani americký, který v podstatě nemusel překonávat žádné státní organizace na území, kde se USA formovaly.

Myšlenka integrace sice vycházela z potřeby velkého trhu, aby Evropa mohla být ve světě nezávislá, ale už sám první krok byl spojen s francouzsko-německým usmířením, což byl problém letitý a všeobecně považovaný za téměř neřešitelný. A podobných problémů v historii Evropy a jejích jednotlivých států lze najít velmi mnoho, mimo jiné i otázka členských států velkých a malých, jejichž rovnoprávnost není nijak snadné zajistit. A se všemi a mnoha dalšími problémy se musí sjednocující se Evropa vyrovnat, což je mimořádně obtížné, jak ukazuje mimo jiné i současné jednání o smlouvu o ústavě Evropské unie. Rozhodně není lehké do ní včlenit všechny bohaté zkušenosti tohoto kontinentu.

Integraci Evropy začalo šest států už v roce 1950 a postupně se za různě dramatických okolností přidávaly další. Dnes vrcholí proces podstatného rozšíření, který si vyžaduje i řadu reforem v samotné Evropské unii. Přípravu na toto rozšíření probíhaly po mnoha rovinách a přinesly řadu pozoruhodných poznatků. Autorka o většině z nich podává informaci, vysvětluje je a také se k nim vyjadřuje.

Jedním z mimořádně důležitých aspektů je velká národnostní různorodost evropského obyvatelstva spojená s jazykovou bariérou mezi prostými občany jednotlivých států a oblastí, ale i rozdílnými životními podmínkami například jihu a severu Evropy. A to souvisí i s jejich odlišným historickým vývojem, což se odrazilo i v průzkumech veřejného mínění o perspektivě a obtížích sjednocení Evropy. Dokonce se někde pro rozdílnost přístupu k evropské integraci uvádí to, že jih Evropy je převážně katolický, zatímco na severu je více protestantů.

Odlišnost stylu společenského života na jihu a severu Evropy ztěžuje nepochybně vzájemné pochopení, i když v současné době obrovské možnosti cestování nejširších vrstev obyvatelstva pomáhají překonat tuto vzájemnou neznalost a nepochopení. Dokonce prý i Britové se poněkud vzdávají své ostrovní „splendid isolation“.

Do procesu rozšiřování Evropské unie je zapojena i Česká republika. Logicky proto autorka sleduje vše, co se v procesu evropské integrace Česka dotýká jak České republiky, tak i toho, jak její vstup může ovlivnit i mnohé děje uvnitř Evropské unie.

Přípravě rozšíření věnovala velkou pozornost jak Evropská komise v Bruselu za účasti nejrůznějších způsobů a využití všech mas-médií, tak podobně i v kandidátských zemích se přípravě vstupu do Evropské unie věnovala velká pozornost. Při různých anketách, o nichž autorka informuje, se ukázalo, že znalosti českého obyvatelstva o Evropě

jako celku jsou mezi těmi nejlepšími, a dá se tedy předpokládat, že Češi se mezi Evropany neztratí, neboť nikdy Evropu neopustili a vždy si udrželi jisté evropské citění.

Na jednom místě autorka uvádí citát, že „to, co činí Evropu Evropou, je její historie a kultura“. A právě proto Česká republika do

Evropy patří, už v ní v minulosti sehrála významnou úlohu a i dnes se může stát přínosem evropskému sjednocovacímu procesu.

Stručná anotace zdaleka nemůže vystihnout vše, čím práce Evy Klvačové přispívá k poznání Evropy a pomáhá čtenáři si mnoho věcí spojených se vstupem České republiky

do Evropské unie uvědomit. Velmi cenné jsou všechny otázky, jimiž autorka v textu přímo hýří, vždy na konci stati, které nutí čtenáře se nad věcmi zamýšlet a samostatně zaujímat své stanovisko, k čemuž mu informace v studii nabízejí dostatek podnětů.

Alexandr Ort

Paradox americké moci

Nye, Joseph S.: *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone.* Oxford University Press, 2003, 222 s.

V posledních dvou letech vyšlo velké množství monografií a sborníků vztahujících se k tématu nového světového uspořádání a změně americké zahraniční politiky po teroristických útocích proti USA, dosahujících ovšem velmi rozdílné odborné úrovně. Nová kniha Josepha S. Nyeho patří rozhodně k těm lepším, mimo jiné proto, že se tragickými událostmi 11. září zabývá jen sekundárně a sleduje především jejich význam pro širší proces změn mezinárodní politiky. Nye sám je jedním z nejvýznamnějších představitelů neoliberalní školy v mezinárodních vztazích, autorem mnoha významných publikací (jejichž velkou část napsal společně s Robertem O. Keohanem) a v současné době děkanem *John F. Kennedy School of Government* na Harvardské univerzitě. V počátečních letech úřadování prezidenta Clintona zastával funkci náměstka pro mezinárodní bezpečnost na americkém ministerstvu obrany.

Již podtitul knihy *Proč se jediná současná supervelmoc neobejde bez spojenců* poukazuje na předmět zkoumání, a sice – jak mají Spojené státy reagovat na svou dnešní výjimečnou roli a jakou mají zvolit strategii pro její co nejdélejší zachování při současném prosazení co možná největšího počtu svých cílů. Podle Nyeho hlavní teze musí Amerika i přes svou naprostou vojenskou převahu úzce spolupracovat s ostatními velmocemi, neboť klasické (realistické) silové pojetí moci již dnes nestačí pro řešení nových problémů, které vyvstaly po skončení studené války, konkrétně pak především mezinárodní terorismus, riziko šíření zbraní hromadného ničení, klimatické změny a další. Unilaterální zahraniční politika opírající se především o sílu nevyvolává respekt ostatních politických aktérů, nýbrž vede spíše k vytváření protikoalic.

Kniha se skládá z pěti kapitol, přičemž v každé z nich se Nye zabývá jiným významným faktorem současných mezinárodních vztahů. V první části provádí autor

analýzu pozice USA a objasňuje základní pojmy své teorie. Kromě vojenských a ekonomických složek moci, které tvoří základ jejího tradičního chápání, definuje rovněž tzv. „měkkou“ moc (*soft power*), a sice jako schopnost „přimět ostatní k tomu, aby chtěli to, co chcete vy“. Tato moc spočívá na mnoha faktorech, mimo jiné na atraktivitě kultury a celé společnosti, věrohodnosti aktéra a především legitimitě jeho kroků v očích ostatních. Měkká moc ospravedlňuje politiku hegemonu a zajišťuje mu dlouhodobou platnost spojeneckých svazků. Na jiném místě přirovnává Nye mezinárodní politiku k tříúrovňové šachové hře, kde horní dvě hrací plochy odpovídají již zmíněné vojenské a ekonomické moci. Na nejnižší rovině, v oblasti transnacionálních vztahů soukromých subjektů, jsou dnes státy stěží schopné obhájit svou roli, a proto se musejí spoléhat na svou měkkou moc. Zatímco v první oblasti Spojené státy dominují a ve druhé se dělí o hlavní vliv s EU a Japonskem, v případě této úrovně mezinárodní politiky mají značné deficity. Pokud si chtějí svou vůdčí roli zachovat i v budoucnu, musí právě zde vyvinout větší úsilí a soustředit se na budování měkké moci.

V druhé a třetí kapitole se autor zabývá informační revolucí a globalizací, neboť oba tyto procesy stále více ovlivňují mezinárodní vztahy. Zatímco první z nich pomáhá vytvářet komunikační kanály zcela nezávislé na státu, druhý vede k výskytu stále většího počtu soukromých aktérů. Oba tak narušují tradiční mocenskou exkluzivitu národních vlád a jejich monopolní roli v mezinárodní politice. V následující části Nye vyvrací rozšířené přesvědčení o vnitřní krizi a převaze izolacionistických tendencí uvnitř americké společnosti, vyzývá však zároveň vládu k formulaci jasné vize národních zájmů, a to včetně její popularizace.

V závěrečné kapitole knihy pak autor shrnuje své myšlenky a vyjadřuje názor, že pro zachování své dnešní pozice budou muset USA přijmout hlavní odpovědnost a vůdčí roli při budování společných globálních statků, a to za úzké spolupráce s ostatními významnými (a nejen státními) aktéry. K tomu ovšem v 21. století výhradně vojen-

ské a hospodářské zdroje moci stačit nebudou.

Nye svou argumentaci sleduje v celém textu potvrzení jasné teze vyjádřené na začátku knihy, aby se mu v jejím závěru podařilo skloubit výsledky zkoumání v jeden logický model zahraniční politiky, aniž by však opomíjel ty faktory, které do jeho teorie nezapadají. Jeho analýza se však pokouší pojímat příliš komplexní oblast vztahů, jež nemůže být v knize o rozsahu 220 stran dostatečně vysvětlena. V důsledku toho ztrácí text (zejména v druhé a třetí kapitole) svou kompaktnost a čtenář kontext.

Při snaze zařadit knihu do dnešní vnitroamerické diskuse o směřování zahraniční politiky se nelze ubránit srovnávání s posledními monografiemi o generaci starších klasiků Zbigniewa Brzezinského (*Velká šachovnice*) a Henryho Kissingera (*Potřebuje Amerika zahraniční politiku?*). Všichni tři autoři vyzývají k formulaci jasné strategické koncepce americké politiky pro 21. století a shodují se v názoru, že Spojené státy se již dnes nemohou navrátit k politice izolacionismu. Zatímco Kissinger kritizuje příliš velké mezinárodní angažmá a z něho vyplývající závazky obou Clintonových vlád, obhajují Nye a Brzezinski širší pojetí role USA jako supervelmoci, do něhož spadá i prosazování demokracie a ochrany lidských práv na globální úrovni. Nyeho rozlišení *tvrdé* a *měkké* moci se také velmi blíží Brzezinského definici čtyř faktorů, kterými musí dnešní stát disponovat, aby mohl být považován za supervelmoc (globálně působící armáda, silná ekonomika, náskok v technologiích a atraktivní přenositelná kultura).

Ačkoliv se v případě *Paradoxu americké moci* jedná o knihu odbornou, může být stejně tak užitečná pro nepolitology a část širší veřejnosti zajímající se o současnou mezinárodní politiku, neboť jazyk textu není komplikovaný a všechny odborné termíny jsou důkladně vysvětleny. Samozřejmostí je zevrubný poznámkový aparát obsahující rovněž velké množství odkazů na vlivné publikisty a „*think tanks*“ působící na současnou americkou administrativu.

Novou monografii Josepha S. Nyeho lze doporučit jako prvotřídní analýzu dnešní pozice Spojených států v mezinárodních vztazích, i když se některé autorovy prognózy ukázaly jako mylné, například, že Bushova vláda po 11. září přehodnotí svůj sklon k unilateralismu a přistoupí k širší multilaterální spolupráci.

Martin Kubeček

MKubecek@seznam.cz

Indiánské povstání v mexickém Chiapasu

Přemysl Mácha, (2003): Plamínek v horách, požár v nížině. Indiánské povstání v mexickém Chiapasu. Brno: Nakladatelství Doplněk, 209 s. ISBN 80-7239-145-3.

Povstání v mexickém státě Chiapas v roce 1994 a následná aktivita Zapatovy armády národního osvobození (ELZN) patří v zahraničí (zvláště v západní Evropě a USA) k poměrně často zpracovávaným tématům v prostředí různých akademických oborů. Desáté výročí vypuknutí povstání pak vyvolalo novou vlnu zájmu o fenomén zapatismu. V České republice se však doposud objevily pouze kratší odborné analýzy (především kapitola v práci Pavla Pečínky „Od Guevary k Zapatistům“; Pečínka 1998: 159–171), dále pak materiály produkované českou Iniciativou na podporu ELZN a několik tendenčních příspěvků v ultralevicových tiskovinách. Důsledkem obecného nepochopení charakteru zapatistů a jejich cílů bylo v českém akademickém prostředí mimo jiné to, že v některých pracích zaměřených šířeji na problematiku guerilly či terorismu byly podávány pouze ne zcela přesné (často poměrně zaujaté) informace. Příkladem může být kniha Miroslava Janička „Pyrotechnická ochrana před terorismem“, kde je subcomandante Marcos uveden v seznamu sedmi nejnebezpečnějších teroristů světa vedle Usámy bin Ládina, Theodora Kaczynského, Júsifa Ahmada Ramzího, Iljiče Ramiréze Sáncheze, Rola Fernandez a sorayí Ansariové s krátkým komentářem: „Leader zapatistů Marcos se snaží se svým komandem získat moc na svoji stranu v Mexiku“ (Janíček 2002: 21).

Lze proto pouze přivítat počín autora Přemysla Máchy, jehož knížka „Plamínek v horách, požár v nížině. Indiánské povstání v mexickém Chiapasu“ se snaží relativně komplexně zmapovat celou problematiku, resp. si nárokuje být „kronikou uvedeného povstání, jeho příčin a souvislostí a také jeho materiálních, sociálních a morálních následků“ (str. 7). Z celé knihy je zřejmé, že autor v rámci popisované problematiky disponuje hlubokými faktografickými znalostmi, umocněnými i návštěvami Mexika a Chiapasu. Jeho „multioborové vzdělání“ na amerických univerzitách a práce odborného asistenta na katedře filosofie FF Ostravské univerzity mu poskytují důležité základy pro zpracování obtížně uchopitelného předmětu výzkumu. Z akademického hlediska je kniha nejspíše zařaditelná do oblasti mexických či latinskoamerických „area studies“, přičemž Mácha v ní musel skloubit přístupy mnoha vědních oborů (politologie, etnografie, sociologie, ekonomie, bez-

pečnostních studií apod.). Mácha klade důraz na objektivitu a odmítá, že by kniha byla manifestem (str. 7). V tomto směru je síce z textu na jednu stranu na mnoha místech patrné jisté „anti-neoliberální“ zaměření autora (který spolupracoval i s českou Iniciativou na podporu ELZN) (Lylová 2001), na straně druhé však není na aktivity zapatistů nahlíženo nekriticky (např. na str. 156–157 je uvedeno, že mnozí zapatističtí bojovníci se podobně jako v kterékoli válce dopustili řady násilných činů na civilním obyvatelstvu, plundrováním počínaje a loupežnictvím konče). Ostatně již v úvodu práce se píše, že po několika návštěvách Mexika autor nezačal pochybovat o oprávněnosti zapatistických požadavků, ale o legitimitě a efektivitě jejich boje (str. 8).

Kniha začíná kapitolou věnovanou ekologickým, politickým a kulturním souvislostem vzniku konfliktní situace v Chiapasu, v níž se čtenář mj. díky přehledným mapám seznámí s geografickou polohou a charakterem Chiapasu, pozná jeho demografickou a sociální strukturu a získá základní přehled o vývoji mexického politického systému. Druhá kapitola se zabývá rozбором „indiánské otázky“ v mexickém a chiapaském kontextu. Důvodem je deklarovaná návaznost ELZN na indiánské tradice. Mácha prezentuje v návaznosti na francouzského etnologa Favreho zajímavý názor, že „přijmout pojem indián znamená ospravedlnit nadvládu, která ho vytvořila“. Odmítá i nekritickou idealizaci tradiční tzotzilské společnosti vzhledem k současnému pojetí lidských práv. Třetí kapitola se nazývá „Předehra k povstání: rolnická hnutí v Chiapasu a Mexiku“. Autor zde mj. poukazuje na skutečnost, že v Mexiku ve dvacátém století nedošlo k takovému rozmachu guerilly jako v jiných latinskoamerických zemích, přesto však vůči tomuto fenoménu nebylo zcela imunní. Rolnická i indiánská hnutí však byla organizována v masové míře spíše na legální bázi.

Po rozsáhlých uvozujících kapitolách je ve čtvrté kapitole popsáno budování ELZN do vypuknutí povstání. Autor zde nabízí několik možných verzí původních kořenů ELZN, přičemž z textu vyplývá, že Mácha za nejméně pravděpodobnější považuje prohlášení samotných zapatistů o příchodu šesti aktivistů ze severu v roce 1983 s cílem zorganizovat ozbrojené povstání. Podává (mj. i za pomoci schématu) přehled o struktuře ELZN a její strategii. V kontextu charakteristiky osoby subkomandanta Marcose by bylo možné připomenout i názor z německé „Přiručky komunikační guerilly“, podle níž je mimořádným úspěchem vytvoření tajemné posta-

vy Marcose bez fixního životopisu, který umožňuje vznik kolektivního mýtu (včetně identifikace „všichni jsme Marcos“), kdy se tato osoba stává výrazem a identifikačním bodem subverzivních i sexuálních fantazií (přestože nejsou vidět ani jeho obličej, ani jeho tělo, byl prý zvolen nejatraktivnějším mužem Mexika). Mýtus „El Sub“ se tak zřetelně liší od individuálních hrdinů typu Che Guevary (proto se mexická vláda neúspěšně snaží Marcose redukovat z kolektivního mýtu na občanské individuum) (Autonome a.f.r.i.k.a. gruppe, Blissett, Brünzels 2001: 40–43).

V části o ideologickém profilu nenabízí Mácha jednoznačnou charakteristiku ELZN a spíše odkazuje na vývoj zaměření jednotlivých prohlášení. Tato část by však s ohledem na svou závažnost zasloužila důkladnější rozbor a aplikaci politologických kritérií, mj. i vzhledem k popularitě zapatistů v určitých politických kruzích v západních zemích. Zajímavé je však zhodnocení konceptu „vlasti“ v prohlášeních ELZN, který Mácha považuje za snahu o tolerantnější a pluralističtější koncept národa.

Pátá kapitola je věnována průběhu povstání a zapatistickým aktivitám v letech 1994–2003. Jedná se především o rozbor z politologického a sociologického hlediska. Zájemce z vojenské či jiné bezpečnostněpolitické oblasti zde tedy nenalezne podrobnější popisy jednotlivých operací, střetů apod. Je zde však popsána militarizace Chiapasu i vznik paramilitárních jednotek (škoda, že nejsou uvedena přesnější data vzniku jednotlivých z nich), které jsou podle Máchy v mnoha případech pouze organizačně-formálním vyústěním dlouholetého konfliktu mezi opozičními skupinami a příbuzenskými klikami uvnitř obce. Příčiny toho, proč se v oblasti (která byla v předchozích kapitolách popsána jako „kvalifikovaná“ pro zapatistické povstání) daří vytvářet z místní mládeže tyto jednotky, by však zasloužily důkladnější sociologicko-politologické vysvětlení. Například Wolfgang Gabbert ve své studii uvádí: „Vstup do paramilitárních jednotek otevírá pro množství mladých novou cestu z dalece bezvýhodné situace jak získat příjmy (z žoldu a kořisti, jako jsou zvířata, úroda, domácí přístroje, nákladní automobily) a uznání. Již pouze vlastnictví moderní střelné zbraně (na rozdíl od lovecké výzbroje) zjednává prestiž. Půda vyhnaných je obsazována příslušníky paramilitars a prodávána v rámci lokálního obyvatelstva. Ale i jiné části vesnických obyvatel hospodářsky profitují z rabování paramilitárních jednotek. Protože levně získají svoji kořist (např. elektroniku), využívají jinak nedostupné konzumní zboží. Konečně je třeba podotknout, že mladí jsou často do paramilitárních band násilně rekrutováni pod pohrůžkou smrti.“ (Gabbert 2001: 146).

Velmi důležitá je kapitola o širších souvislostech zapatistického povstání. Mimo jiné čtenáře uvádí do problematiky virtuální revoluce (resp. internetové prezentace)

ELZN, využít však není poměrně podrobný text na toto téma od Davida Ronfeldta a Johna Arquilly (2001). Je škoda, že tato „zobecňující“ kapitola je příliš zaměřena na mexickou realitu. Struktura a strategie různých skupin na podporu ELZN mimo Mexiko mohla být rozepsána podrobněji. V této souvislosti je možné zmínit alespoň rozdělení Ronfeldta a Arquilly na 1. „issue orientované NGO“ (tj. organizace zaměřené na specifické arény, např. na podporu lidských práv, práv původních obyvatel, míru, životního prostředí či obchodu a rozvoje) a 2. „infrastructure-building“ a „network-facilitating“ NGO (nejsou zaměřené na specifické arény, spíše jiným NGO a aktivistům pomáhají nezávisle na okruhu problémů; specializují se na usnadnění komunikace, organizují demonstrace, karavany a jiné události a pečují o vzdělání a výměnné aktivity) (Ronfeldt, Arquilla 2001: 183–184).

Více mohla být vysvětlena role celosvětové podpory zapatismu při vzniku a ověřování funkčnosti struktury a strategie antiglobalizačního (resp. alterglobalizačního) hnutí. Z určitého pohledu lze totiž na fenomén podpory ELZN nahlížet jako na jisté intermezzo (v době desorientace „nové levice“ po pádu komunismu) mezi sociálními

hnutími ze sedmdesátých a osmdesátých let (mírové hnutí, ekologické hnutí) a antiglobalizačním hnutím konce let devadesátých a počátku nového tisíciletí. Nese v sobě jak prvky „revolučních šedesátých let“ (např. mýtus latinskoamerické ultralevicové guerilly), tak i současných forem protestní politické činnosti (např. koncept „netwars“). V perspektivě budoucího vývoje politického násilí by bylo možná vhodné i zamyšlení nad otázkou, zda zapatistické povstání nebylo posledním významnějším projevem rurální guerilly. V kontextu předpokládaného vzniku latinskoamerických magaměst s až 50 miliony obyvatel (což někteří odborníci v horizontu několika let či desítek let očekávají) je podle některých názorů možné předpokládat spíše projevy inovované městské guerilly.

Cennou přílohou publikace jsou přílohy, které tvoří překlady důležitých dokumentů vztahujících se k ELZN. Zajímavé by však bylo i doplnění o dokumenty hodnotící činnost ELZN „z druhé strany“, především pak od mexické vlády a jejích bezpečnostních složek. Celkově je možné Máchovu knihu přes drobné výhrady hodnotit jako přínos pro české společenské vědy v poznání fenoménu, který se týká nejenom mexické reality, ale i nových forem prosazování specifických požadavků a nalézání podpory pro ně v soudobém světě v „éře globalizace“.

Miroslav Mareš

mmares@fss.muni.cz

Použitá literatura

Autonome a.f.r.i.k.a. gruppe, Blissett, Luther, Brünzels, Sonja (2001): *Handbuch der Kommunikationsguerilla*. 4. Auflage. Berlin, Hamburg, Göttingen: Assoziation A.

Gabbert, Wolfgang (2001): *Staat, Paramilitärs und dörfliche Konflikte im Hochland von Chiapas, Mexiko*. In Höpken, Wolfgang, Riekenberg, Michael (Hg.): *Politische und ethnische Gewalt in Südosteuropa und Lateinamerika*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, s. 131–148.

Janíček, Miroslav (2002): *Pyrotechnická ochrana před terorismem*. Educa Consulting.

Lylová, Hana (2001): *Iniciativa na podporu Zapatovy armády národního osvobození. Středoevropské politické studie*. Roč. III, Číslo 3, Dostupné z <http://www.iips.cz/seps/clanek.php?ID=76>

Mácha, Přemysl (2003): *Plamínek v horách, povstání v nížině. Indiánské povstání v mexickém Chiapasu*. Brno: Nakladatelství Doplněk. ISBN 80-7239-145-3, 209 s.

Pečinka, Pavel (1998): *Od Guevary k zapatistům. Přehled, složení a činnost gerilových hnutí Latinské Ameriky*. Brno: Doplněk.

Ronfeldt, David, Arquilla, John (2001): *Emergence and Influence of the Zapatista Social Network*. In Arquilla, John, Ronfeldt, David (ed.): *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime and Militancy*. Rand, pp. 171–199. Dostupné z <http://www.rand.org/publications/MR/MR1382/index.html>

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

34 D 50 790

AFRIKA

Afrika: Dvojnásobné jaro 1994 / Editor Pavel Onderka; Text Mesfin Gedlu aj. – 1. vyd. – [Praha]: Občanské sdružení Aegyptus; Společnost přátel Afriky; Městské muzeum Moravská Třebová, 2004. – 124 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 8-903443-0-5

35 50 854

ARMED

Armed Forces and International Security: Global Trends and Issues / Edited by Jean Callaghan, Franz Kernic. – 1st ed. – Münster: LIT, 2003. – 4, 377 s. – Pozn.-Přil. ISBN 3-8258-7227-0

93 50 862 PK

BAKEŠOVÁ, Ivana

Dějiny Taiwanu / Ivana Bakešová, Rudolf Fürst, Zdenka Heřmanová. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2004. – 303 s.: fot., mp., obr. – Bibl.-Dod.- Pozn.-Rej. ISBN 80-7106-708-3

91 I 43 058/2004

BRITANNICA

Britannica Book of the Year 2004. – 1st ed. – Chicago: Encyclopaedia Britannica, 2004. – 904 s.: fot., mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 1-59339-100-5 ISSN 0068-2256

35 50 938

BUZAN, Barry

Regions and Powers: The Structure of International Security / Barry Buzan, Ole Waever. – 1st ed. – Cambridge: Cambridge University, 2004. – 24, 564 s.: mp. – (Cambridge Studies in International Relations). – Pozn.-Rej. ISBN 0-521-89111-6

33 D 50 826

CIHELKOVÁ, Eva

USA - Japonsko - SRN / Eva Cihelková, Alois Holub, Jaroslav Jakš. – 2. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2003. – 133 s.: tab. – Pozn. ISBN 80-245-0594-0

32 D 50 781

ČESKÁ

Česká soda v Evropské unii: Scénáře strategického chování ČR v EU / Editor Pavol Frič aj. – 1. vyd. – Praha: Univerzita Karlova; G plus G, 2004. – 158 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-86103-74-9

32 De 50 800

ČESKÁ

Česká republika v Evropské unii: Přínosy a náklady / Autoři: Pavel Černocho, Miloš Had, Stanislav Stach, Luděk Urban. – 1. vyd. – Praha: Asociace pro studium mezinárodních vztahů, 2004. – 163 s.: gr., tab. – Pozn.-Přil. ISBN 80-903409-1-1

31 50 873

DRUCKER, Peter Ferdinand

Fungující společnost: Vybrané eseje o společenství, společnosti a politickém systému / Peter F. Drucker. – 1. vyd. – Praha: Management Press, 2004. – 242 s. – (Knihožná světového managementu). – Rej. ISBN 80-7261-098-8

33 D 50 801

EKONOMIKA

Ekonomika České republiky v novém prostoru Evropské unie / Editoři Tomáš Cahlík, Jana Marková. – 1. vyd. – Praha: Centrum pro sociální a ekonomické strategie UK FSV, 2004. – 181 s.: gr., tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-86103-75-7

34 50 837

EVROPSKÉ

Evropské právo / Luboš Tichý, Rainer Arnold, Pavel Svoboda, Jiří Zemánek, Richard Král. – 1. vyd. – Praha: Beck, 2004. – 44, 869 s. – (Právnícké učebnice). – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 80-7179-449-X

35 50 867

GESTAPO

Die Gestapo – Mythos und Realität / Hrsg. Gerhard Paul, Klaus-Michael Mallmann; Vorwort von Peter Steinbach. – 1. Aufl. – Darmstadt: Primus, 2003. – 11, 586 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 3-89678-482-X

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

31	50 827	32	50 807	hemia, 2003. – 241 s.; gr., mp., tab. – Pozn. ISBN 80-86432-47-5	
GULLOVÁ, Soňa		KREMLEV, Sergej			
Společenský styk, obchodní a diplomatický protokol / Soňa Gullová, Františka Müllerová, Ivan Šroněk. – 2. přeprac. vyd. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 2004. – 217 s. – Pozn.-Příl.		Rossija i Germanija: Vmeste ili porozn': SSSR Stalina i rejch Gitlera / Sergej Kremljov. – 1. vyp. – Moskva: Astrel', 2004. – 359 s.: fot. ISBN 5-17-020639-9			
ISBN 80-245-0664-5		32	50 602	32	50 814
		MEYERS, Eytan		UNION	
		International Immigration Policy: A Theoretical and Comparative Analysis / Eytan Meyers. – 1 st ed. – Basingstoke: Palgrave, 2004. – 9, 288 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 0-312-23143-1		L'Union européenne et la gouvernance = The European Union and Governance / Ed. Francis Synder. – 1. éd. – Bruxelles: Bruylant, 2003. – 393 s. – Pozn.-Příl. ISBN 2-8027-1792-8	
32	50 802			93	50 863 PK
GUZZINI, Stefano				VEBER, Václav	
Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii / Stefano Guzzini; Spolupráce Petr Drulák aj. – 1. vyd. – Brno: Barrister a Principal, 2004. – 299 s. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-85947-84-6		32	De 50 856	Dějiny sjednocené Evropy: Od antických počátků do současnosti / Václav Veber. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2004. – 645 s.: fot., mp. – Pozn.-Rej. ISBN 80-7106-663-X	
		POGATSCHNIGG, Ilse M.		32	De 50 818
		Die Tschechische Republik und die Gemeinsame Aussen- und Sicherheitspolitik der EU / Ilse M. Pogatschnigg. – 1. Aufl. – Frankfurt am Main: Lang, 2003. – 115 s. – Pozn. ISBN 3-631-51065-9		VLÁDA	
32	50 829			Vláda strán na Slovensku: Skúsenosti a perspektívy / Editori Oľga Gyárfášová, Grigorij Mesežnikov. – 1. vyd. – Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004. – 156 s.: tab. – (Štúdie a názory). – Pozn.-Příl. ISBN 80-88935-63-6	
ILIESCU, Ion		32	50 923		
Integrace a globalizace: Rumunská vize / Ion Iliescu. – 1. vyd. – Praha: Práh, 2004. – 255 s.: fot. – Pozn.-Příl. ISBN 80-7252-090-3		POPOV, Viktor Ivanovič			
		Sovremennaja diplomatija: Teorija i praktika: Diplomacija – nauka i iskustvo / Viktor Ivanovič Popov. – 2. vyp. – Moskva: Meždunarodnyje otnošeniya, 2004. – 572 s. – Pozn.-Rej. ISBN 5-7133-1158-9		31	50 882
35	50 939			ZASLAVSKAJA, Taťjana Ivanovna	
IRREGULAR		33	50 868	Sovremennoje rossijskoje občestvo: Social'nyj mehanizm transformacii / Taťjana Ivanovna Zaslavskaja. – 1. vyp. – Moskva: Delo, 2004. – 308 s.: gr. – Bibl.-Pozn. ISBN 5-7749-0366-4	
Irregular Armed Forces and Their Role in Politics and State Formation / Edited by Diane E. Davis, Anthony W. Pereira. – 1 st ed. – Cambridge: Cambridge University, 2003. – 8, 419 s.: tab. – Pozn.-Rej. ISBN -052-181277-1		RUSKÉ			
		Ruské produktovody a střední Evropa / Bohuslav Litera aj. – 1. vyd. – Praha: Eurolex Bo-			

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Carlos Fernández a Linda Sokačová jsou autoři A-kontra, anarchistického časopisu, který vychází s přestávkami od roku 1991, v poslední době jako dvouměsíčník. Sleduje domácí události i mezinárodní dění, informuje o alternativních aktivitách, historii i teorii anarchismu. Snaží se vytvářet otevřený prostor pro diskusi a v posledních číslech byly tématy odbory, (neo)zapatismus v Mexiku, fotbal a drogy. (str. 11)

JUDr. Mgr. Vratislav Košťál, nar. 1976; vystudoval Fakultu sociálních věd UK v Praze, obor mezinárodní vztahy, a Právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, v současné době student postgraduálního studia oboru mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd UK v Praze; absolvoval studijní stáže v Mnichově (Max-Planck Institut) a Tallinnu (Tallinská pedagogická univerzita), mj. přispívá i do časopisu Právní rádce, zabývá se rovněž problematikou evropské integrace. (str. 18)

Martin Kubeček, nar. 1980; studuje magisterský obor mezinárodní vztahy na FSV UK, zabývá se současnou americkou zahraniční politikou a blízkovýchodním konfliktem. V současné době je na studijním pobytu na Ludwig-Maximilians-Universität v Mnichově. (str. 33)

Lubomír Majerčík, nar. 1979; studuje Právnickou fakultu a Fakultu sociálních studií Ma-

sarykovy univerzity v Brně. Teoreticky i prakticky se věnuje mezinárodní ochraně lidských práv, zaměřuje se na mezinárodní trestní právo. (str. 29)

Miroslav Mareš, nar. 1974; odborný asistent katedry politologie FSS MU Brno. Zabývá se analýzou politiky, teorií politických stran a výzkumem politického extremismu se zaměřením na politické systémy ČR, Německa, Rakouska a Evropské unie. (str. 34)

Ing. Tereza Němečková, nar. 1979; absolvovala VŠE, Fakultu mezinárodních vztahů, obor Mezinárodní politika a diplomacie. V současné době působí jako interní doktorand na katedře světové ekonomiky VŠE, zajímá se o rozvojem ekonomiku, zejména o problematiku subsaharské Afriky. (str. 23)

Doc. Ing. Jiří Novotný, CSc., nar. 1946; absolvent VŠE v Praze 1972, Fakulta výrobní ekonomická, obor organizace a řízení. Interní aspirantura FTVS UK v Praze 1982, kurz Public Policy Analysis na Summer University G. Sorose v Budapešti 1999. Pracoval v ČSA, ČUV a ÚV ČSTV v ekonomickém a vědeckometodickém oddělení na prognóze tělovýchovy. VÚT UK při FTVS UK. Od r. 1991 přednášel veřejné finance, financování sportu a neziskových organizací na Katedře veřejných financí. Od r. 2003 je členem Katedry podnikové ekonomiky Vysoké školy ekonomické v Praze. V letech 1993–1994 spolupracoval na výzkumu Rady Evropy o sociálním a eko-

nomickém významu sportu v Evropě. Byl členem závěrečného panelu tohoto výzkumu za ČR a východní Evropu. (str. 8)

Prof. dr. Alexandr Ort, DrSc., nar. 1926, historik a politolog. Po absolvování vysokoškolských studií působil jako pedagog na VŠPHV, na Univerzitě Karlově a Univerzitě 17. listopadu. Od založení až do r. 1969 pracoval v ÚMPE. Poté přednášel na Právnické fakultě a Fakultě žurnalistiky a na VŠE – Středisko pro mezinárodní výzkum Jana Masaryka. (str. 32)

Magdalena Rosová, nar. 1976; absolventka VŠE v Praze, obor mezinárodní obchod, a FF UK, obor francouzština. V současnosti studentka doktorandského studia na FSV UK. Pracuje na Kanadském velvyslanectví v Praze. (str. 12)

JUDr. Miroslav Tůma, nar. 1937; absolvent Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Do r. 1992 voják z povolání, od r. 1993 do poloviny roku 2001 zaměstnanec Ministerstva zahraničních věcí České republiky. Jako spolupracovník Ústavu mezinárodních vztahů se věnuje především otázkám kontroly zbrojení, odzbrojení a nešíření zbraní hromadného ničení a jejich nosičů. Je autorem publikace „Nešíření zbraní hromadného ničení, kontrola zbrojení, odzbrojení a Česká republika“, vydané v r. 2002 ÚMV ve spolupráci s ÚSS Vojenské akademie v Brně. (str. 25)

Údaje o ostatních autorech tohoto čísla viz MP 1–7/2004.